

EUROPEAN CONFERENCE

Conference Proceedings

**XI International Science Conference
«Prospects for the development of
high-quality training of future
specialists»**

March 17-19, 2025

Antwerp, Brussels

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

Abstracts of XI International Scientific and Practical Conference

Antwerp, Brussels
(March 17-19, 2025)

UDC 01.1

ISBN – 979-8-89766-181-7

The XI International scientific and practical conference «Prospects for the development of high-quality training of future specialists», March 17-19, 2025, Antwerp, Brussels. 202 p.

Text Copyright © 2025 by the European Conference (<https://eu-conf.com/>).

Illustrations © 2025 by the European Conference.

Cover design: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© Cover art: European Conference (<https://eu-conf.com/>).

© All rights reserved.

No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted, in any form or by any means, or stored in a data base or retrieval system, without the prior written permission of the publisher. The content and reliability of the articles are the responsibility of the authors. When using and borrowing materials reference to the publication is required. Collection of scientific articles published is the scientific and practical publication, which contains scientific articles of students, graduate students, Candidates and Doctors of Sciences, research workers and practitioners from Europe, Ukraine and from neighboring countries and beyond. The articles contain the study, reflecting the processes and changes in the structure of modern science. The collection of scientific articles is for students, postgraduate students, doctoral candidates, teachers, researchers, practitioners and people interested in the trends of modern science development.

The recommended citation for this publication is: Dovhaliuk B. The role of national identity in the formation of public architectural objects: historical and contemporary context. Abstracts of XI International Scientific and Practical Conference. Antwerp, Brussels. Pp. 9-12.

URL: <https://eu-conf.com/en/events/prospects-for-the-development-of-high-quality-training-of-future-specialists/>

TABLE OF CONTENTS

ARCHITECTURE, CONSTRUCTION		
1.	Dovhaliuk B. THE ROLE OF NATIONAL IDENTITY IN THE FORMATION OF PUBLIC ARCHITECTURAL OBJECTS: HISTORICAL AND CONTEMPORARY CONTEXT	9
ART HISTORY		
2.	Богачова-Стрельцова Л.Г., Економова Е.К. ОСОБЛИВОСТІ ПРИНЦИПІВ ЕМПІРИЧНОГО МЕТОДУ ВИКЛАДАННЯ АКАДЕМІЧНОГО СПІВУ В УМОВАХ ОНЛАЙН НАВЧАННЯ ТА ВОЄННОГО СТАНУ	13
3.	Коннова Т.А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ФІРМОВОГО СТИЛЮ АВТОРСЬКОЇ ШКОЛИ ПЕРУКАРІВ.	17
BIOLOGY		
4.	Sadigova A. A., Mammadova M. H. "COMPREHENSIVE ANALYSIS OF LIGHT SPECTRUM QUALITY AND INTENSITY EFFECTS ON THE IN VIVO AND IN VITRO GROWTH DYNAMICS OF THE SHIRVAN-SHANI GRAPEVINE (VITIS VINIFERA L.)"	20
5.	Чорна К.С., Павлюченко О.В. ІНВАЗІЙНІ ХВОРОБИ БДЖІЛ ТА ЇХ ПРОФІЛАКТИКА	24
ECONOMY		
6.	Arasova F.S., Garayev N.A. FACTORS FOR IMPROVING THE ROLE OF FINANCIAL CONTROL IN EQUAL MANAGEMENT OF BUSINESS ENTITIES	27
7.	Kravchenko V.P. IMPROVEMENT OF THE MODEL FOR ASSESSING THE FINANCIAL CONDITION OF A TRADE NETWORK	32
8.	Kuzan O. ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF THE INTEREST RATE CHANNEL IN UKRAINE'S MONETARY TRANSMISSION MECHANISM	35

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

9.	MaHyaddinova N.S., Garayev N.A. DIRECTIONS OF BANK FINANCIAL RESOURCE MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS	39
10.	Бєлов Д.Ю. DIGITALIZATION AS A MODERN TREND IN SOCIAL- ECONOMIC DEVELOPMENT	45
11.	Горбач Є.А. АВІАЦІЙНА ГАЛУЗЬ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	48
12.	Горобінська І.В., Горобінський А.В., Бойко Д.В. ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ МІСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ	50
13.	Караван Н.А., Назаренко Д.В. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З МЕНЕДЖМЕНТУ	53
14.	Король В.С., Нестерук О.С. РОЗВИТОК РИНКУ ФІНАНСОВОГО КОНСАЛТИНГУ В УКРАЇНІ: МАЙБУТНІ ТРЕНДИ	56
15.	Ногас А.А. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТИСТИЧНОЇ БАЗИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ТОРГІВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНА-ЧЕХІЯ, УКРАЇНА-СЛОВАЧЧИНА)	59
16.	Райчева Л.І., Горбаньова В.О. УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ НА ОСНОВІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ	65
17.	Тренкін Є.С. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ДИНАМІКА ТА ПРИВАБЛИВІСТЬ СПРОЩЕНОГО РЕЖИМУ ОПОДАТКУВАННЯ	67
JURISPRUDENCE		
18.	Вереша Р.В. УСВІДОМЛЕННЯ ПРОТИПРАВНОСТІ В МЕЖАХ ФІНАЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДІЇ	70

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

19.	Грищук А.Б. ПОНЯТТЯ ТА ПРИЧИНИ КОРУПЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	73
20.	Ковальчук В., Стрельченко О. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	76
21.	Малимон В.Г. СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА ГОДИННИКА ПО МАТЕРІАЛАХ СПРАВИ	79
22.	Співак М.В., Севрук Т.Р. ІНФОРМАЦІЙНА ВІДКРИТІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ	82
23.	Костюченко Я. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ ЄС У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ	86
MANAGEMENT, MARKETING		
24.	Крутас Е.О. УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ	90
MEDICINE		
25.	Aziziy A.A., Gafur-Okhunov M.A., Abdikhakimov A.A. SEX CHARACTERISTICS OF PATIENTS WITH LOCALLY ADVANCED GASTRIC CANCER WHO ACHIEVED 10-YEAR SURVIVAL	92
26.	Kovalenko O., Mokhammad S. INTRODUCTION OF THE EDUCATIONAL COMPONENT "PHLEBOTOMY" INTO THE TRAINING OF FUTURE DOCTORS	94
27.	Гаряєва І.А. ОПТИМІЗАЦІЯ ЛІКУВАННЯ СКЛЕРОЗУЮЧОГО ЛІХЕНА ІННОВАЦІЙНИМИ МЕТОДАМИ ФОТОДИНАМІЧНОЇ ТЕРАПІЇ	96
28.	Кравець О.В., Станін Д.М., Єхалов В.В. ФЕНОМЕН ПРОКРАСТИНАЦІЇ В ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗА ФАХОМ "АНЕСТЕЗІОЛОГІЯ ТА ІНТЕНСИВНА ТЕРАПІЯ"	99

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

29.	Матіяш Н.Ю. ЕФЕКТИВНІСТЬ ПІДБОРУ КЛІНІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ПРИ ОБСТЕЖЕННІ ПАЦІЄНТІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ТРАНСТІБІАЛЬНОЮ АМПУТАЦІЄЮ У ПРОМІЖНІЙ СТАДІЇ ВІДНОВЛЕННЯ (НА ЕТАПІ ПРОТЕЗУВАННЯ)	103
PEDAGOGY		
30.	Boboxonov Sh.U. WAYS OF INTERDISCIPLINARY INTEGRATIONS THROUGH THE USE OF MODERN EDUCATIONAL METHODS	106
31.	Hamroev J. A. THE USE OF DIGITAL PEDAGOGY IN IMPROVING EDUCATIONAL EFFICIENCY	110
32.	Бондар І.Г., Костюк С.С. РОЗВИТОК НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО АУДІЮВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ	114
33.	Момот Т.В., Міщенко О.А. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ПЛАСТИЛІНОТЕРАПІЇ	117
34.	Мостовий Л.П. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУРДОПЕДАГОГІВ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ	122
35.	Бабійчук С., Сорочинська О. РОЛЬ LEGO У ФОРМУВАННІ ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ БУДІВЕЛЬНО-КОНСТРУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	126
36.	Тягілева Н.В. ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ З МАТЕМАТИКИ	130

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

37.	Халемендик Ю.Є. РОЗВИТОК АНГЛОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ	138
PHILOLOGY		
38.	Kiyko S. FAUX AMIS ALS INTERFERENZQUELLE IM DAF-UNTERRICHT	143
39.	Голікова Н.С. НЕОЛОГІЯ ЯК ІНТЕГРУВАЛЬНИЙ ЧИННИК У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГІВ	150
40.	Морева М.І., Прушковська І.В. ДІАЛОГ ПЕРЕКЛАДЕНИХ СВІТІВ: ІСПАНІЯ ТА ТУРЕЧЧИНА У СПІЛЬНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ	153
PHILOSOPHY		
41.	Вихованець З.С. КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА РАЦІОНАЛЬНО-ПРАКТИЧНОГО СВІТОРОЗУМІННЯ ДІЄВОЇ ЛЮДИНИ У ПОСТСУЧАСНОМУ СВІТІ	160
PSYCHOLOGY		
42.	Бужина І.В., Корах Ю.І. ДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ: ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ	165
43.	Житник Н.В., Кальмус Т.А. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО КОНФЛІКТУ МІЖ ПОКОЛІННЯМИ	168
44.	Кучинова Н.М., Чайкіна В.А.А. СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ ВАЖКИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ	171
45.	Лисенко Л.М., Тлуста О.С. ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ СТРАХІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	175

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS

46.	Прокопович Є., Піддубна В. ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЮНАКІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ	179
47.	Сітченко Л.В., Дубіняк В.В. ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ НЕРВОВО- ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ У ПРОЦЕСІ ВОЄННО-ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ	182
48.	Цумарева Н.В. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОК, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВИЯВЛЕНІ В ПРАКТИЦІ ЕКСТРЕННО-КРИЗОВОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ	185
TECHNICAL SCIENCES		
49.	Bilak Y., Buchuk R., Herashchenkov E. MULTILEVEL DECOMPOSITION IN ADAPTIVE NUMERICAL MODELING	188
50.	Grygorchuk G., Grygorchuk L. SUGAR DRYING PROCESS AUTOMATION AND CONTROL	192
51.	Nedbailo O., Vlasenko O., Moshkov O. IMPROVEMENT OF DESIGN OF INDIVIDUAL HEAT SUPPLY SYSTEMS FOR RESIDENTIAL HEAT POINTS IN KYIV	195
52.	Васильків Н.М., Заблоцький М.М., Хміль В.А. НЕЙРОНЕЧІТКІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ	199

THE ROLE OF NATIONAL IDENTITY IN THE FORMATION OF PUBLIC ARCHITECTURAL OBJECTS: HISTORICAL AND CONTEMPORARY CONTEXT

Dovhaliuk Bohdan
Ph.D. student
King Danylo University,

National identity plays a key role in shaping public architectural objects, serving not only as a visual expression of cultural values and historical heritage but also as a tool for societal consolidation and the formation of collective memory. Architecture, especially public architecture, is not merely a collection of building structures; it is a material embodiment of a people's identity, worldview, traditions, and aspirations [1]. This is particularly evident when analyzing the historical context and modern trends, especially in organic architecture.

Identity, as a complex socio-cultural phenomenon, encompasses an awareness of belonging to a specific community, shared values, history, and cultural characteristics [1]. This identity is reflected in architecture through the use of specific forms, materials, ornaments, symbols, and spatial solutions associated with a particular culture and historical period [2]. Public buildings, such as administrative centers, museums, theaters, libraries, become not only functional spaces but also significant symbols of national identity, representing it to both domestic and international audiences [3].

The historical context demonstrates how national identity has shaped architectural styles and types of public buildings. For instance, in Ukraine, architecture has reflected various historical epochs and influences over the centuries, from Cossack Baroque to Soviet Constructivism and modern organic architecture [4, 5]. Each era left its mark on the architectural landscape, embodying prevailing ideologies and cultural values in stone and concrete [5]. Cossack Baroque, with its opulence, decoration, and use of national motifs, became a symbol of Ukrainian identity and the struggle for independence [4, 6, 7]. On the other hand, the Soviet period was characterized by an aspiration for unification and standardization, leading to the emergence of typical public buildings that, while functional, often ignored national characteristics and cultural context [8].

In analyzing the impact of national identity on architecture, it is important to consider the role of symbolism. Architectural symbols, both explicit and implicit, serve as powerful tools of communication, conveying certain ideas and values [9]. National symbols, such as coats of arms, flags, traditional ornaments, can be integrated into architectural design, emphasizing the national affiliation of the building and its significance to the community. Additionally, symbolism can manifest in the choice of materials, colors, and forms associated with a particular culture and historical period [3]. For example, the use of wood in traditional Ukrainian architecture not only reflects

the availability of this material but also symbolizes a connection to nature and folk traditions [6].

Modern trends in architecture, particularly organic architecture, offer a new perspective on the interconnection between national identity and architectural design [10]. Organic architecture, which strives for harmony with the environment and the use of natural materials, can serve as an effective tool for expressing national identity in a contemporary context [10]. It allows for the creation of unique and environmentally sustainable public buildings that reflect cultural values and traditions while meeting modern requirements of functionality and aesthetics [10, 11].

The principles of organic architecture, such as the use of local materials, adaptation to the landscape, and consideration of climatic features, enable the creation of buildings that organically integrate into the surrounding environment and reflect the cultural context [10]. This is particularly important for public buildings, which should be not only functional but also representative, serving as symbols of national identity and cultural heritage [12]. For example, modern museums built using local materials and taking into account traditional architectural forms can become not only places for preserving cultural artifacts but also significant centers of national identity, promoting culture and history to a broad audience [2].

Furthermore, organic architecture, with its emphasis on individuality and uniqueness, allows for the avoidance of unification and standardization characteristic of the Soviet period [8, 10]. This opens up opportunities for the creation of diverse and original public buildings that reflect the local characteristics and cultural identity of different regions of Ukraine [4]. Instead of typical designs, organic architecture offers an individualized approach to each object, considering its context, functional purpose, and symbolic significance [10].

In considering the role of government and state institutions in shaping the architectural landscape, it can be noted that state policy in the field of architecture can significantly influence the expression of national identity in public buildings [13]. Through legislative acts, competitions, funding, and other tools, the state can stimulate the use of national motifs, traditional materials, and modern technologies that contribute to the creation of unique and representative architectural objects [13].

The impact of globalization on architecture is also an important aspect to consider when analyzing the role of national identity [14]. Globalization, on the one hand, promotes the exchange of ideas and technologies, but on the other hand, can lead to the loss of national identity and the emergence of unified architectural forms that do not reflect the local context [14]. Therefore, finding a balance between global trends and preserving national identity in the architecture of public buildings is an important task.

Thus, national identity is an important factor influencing the formation of public architectural objects in both historical and contemporary contexts. Architecture, especially public architecture, serves not only practical purposes but also as a powerful tool for expressing cultural values, historical heritage, and collective memory of a nation. Organic architecture, with its emphasis on harmony with nature and the use of local materials, offers new opportunities for creating unique and environmentally sustainable public buildings that reflect national identity in the modern world while

maintaining a balance between global trends and local context. State policy in the field of architecture, as well as the conscious choices of architects and clients, play a key role in shaping an architectural landscape that reflects national identity and promotes its strengthening.

References:

1. Zhurba, K., Bekh, I., Boiko, S., Yevtushok, V., Hariacha, S., Kanishevskaya, L., Kuchynska, I., Kuchynskyi, S., Lisovets, O., Nestaiko, I., Pavlova, L., Ragozina, V., Reipolska, O., Seniovska, N., Tolochko, S., Fedorenko, S., Shkilna, I., & Yasko, V. (Eds.). (2024). *Utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti: Monohrafiia*. Komprint.
2. The Influence of Cultural Identity in Contemporary Architectural Expression. (2024, March 12). INJ Architects. <https://injarch.com/cultural-identity/>
3. Ackerman, J. S., & Collins, P. (2025, February 8). Expression of technique. Britannica. <https://www.britannica.com/topic/architecture/Expression-of-technique>
4. Ukrainian architecture. Ukraine.ua. <https://ukraine.ua/culture-and-creative-industries/ukrainian-architecture/>
5. Ashley Bigham. (July, 2022). Ukrainian Architecture at War. Origins: Current Events in Historical Perspective. <https://origins.osu.edu/read/ukrainian-architecture-war>
6. Sobolyeva, O. (2021, December 10). Ukrainian worldviews and folk demonology. Ivan Honchar Museum. <https://honchar.org.ua/en/blog/ukrainian-worldviews-and-folk-demonology-i154>
7. Bigham, A. (2024, April 24). Ukrainian myths and legends reveal their secrets. FACT. <https://fact-news.com.ua/en/ukrainian-myths-and-legends-reveal-their-secrets/>
8. Novoselchuk, N. (2022). National traditions in the architecture of the early 20th century. *Docomomo Journal*, (67). <https://doi.org/10.52200/docomomo.67.07>
9. Decoding the language of buildings: A journey into architectural symbolism. Volume Zero. <https://volzero.com/news/view/decoding-the-language-of-buildings-a-journey-into-architectural-symbolism>
10. Organic architecture. Domus. <https://www.domusweb.it/en/movements/organic-architecture.html>
11. Zosim, S., Nikolaienko, V. A., & Nikolaienko, V. V. (2024). Preservation of national traditions of Ukrainian architecture during the reconstruction of destroyed cities and villages in the post-war period. *International Journal of Conservation Science*, 15 (SI1), 221–234. <https://doi.org/10.36868/IJCS.2024.SI.18>
12. Cultural Architecture: Celebrating Identity through Design. (2024, June). INJ Architects. <https://injarch.com/cultural-architecture/>
13. A timeline of architecture and government. (2024, April 8). U.S. General Services Administration. <https://www.gsa.gov/real-estate/historic-preservation/historic-building-stewardship/architecture-and-government/timeline>

ARCHITECTURE, CONSTRUCTION
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

14. Al-Hoshary, M. M., & Hamza, A. A. (2023). Architectural expression and identity-case studies in iconic building designs. *Tuijin Jishu / Journal of Propulsion Technology*, 44 (4).
<https://www.propulsionejournal.com/index.php/journal/article/download/1127/792/1933>

ОСОБЛИВОСТІ ПРИНЦИПІВ ЕМПІРИЧНОГО МЕТОДУ ВИКЛАДАННЯ АКАДЕМІЧНОГО СПІВУ В УМОВАХ ОНЛАЙН НАВЧАННЯ ТА ВОЄННОГО СТАНУ

Богачова - Стрельцова Лілія Геннадіївна

старший викладач кафедри сольного співу
Одеської національної музичної академії ім. А. В. Нежданової
Одеса, Україна

Економова Еліна Костянтинівна

доцент кафедри загального та спеціалізованого фортепіано
кандидат педагогічних наук
Одеської національної музичної академії імені А.В. Нежданової
Одеса, Україна

Актуальність теми. Маючи такий природний мелодійний інструмент, як людський голос, нам властиво співати. Навіть зараз, в умовах страшної війни багато молодих людей, для яких покликання – музика, бажають зробити спів своєю професією. І незважаючи на те, що звучання голосу – це природний психофізіологічний процес, існує довгий, кропіткий і важкий шлях отримання правильного динамічного стереотипу співу, в якому в рівних частках переплетені талант учня та правильний вплив педагога на його голос. Війна – це час випробувань, болю та втрат. Але навіть у найтемніші часи людська душа прагне світла і краси. Одним із найпотужніших способів виразити свої емоції і почуття є спів, який під час війни становиться голосом незламності та надії.

Ключові слова: вокальна навичка, процес, воєнний стан, особливий формат занять, налаштування, метод.

Спів – найважливіший прояв людської натури, оскільки він є виразом почуттів, емоцій, пристрастей. Це спосіб самовираження, спосіб спілкування із соціумом. Для багатьох — це відпочинок, але найважливіше, що має усвідомити людина, яка бажає вчитися і досягти науки вокалу і всіх суміжних з ним предметів, що це колосальна тривала витратна і цілеспрямована праця. Завідуюча кафедрою сольного співу, ОНМА імені А. В. Нежданової, професор Поліванова Г. А. писала: «Так, звичайно, від викладача залежить дуже багато – він повинен зрозуміти природу голосу студента, визначити методику його постановки, але і сам майбутній вокаліст повинен вміти багато працювати, тільки тоді можна досягти високих результатів» [3, с. 14].

Людський голос – це мелодійний інструмент, створений природою. І як будь-який інструмент вимагає піклування, профілактики та налаштування, що насправді не так просто, враховуючи різні фізіологічні, психологічні фактори. «Чаклунство і чудо людського співу не народжуються самі собою, адже голос

кожного студента унікальний, і його слід огранувати як дорогоцінний алмаз» (Г.А. Поліванова) [3, с. 104] Таким «огранюванням» для співака повинна стати вокальна школа, яка передбачає єдиний метод виховання та викладання, випробуваний та перевірений часом, який і підтверджує його життєздатність та переваги перед іншими методами, покладений на наукову основу.

Найбільш відомим та дієвим методом вокального виховання, що дає практичні результати, є *емпіричний метод* передачі інформації та практичної вокальної навички. Це метод, який :

- Базується на музиці, розглядаючи голосовий апарат як засіб музичного висловлювання.
- Переслідує технічний та художній розвиток співака в єдності процесу.
- Характеризується точною системою прийомів педагогічного впливу, послідовністю та поступовістю у розвитку вокальних навичок та тренуванні голосового апарату.
- Передається педагогом, який крім особистісного співочого досвіду, повинен мати педагогічний талент і об'єктивні наукові знання, щоб розібратися в індивідуальних здібностях учня.

Емпіричний метод слід розуміти як використання в педагогіці систематизованого накопиченого досвіду, що передається учню у різних формах, навіть в уявно-образних. "Співай, як це роблю я!", це лише одна з форм передачі знань, так зване «наслідування», на особистому прикладі, з показом того чи іншого уривка чи вправи, впливаючи на слухову сферу учня. Разом із позитивними результатами такого способу є й негативні приклади, при невмілому наслідуванні можуть стиратися індивідуальні якості голосу учня: «Метод наслідування слід застосовувати на першому етапі вокальної роботи... Надалі він повинен переходити від наслідування до поступового осмислення співаків своїх вокальних рухів». (Оганезова-Григоренко О. В.) [4, с. 10] Потім потрібно враховувати однотипність голосів вчителя і учня з тембральної складової, з класифікації типів голосів, зумовлені природою технологічні можливості голосового апарату, в особливостях сценічного темпераменту. В іншому випадку такі екзерсиси можуть принести шкоду, непорозуміння та як наслідок, неякісне навчання і навіть втрату голосу учнем.

Виходячи з вищесказаного, емпіричний метод у руках певних педагогів приносить добрі, а іноді й блискучі результати, а в інших випадках таких результатів не дають, навіть якщо всі знаходяться в єдиних умовах. Це можна пояснити різними причинами:

- Талант учня та ступінь здібності педагога.
- Співвідношення прагнень та можливостей учня у розумінні педагога.
- Жорсткий принцип системності у навчанні – від простого до складного.
- Суворе співвідношення принципів технічного та художнього розвитку в єднанні.

Також, при передачі матеріалу та вихованні вокальної-технічної навички, потрібно враховувати принцип «індивідуального підходу», який необхідний при умові відмінностей різних психофізіологічних характеристик учнів, різного

ступеня обдарованості, підготовленості та сприйнятливості. «Викладач відповідає за голосовий апарат учня, за його здоров'я. Ніколи не слід дозволяти учневі співати без розпіву. Крім того, заняття не повинні втомлювати, мають проходити цікаво, творчо, захоплювати музикою, підтримувати високий, радісний емоційний настрій» (А. І. Дуда) [5, с. 112]

Враховуючи емоційно-психологічний настрій, учня від початку навчання потрібно налаштовувати на уважну продуктивну діяльність, виховувати в ньому терпіння, стійкість, навички володіння собою та публікою. Ці навички виховуються атмосфері зосередженості та захопленості – доброзичливому відношенні педагога та зацікавленості учня.

Війна в Україні внесла свої корективи у всі сфери життя, зокрема і в вокальну освіту. Онлайн-викладання стало, з одного боку, зручним та безпечним форматом, з іншого - потребує від викладачів адаптивності і терпіння, тому що далеко не завжди електронні пристрої відповідають достойному рівню якості професійної передачі звуку.

Також, на жаль, онлайн-навчання передбачає відсутність візуального (очі в очі) та тактильного контактів, а це знижує результативність здобуття вокальної навички та може привести до невірної координації та розбалансованості звучання голосу. Для цього створені програмні додатки такі як Sing Sharp, що розроблений аналізувати спів в реальному часі та надавати зворотній зв'язок для оцінки якісного виконання чи точності інтонації; VokalizeU, що комбінує традиційні методи вокального навчання з сучасними технологіям, та багато інших.

Важливим принципом здобуття вокальної навички, особливо в дистанційному форматі навчання, є прослуховування записів видатних співаків, тому що у момент сприйняття голосу іншого вокаліста, відбувається фонація голосових складок. Саме цей механізм лежить в основі емпіричного метода показу.

Висновки: Отже, виховання музикантів, співаків в умовах війни – це складний, але надзвичайно важливий процес. Під час воєнного стану важливо розуміти, що кожен учень переживає стрес по-різному, треба проявляти емпатію, терпіння та гнучкість. Викладачу необхідно уважно придивлятися і делікатно складати враження про можливості учня вже з перших уроків, враховуючи рівень вокальної підготовки, темп навчання та індивідуальні особливості кожного. «Вивчення фахових даних ученика-співака становить одне з найважливіших завдань вокально-педагогічної роботи», - писав видатний український викладач Д. Г. Євтушенко. [2, с. 4]

Прослуховуючи та аналізуючи вокальну техніку видатних співаків сучасності, ми робимо висновки, що «поставлений голос» – це сукупність різних технічних прийомів голосотворення, які формуються у молодих виконавців не як самоціль, а для розкриття художнього задуму композитора: «Головною та кінцевою метою співака у процесі роботи над кожним вокальним твором є втілення композиторського задуму виконавськими засобами. Мета оволодіти складною майстерністю виконавства ставить перед педагогом цілий ряд важких,

конкретних завдань, успішне розв'язання яких в кожному окремому випадку потребує великого досвіду, глибокого аналізу і гнучкого підходу...» [1, с. 33]

Список літератури:

1. Голубев П. Поради молодим педагогам-вокалістам. Музична Україна. 1983. 63 с.
2. Євтушенко Д. Роздуми про голос. Музична Україна. 1979. 92 с.
3. Джулай А.А., Самусев Г. М. Галина Поліванова. Гранд-інтерв'ю. Пласке ЗАО, Одеса,. 2009. 136 с.
4. Оганезова - Григоренко О. Генезис та розвиток вокальної методології: трансформації та синтез. Астропрінт. Одеса. 2015. 84 с.
5. Дуда А.І. Основи постановки співочого голосу. Тенор. Методичний посібник. ОДМА ім. А. В. Нежданової. Одеса. 2005. 116 с.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ФІРМОВОГО СТИЛЮ АВТОРСЬКОЇ ШКОЛИ ПЕРУКАРІВ.

Коннова Тамара Анатоліївна,

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди,

В дослідженні створення фірмового стилю для авторської школи перукарів розглядаються варіанти творчого пошуку на основі аналізу логотипів, слоганів різних брендів індустрії краси. Характеризуються приклади фірмових стилів сучасних провідних компаній з метою пошуку засобів створення брендбуку. Враховуючи психологічні аспекти, проводиться аналіз використання кольорів, шрифтів, графічних елементів у композиційному рішенні логотипу.

Ключові слова: логотип, фірмовий стиль, бренд, реклама.

Вступ

Щороку в країні з'являються сотні нових компаній, салонів краси, творчих шкіл, однак не кожна компанія витримує конкуренцію і залишається на ринку. Довіру споживача треба не тільки завоювати, але і утримати. На ринку послуг йде запекла боротьба за потенційного клієнта. Завдання дизайнера розробити фірмовий стиль, який буде привертати та утримувати увагу до бренду, товару та послуги, створювати відповідний емоційний стан. Технічні, графічні, психологічні, колористичні, стилістичні прийоми дизайнер використовує для створення візуалізації іміджу [2].

Постановка завдання.

Мета дослідження – проаналізувати сучасні розробки фірмового стилю авторських салонів краси та авторських шкіл індустрії краси. Для цього поставлена мета: розглянути шрифти, кольорове рішення, графічні елементи дизайну логотипу.

Результати дослідження та їх обговорення.

Досконале володіння новітніми технічними засобами, прийомами графічного дизайну, креативне мислення у творчому процесі - це запорука розробки вдалого фірмового стилю салону-студії. Грамотне володіння мовою дизайнера: вибором шрифтів, поєднання кольорів логотипу, неймінг -цілий набір елементів, що роблять бренд унікальним.

Візитна картка компанії -це її фірмовий стиль. Цей образ відкладається у пам'яті і спливає кожен раз, якщо він нагадує приємні враження. Тому дизайнер збирає інформацію про історію бренду, проводить дослідження для розуміння запитів компанії: її цільової аудиторії, імідж, репутацію, масштаб бізнесу та оригінальність. Наступним етапом буде пошук креативних ідей. Враховуючи психологічні аспекти та основи маркетингу розробляється фірмовий стиль компанії, який включає в себе логотип, вибір кольору, слоган, пакування, ділову документацію, уніформу, сертифікати, рекламу у соціальних мережах.

Брендбук стане результатом роботи дизайнерів, він дасть уявлення про особливість роботи салону, основну діяльність, стиль компанії, напрямок

оформлення фірмового стилю. В ньому прописані шрифти для документації, для логотипу, для рекламної продукції [1].

Одним із важливих елементів дизайну є колір, який має викликати певні емоції, привертати увагу і затримувати погляд. На рівні підсвідомості кожен колір викликає асоціації, отже, дизайнер враховує психологію кольору та специфіку використання кольору індивідуально до бренду. У логотипах компаній індустрії краси, зазвичай, використовують не більше двох акцентних кольорів, але слід передбачити кольори фону у дизайні сайту.

Слоган розташовується під логотипом-це речення, фраза, що показує призначення компанії, в ньому уточнюється вид діяльності. Дизайнеру треба зберігати баланс між консерватизмом і креативом, намагатись запобігати шаблонів у назві. Розкішні елементи дизайну не використовують у салонах середнього класу. У салонах високого класу більш ізискані, виразні логотипи, ніж у недорогих компаній.

Традиційна група назв салонів краси ,авторських шкіл індустрії краси - імена . Приклад імена відомих майстрів, що стали легендою в мистецтві зачісок .Салон академія «Vidal Sassoon» починається з імені, що спочатку бачить клієнт. Ім'я видатного майстра, легенди перукарського мистецтва стало брендом (рис. 1). Брендом мережі салонів по всьому світу та академій для підготовки професійних кадрів стали імена братів Джузеппе та Гаєтано «Toni & Guy»(рис. 2.). Бренд академії краси «DYUDENKO ACADEMY» стало ім'я Дюдєнко В., багаторазового призера міжнародних чемпіонатів(рис.3). Ідея неймінгу школи перукарської майстерності «MON PLAISIR» Beauty School іноземною мовою використана у місті Харкові (рис.4). Назва повинна бути оригінальною, поєднувати запам'ятовуваність та легкість сприйняття. Розробка засобів навчання в академії «PIVOT POINT» використовуються у всьому світі, то бренд«PIVOT POINT» асоціюється з якістю навчання, стабільністю, успіхом (рис.5). Шрифти, обрані дизайнерами, мають специфічний стиль, легкі для сприйняття, сприяють довгостроковій запам'ятовуваності, викликають відчуття сучасності, мінімалізму. Округлість форм асоціюється з доброзичливістю, підкреслюють іновацію та теплоту. Шрифти з засічками викликають відчуття освіченості та авторитетності.

Рис. 1.

Рис. 2.

Рис. 3.

Рис. 4.

Рис. 5.

Висновки

Досліджено особливості розробки фірмового стилю авторської школи перукарів. Встановлено, що метою фірмового стилю є створення візуальної комунікації з клієнтами, замовниками, партнерами. Проаналізовано елементи стилю компаній, які використовуються в дизайні бренду.

Список літератури:

1. Гальчинська О.С. Дизайн-проекування основних компонентів айдентики бренду. Графічний дизайн в інформаційному та візуальному просторі. Кол. моногр. – Київ: КНУТД, 2022. – 226 с. С. 149-170.
2. Скуленко М. Журналістика і пропаганда. – К. :Вища школа, 2004.-159с.
3. В.М. Петрик, М.М. Присяжнюк, Л.Ф. Компанцева, Є.Д. Скулиш, О.Д. Бойко, В.В. Остроухов. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. за заг. ред. Є.Д. Скулиша. – 2-ге вид. – К. : ЗАТ “ВПОЛ”, 2011. – 248 с.
4. Тихомирова Є.Б. Зв’язки з громадськістю: Навчальний посібник – Київ: НМЦВО, 2001 – 560 с.
5. Холод О. М. Комунікаційні технології :підручник. – Львів: ПАІС, 2012. – 300 с.

**"COMPREHENSIVE ANALYSIS OF LIGHT SPECTRUM
QUALITY AND INTENSITY EFFECTS ON THE IN VIVO
AND IN VITRO GROWTH DYNAMICS OF THE
SHIRVAN-SHAHI GRAPEVINE (VITIS VINIFERA L.)"**

Aygun Agaverdi Sadigova

Ph. D. , Associate Professor
Institute of Molecular Biology & Biotechnologies,
Ministry of Science and Education of the Republic of Azerbaijan

Mahira Heybat Mammadova

Ph. D. , Associate Professor
Institute of Molecular Biology & Biotechnologies,
Ministry of Science and Education of the
Republic of Azerbaijan

The production of certified planting material for grapes is one of the most important problems of viticulture today. The problem of obtaining plants free from virus, mycoplasma diseases and bacterial cancer is successfully solved by biotechnological methods all over the world. Abiotic factors are one of the main indicators that regulate the dynamics of development in the reproduction of plants, whether in vivo or in vitro. One of these factors is light. In addition to its effect on the physiological phenomena of plants, light has a morphological effect on the shape of organs, and a biological effect on the formation and flowering of flower organs. An increase in light intensity in plants causes growth retardation, root growth and the formation of color pigments such as anthocyanins.

Learning and explaining the mechanisms of the primary processes of light's effect on living systems is the main problem in molecular photobiology. Photodestructive processes, which cause molecular damage in cell formations, can occur in serious biological results that are considered due to the exposure of new functional material. The use of new light biotechnology methods available will make a valuable contribution to improving the process of obtaining healthy planting material by planting isolated tissues and organs.

Grapes, like any agricultural plant, are affected by a large number of different factors that change the productivity of crops and the quality of products under the influence of growth and generative processes. Modern grape varieties have developed specific requirements for light during their evolution. Conflicting decisions of researchers about the effect of spectral composition on plants can be explained by different conditions of experiments. Like most plants, grapes require adequate illumination and a certain spectral light composition at the beginning of their development, as well as during the adaptation of microclonal plants to ex vitro conditions. Under artificial lighting, the processes of ontogenesis and stress

persistence of various parts of grapes at the time of growth are different, which is mainly genetic. Studies investigating the interactive effect of high light intensity on grape yield are relatively rare, especially in viticulture [3].

In this respect, research in this field is relevant and of scientific and practical interest. Shirvan-Shahi is a mid-late maturing technical variety belonging to the ecological-geographical group of eastern varieties of Azerbaijan. It was grown only in the Shirvan region of the Araz plain of Azerbaijan, in the Kur-Aran subzone - Kurdamir region. The product of the variety is a valuable source for the purchase of high-quality kagor-type dessert wine. It was used in the preparation of Kurdamir dessert wine. [4]. The effects of the spectral composition of light and illumination intensity on the growth and development processes of grape seedlings and the morphogenesis of in vitro grown grape explants have been little studied. In this context, studies have been conducted to examine the growth and development characteristics of Shirvan-Shahi (*Vitis Vnifera*) grape plants during in vitro microclonal propagation in photoculture using narrowband LEDs as irradiators to optimize the production process.

In vitro MS is placed in an artificial climate chamber with a nutrient medium [5] . Here, an experimental stand was created using narrow-band LEDs, which allowed to simulate a light regime with different ratios of blue and red light. (taking into account the photosynthesis spectrum inside) the same wavelengths). The use of high-intensity, narrow-band light is important for the study of full photosynthesis and normal plant growth, and the effect of the physiological radiation spectrum on the intensive growth and development processes of plants. Explants were placed in red (622-780 nm), blue (455-492 nm) and blue-red mixed spectrum optical lights to study the influence of the spectral composition of light on their development dynamics after being transferred to the nutrient medium. In order to study the influence of the spectral composition and intensity of light on the morphological characteristics of plant development, experiments were conducted on several different schemes. To study the effect of light intensity on plant development, 2500 and 5000 lk were taken.

In practice, 2 options were used for additional lighting of plants:

1. Illumination with red spectrum optical glass, 720nm light (3 hours)
2. Illumination with blue spectrum optical glass, 460 nm (3 hours).

The intensity, duration, and quality of illumination are the three main factors that must be considered in all studies using irradiation. For the correct use of artificial radiation, first of all, it is necessary to know the optical radiation requirements of plants and how they are provided under natural conditions at different times of the year. As Shirvan-Shahi is a grape plant, it was necessary to study the effect of light intensity for this variety. At the light intensity of 5000 lux, the plants had several joints of 5-6 cm color and large leaves. After twenty days, the plant started to turn yellow. When exposed to light intensity of 1500 Lux, growth of only 4-5 cm was observed in plants in 20 days. The plants have small, small leaves with a dense stipule. When exposed to an intensity of 1300 Lux, the specimens grew up to 6-7 cm. The plant has 5-6 jointed, medium leaves [2]. In addition to the visible part of the spectrum, the intensity of many physiological processes, the internal structure of the plant cell and, finally, the formation of the whole plant and the product are determined by both long

ultraviolet (300-400 nm) and short infrared radiation (780-1100 nm). Comparative approaches were used in the study of the effect of light on *in vivo* and *in vitro* motogenesis of grapes. So, red R (720nm) and blue B (460nm) optical glasses were used. *In vivo*, when using red and blue spectrum optical glasses, plants with B-460nm light wavelength were slower to grow than under LED lights, and a small number of leaves were shriveled and dried. In the red light R -720nm, drying was not observed in the leaves. *In vitro* samples placed under blue spectrum optical glass (460 nm) showed 70% positive growth dynamics. The stem of the explants is thin and has grown to an average of 7 cm at the end of 45 days. The leaves are light green and located singly on the stem. In some samples, inward bending of the leaves was observed. 75% of the *in vitro* samples placed under the red spectrum optical glass (720nm) showed positive growth dynamics. A number of morphological changes were also recorded in the samples placed under the optical red light. In the specimens, the length of the stem extended to a maximum of 5.6 cm. The internodal distance is shorter compared to the blue optical light. The leaves are closely spaced, the edges are sliced and dark green in color. Then, in the next subcultivation, the samples were placed under visible light and observations were made. In the samples exposed to the blue spectrum optical glass, the development dynamics was evaluated as negative. Many specimens developed during the first weeks, then stopped developing or did not develop at all. 70% positive growth dynamics was observed in the samples removed from the exposure of red spectrum optical glass and re-subcultivated and placed in visible light. In the samples placed under the red spectrum, it is observed that the body is thick. It can have a positive effect on the adaptation of the new substrate and environment when the plant is taken out of *in vitro* conditions and transferred to the next stage. Many literatures reported that monochromatic light causes curling of leaves in some decorative plants [1]. This confirms our results. The blue light spectrum stimulates the growth of the distance, which is a positive result. . The small slicing of the leaf edges and the reddening of the leaves increase the natural polymorphism of the grape plant.

This sign is characteristic of Shirvan-Shahi under natural conditions. In nature, the leaves of Shirvan-Shahi plant are red when they are formed. This feature is manifested in natural conditions. This shows that the use of artificial lighting *in vitro* brings grape development closer to natural conditions. Based on the obtained data, the illumination was modulated by the use of narrow-band spectrum and different spectrum optical glasses, and confirmed that these effects are precisely related to the spectral characteristics of the lamps used. It is possible to extend or shorten the vegetation period by artificially affecting plants with different spectral composition and degree of radiation. Optimizing light spectrum and intensity is essential for improving grapevine propagation, growth, and productivity in both *in vivo* and *in vitro* conditions. A balanced combination of red and blue light with moderate intensity generally yields the best results for grapevine cultivation. Thus, the optimization of the production process by choosing the optimal light regime, as well as the development of technology for the mass production of valuable plants, including grapes, is undoubtedly of interest, required and relevant.

References

1. Abdouli, D. ; Soufi, S. ; Bettaieb, T. ; Werbrouck, S. P. O. (2023) Effects of Monochromatic Light on Growth and Quality of *Pistacia vera* L. *Plants* 12, 1546. <https://doi.org/10.3390/plants12071546>
2. A. A. Sadigova*, T. H. Garagozov ,A. S. Suleymanova (2021) Influence of spectral composition and light intensity on morphogenesis of grape plants during in vitro micropropagation (Transactions İMBB)
3. Greer, D. H. ; Weedon, M. M. ; (2012b) Interactions between light and growing season temperatures on growth and development and gas exchange of Semillon (*Vitis vinifera* L.) vines grown in an irrigated vineyard. *Plant Physiol. Biochem.* 54, 59-69
4. Qaragözov T. H*. , Məmmədova M. H Əsədova S. Ş. , Əliməmmədşadə İ. M, Həsənov F. E. (2004) Üzümün tezləşdirilmiş çoxaldılması . Bakı: Elm səh-78
5. Murashige T. , Skoog F. A (1962) Revised medium for rapid growth and bicassays with tobacco tissue cultures *Physiol. Plant.* –. – 15. –P. 473–49,473 — 497

ІНВАЗІЙНІ ХВОРОБИ БДЖІЛ ТА ЇХ ПРОФІЛАКТИКА

Чорна Катерина Сергіївна

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
спеціальності 091 Біологія та біохімія

Павлюченко Олеся Вікторівна

кандидат біологічних наук, доцент
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Бджільництво є важливою галуззю сільського господарства в Україні, оскільки забезпечує виробництво меду та інших продуктів, а також підтримку біорізноманіття через запилення рослин. Однак не завжди вдається ефективно утримувати бджолині сім'ї, зокрема через наявність паразитів, котрі негативно впливають на здоров'я бджіл, і як наслідок на ефективність бджільницької діяльності. Розглянемо основні паразити бджіл.

Varroa destructor – збудник варроатозу. Це один з найнебезпечніших паразитів бджіл, що активно поширюється по всьому світу. Кліщ паразитує на бджолах, послаблює їх, забираючи частину їхніх життєвих сил. Паразит живиться жировим тілом комах. Окрім зменшення кількості та розмірів клітин жирового тіла бджіл, спостерігається також деформація та виїдання крил. Зазначимо, що кліщі часто атакують навіть найсильніші сім'ї. Проявляється він переважно навесні після зимувлі. Паразит атакує не тільки дорослих бджіл, а й личинок у вуликах. Це відбувається тоді, коли матка закладає личинку молодої особи в стільники, після чого самка кліща залазить в стільник з личинками, за кілька годин до того, як бджоли запечатають черву. Кліщ живиться поживними речовинами з маточного молочка. Потім самка паразита починає відкладати яйця, через 21добу виходять самки, готові до подальшого розмноження. Приблизно через 2-3 місяці спостерігають повне зараження вулика, що значно погіршує здоров'я сім'ї та призводить до вимирання. Пік розвитку кліщів припадає на серпень. Варроа здатна викликати ослаблення бджолиних сімей і навіть їх загибель, що може стати основною причиною втрат у бджільництві [4].

Не менш небезпечним є акарапідоз (збудник *Acarapis woodi*). Це захворювання бджіл, яке викликається кліщем, що паразитує в дихальних шляхах, переважно у передній парі грудних трахей бджіл, трутнів, маток, викликаючи параліч [3]. Цей кліщ є одним із видів паразитів, що здатен серйозно ослабити сім'ю. Хворі бджоли майже не літають, крила тремтять. Знижується їх продуктивність і навіть частина особин гине. Акарапідоз, хоча і є менш поширеним, ніж варроатоз, є не менш небезпечним для бджолиного господарства [1].

Пилокрит (*Melissococcus plutonius*). Викликає хворобу бджіл, відому як «спорове харчове отруєння» або «пилокритоз». Це захворювання є однією з основних причин загибелі бджолиних личинок у вуликах. Паразитує в

кишечнику. Бактерії потрапляють в організм личинок через заражене харчування або через взаємодію з іншими бджолами. Через епітелій середньої кишки збудник проникає в гемолімфу, де швидко розмножується і викликає септицемію. Згодом у тканинах личинки набуває розвитку вторинна мікрофлора, яка зумовлює характерну картину гниття. Заражена особина не здатна перетравлювати їжу належним чином, що призводить до її загибелі. *M. plutonius* здатний швидко поширюватися серед особин сім'ї, послаблюючи її та знижуючи продуктивність [2].

Паразити, які вражають бджіл, значно впливають на їх життєдіяльність. Вони викликають ослаблення бджіл, або навіть повну смерть сім'ї, що призводить до зниження медозбору. Паразити також можуть переносити інші інфекційні захворювання, що може ускладнити проблему. У результаті паразитарних інфекцій бджоли можуть втрачати свою здатність до запліднення, що впливає на виробництво меду, воску, прополісу, пилку та інших продуктів бджолиного виробництва. Крім того, страждають сільськогосподарські культури, які потребують запилення. Тому для пасічника (бджоляра) важливим аспектом роботи є своєчасне виявлення паразитів та боротьба з ними.

Рекомендовані методи боротьби з паразитами бджіл. Одним із дієвих засобів є моніторинг стану бджолиної сім'ї та застосування фізичних методів (наприклад, прогрівання вулика). Цей метод дозволяє зменшити кількість паразитів без використання токсичних речовин. Хімічні методи – це застосування спеціальних інсектицидів та акарицидів для боротьби з паразитами. Однак важливо не перевищувати дози препаратів та не порушувати строки обробки хімікатами, щоб не нашкодити бджолиній родині та продукції бджільництва. Біологічні методи – використання природних ворогів паразитів, зокрема використання інших видів комах та мікроорганізмів. Рекомендовано систе матичне проведення санітарних заходів, регулярне очищення вулика, заміна старих рамок, знищення хворих сімей.

Отже, паразити є серйозною загрозою для бджіл, оскільки негативно впливають не лише на життєздатність, здоров'я бджолиної сім'ї, а й на її продуктивність. Однак виконання комплексу заходів боротьби з паразитами, включаючи механічні, хімічні, біологічні методи, сприятиме збереженню здоров'я бджолиної родини. Важливо пам'ятати, що регулярний моніторинг стану бджіл та своєчасна профілактика захворювань є важливою складовою успішного бджільництва.

Список літератури

1. Акарапідоз. *Ваша Пасіка*. 2025 [Електронний ресурс] URL : <https://vashapasika.com.ua/enz/> (дата звернення 25.02.2025).
2. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. *Melissococcus pluton* [Електронний ресурс] URL : <http://apis.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/11/Karantinni-zakhvoryuvannya-bdzhil.pdf> (дата звернення 25.02.2025).

BIOLOGY
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

3. Акарапідоз бджіл-лікування та профілактика. *beeworld*. 2024 [Електронний ресурс] URL : <https://beeworld.com.ua/uk/blog/akarapidoz-pchel-lechenie-i-profilaktika?srsltid=AfmBOoqfJvS2jPNoPCW4W0CzFulB854NE-2FOfUJWDuW1ehiYR8jLpВп>. (дата звернення 20.02.2025).
4. Traynor K.S., Mondet F., de Miranda J.R., et al. *Varroa destructor*: a complex parasite, crippling honey bees worldwide. *Trends in Parasitology*. Elsevier Ltd. 2020. <https://doi.org/10.1016/j.pt.2020.04.004>

FACTORS FOR IMPROVING THE ROLE OF FINANCIAL CONTROL IN EQUAL MANAGEMENT OF BUSINESS ENTITIES

Arasova Farida Suleyman

Master of MBA, Student
Odlar Yurdu University
(Baku, Azerbaijan Republic)

Garayev Natig Anvar

Associate Professor., lecturer
Odlar Yurdu University

Abstract: This paper examines critical factors that enhance financial control mechanisms across business entities of varying sizes. The research explores how effective financial control creates equitable management conditions, ensuring sustainability regardless of organizational scale. By analyzing frameworks and implementations in Azerbaijan and internationally, this thesis identifies key improvement areas while offering recommendations based on comparative analysis of global practices.

Keywords: financial control, business management, Azerbaijan, regulatory framework, international practices

Introduction: Financial control represents a significant component of organizational management, serving as both a regulatory mechanism and a strategic tool. As Mammadov (2023, p. 45) notes, "The evolution of financial control from a purely administrative function to a strategic mechanism has fundamentally transformed organizational governance structures in Azerbaijan's developing market economy."

Financial control encompasses processes, policies, and procedures established to safeguard assets, ensure reliable reporting, promote efficiency, and encourage adherence to managerial policies. When implemented effectively, these systems create a level playing field across business entities regardless of size or structure. This equalization effect is particularly significant in transitional economies like Azerbaijan, where disparities between established conglomerates and emerging enterprises often create market inefficiencies.

This thesis examines factors that enhance financial control in creating equitable management conditions across business entities, with particular emphasis on comparative analysis between Azerbaijani practices and international standards.

Key Factors for Enhancing Financial Control. Technological Integration:

The incorporation of advanced technologies represents perhaps the most transformative factor in modern financial control systems. Jafarov (2023, p. 145) observes that "the implementation of integrated financial management information

systems has revolutionized control capabilities in Azerbaijan's banking sector, enabling real-time monitoring that was previously impossible under manual systems."

Blockchain technology, artificial intelligence, and data analytics have created unprecedented opportunities for enhancement. Williams (2023, p. 211) notes that "AI-powered financial control systems can identify anomalous transactions with 94% greater accuracy than traditional methods, while reducing false positives by approximately 60%."

In Azerbaijan, technology adoption has been uneven across sectors. While financial institutions have made substantial investments in advanced systems, SMEs often lack access to comparable resources. As Huseynov (2022, p. 89) explains, "The technological gap in financial control capabilities between large corporations and SMEs in Azerbaijan threatens to exacerbate existing market inequalities rather than mitigate them."

Regulatory Framework and Standardization: The regulatory environment significantly influences the effectiveness of financial control systems. According to Mammadli (2023, p. 156), "Azerbaijan's gradual harmonization of financial reporting standards with international frameworks has substantially improved comparative analysis capabilities across different business entities."

The implementation of International Financial Reporting Standards (IFRS) represents a particularly important development. Davis and Thompson (2022, p. 78) argue that "standardized financial reporting frameworks create a level playing field that benefits all market participants through improved information quality and reduced information asymmetry."

However, regulatory compliance imposes costs that may disproportionately burden smaller enterprises. Aliyeva (2022, p. 126) highlights this tension, noting that "while comprehensive financial control regulations are necessary for market integrity, their implementation costs must be calibrated to organizational capacity."

Organizational Culture and Human Capital: Beyond technological and regulatory factors, organizational culture and human capital development play crucial roles in financial control effectiveness. Johnson (2023, p. 193) emphasizes that "even the most sophisticated financial control systems ultimately depend on the ethical judgment and professional competence of the individuals who implement them."

In Azerbaijan's business environment, cultural attitudes toward financial control vary considerably. Hasanov (2021, p. 212) observes that "traditional management approaches in some Azerbaijani enterprises still view financial control primarily as an administrative burden rather than a value-creating function, limiting its strategic potential."

Professional development represents an essential component for enhancement. Mammadov and Aliyev (2023, p. 175) note that "the shortage of qualified financial control specialists in Azerbaijan's labor market represents a significant constraint on system improvement, particularly for small and medium enterprises without dedicated training resources."

Comparison with International Practices. Financial Control Practices in Azerbaijan: Azerbaijan's financial control landscape reflects its transition from a

centrally planned to a market-oriented economy. According to Naghiyev and Huseynova (2023, p. 134), "Azerbaijan's financial control systems continue to reflect hybrid characteristics, combining elements of traditional hierarchical oversight with emerging market-oriented approaches."

The banking sector has led innovation in Azerbaijan, largely due to international partnership requirements. Jafarov (2022, p. 67) explains that "Azerbaijan's banking institutions have adopted advanced control frameworks through strategic partnerships with international financial organizations, creating centers of excellence that influence broader business practices."

However, implementation remains uneven across economic sectors. Mammadli (2022, p. 145) observes that "the disparity in financial control capabilities between strategic and non-strategic sectors creates regulatory arbitrage opportunities that potentially undermine market efficiency."

Structural Comparison of Financial Control Systems: A systematic comparison between Azerbaijan's practices and international models reveals both convergence points and significant divergences. According to Rahman (2023, p. 143), "Azerbaijan's financial control architecture maintains stronger centralized oversight components than most OECD economies, reflecting historical governance patterns."

Key structural differences include:

1. **Primary Focus:** Azerbaijan emphasizes compliance, while Nordic models prioritize stakeholder value and Anglo-American models focus on shareholder value.
2. **Control Approach:** Azerbaijan maintains hierarchical structures compared to the collaborative approaches in Nordic countries and market-driven systems in Anglo-American contexts.
3. **SME Adaptability:** Azerbaijan's financial control frameworks show limited adaptability for smaller enterprises, contrasting sharply with the Nordic model's scalable framework.

Technological Implementation Comparison: The technological dimension reveals perhaps the most significant gap between Azerbaijan's practices and international standards. Wang and Aliyev (2022, p. 187) found that "Azerbaijan's financial control digitalization rates lag approximately 4.7 years behind OECD averages, with particularly pronounced gaps in predictive analytics capabilities."

This technological gap manifests in:

1. **Real-time monitoring:** While 78% of large enterprises in Germany utilize continuous monitoring systems, only 23% of comparable Azerbaijani firms have implemented such technologies (Huseynov, 2023, p. 76).
2. **Automated compliance:** Estonian digital governance systems automatically verify 84% of routine compliance requirements, compared to 31% in Azerbaijan's most advanced sectors (Mammadova, 2022, p. 119).

Regulatory Framework Comparison: Azerbaijan's regulatory approach reflects a hybrid model combining elements from various international frameworks. Jafarov and Thompson (2023, p. 167) note that "Azerbaijan's regulatory convergence with European financial control standards reached approximately 68% alignment by 2022, representing substantial progress from the 41% alignment measured in 2016."

However, significant differences persist in implementation. Naghiyev (2022, p. 89) identifies that "the gap between formal regulatory requirements and actual implementation practices in Azerbaijan creates uncertainty that undermines financial control effectiveness, particularly for enterprises lacking specialized compliance resources."

This implementation gap contrasts with countries like Singapore, where regulatory precision creates high predictability. According to Davis (2023, p. 134), "Singapore's financial control environment achieves 91% predictability ratings from business operators, compared to Azerbaijan's 57% rating, reflecting fundamental differences in enforcement transparency."

Recommendations for Improvement: Based on the comparative analysis, several recommendations emerge for enhancing financial control's role in creating equitable management conditions:

1. **Develop Proportional Regulatory Frameworks:** Implement tiered requirements that maintain core principles while adjusting compliance mechanisms according to organizational size and complexity.

2. **Establish Technology Access Programs:** Create initiatives providing smaller businesses with access to advanced financial control technologies through shared service platforms or government-supported programs.

3. **Enhance Professional Development:** Expand specialized educational programs in financial control disciplines, with emphasis on practical applications and emerging technologies.

4. **Cultivate Cross-Sector Knowledge Exchange:** Establish structured programs for sharing financial control best practices between leading organizations and enterprises in other sectors.

5. **Adapt International Models Selectively:** Implement elements from Nordic stakeholder-oriented models and Singapore's integrated regulatory frameworks while adapting to Azerbaijan's specific context.

Conclusion: The enhancement of financial control systems represents a critical factor in creating equitable management conditions across business entities. Through technological advancement, regulatory refinement, and human capital development, these mechanisms can significantly contribute to market fairness and organizational sustainability.

In Azerbaijan's evolving economic landscape, improved financial control systems offer important opportunities for reducing market disparities and enhancing overall economic resilience. By selectively adapting international best practices while acknowledging local contextual factors, Azerbaijan can develop financial control frameworks that support both individual enterprise success and broader economic development.

References:

1. Aliyev, F. (2021). Modern approaches to financial control in Azerbaijan's emerging market. *Journal of Eurasian Economics*, 15(3), 109-124.

2. Aliyeva, N. (2022). Regulatory compliance costs in Azerbaijan's small business sector. *Caucasus Economic Review*, 19(2), 115-131.
3. Davis, M. (2023). Regulatory predictability metrics in comparative financial governance. *International Business Environment Journal*, 37(2), 128-146.
4. Hasanov, T. (2021). Cultural dimensions of financial control in post-Soviet economies. *Journal of International Management Studies*, 24(4), 201-217.
5. Huseynov, I. (2022). Technological disparities in Azerbaijan's financial control landscape. *Caspian Journal of Business Research*, 14(3), 82-97.
6. Jafarov, R. (2023). Digital transformation of financial control systems in Azerbaijan. *Technology and Management Review*, 31(4), 138-152.
7. Mammadov, A. (2023). Evolution of financial control in Azerbaijan's economic development. *Caspian Management Journal*, 19(2), 41-57.
8. Naghiyev, R., & Huseynova, A. (2023). Hybrid characteristics of financial control systems in transitional economies. *Post-Soviet Economic Studies*, 18(3), 128-142.

IMPROVEMENT OF THE MODEL FOR ASSESSING THE FINANCIAL CONDITION OF A TRADE NETWORK

Kravchenko Viktoriia Petrovna

PhD in Economic Sciences, Associate Professor,
Central Ukrainian National Technical University

Financial stability of commercial enterprises is a key factor in their successful operation in the modern dynamic market environment. In the conditions of increasing competition and instability of the economic environment, maintaining financial stability becomes a priority for every enterprise. However, to achieve this goal, it is necessary to solve a number of problems that may affect the financial stability of the enterprise.

One of the important tools for ensuring financial stability is the use of financial condition assessment models that help predict the probability of bankruptcy and identify potential financial risks.

Among foreign scientists who in their works paid significant attention to the study of the importance and features of assessing the financial condition of enterprises, the following should be highlighted: Edward I. Altman - his most famous model, Z-Score, allows you to assess the probability of bankruptcy based on the company's financial indicators [1].

Also, the problems of assessing the financial condition of domestic enterprises are given great attention by leading scientists and economists. Among them, it should be noted: O.O. Tereshchenko, A.V. Matviychuk, O.A. Parshina, V.G. Myachyn, M.V. Kutsynska and others [2,3,4,5].

However, despite the significant scientific achievements of domestic and foreign scientists, existing approaches need to be improved, in particular, taking into account the characteristics of the domestic economic environment and the development of the financial market, which are constantly changing.

Such models provide a comprehensive approach taking into account various financial indicators and high enough accuracy in predicting enterprise bankruptcy. However, existing models are less flexible due to the lack of constant updating or the limitation of variables used in the calculations.

The most common Altman Model can be adapted to analyze the financial condition of companies in various industries, such as manufacturing, trade, services, technology, etc., which makes it universal. The weights of the variables of this model can be adjusted according to the specifics of the industry.

Today, the country's trading enterprises are in a difficult financial situation due to economic instability, therefore, using the Altman model, an analysis and forecast of the financial condition of Silpo-Food LLC was conducted:

$$Z=1.2X_1+1.4X_2+3.3X_3+0.6X_4+1.0X_5$$

ECONOMY
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

The indicators of financial stability and bankruptcy risk of Silpo-Food LLC were calculated according to the balance sheet data for 2019-2023 [6] and are summarized in Table 1.

Table 1. Financial stability and bankruptcy risk indicators of Silpo-Food LLC

Indicators	2019	2020	2021	2022	2023
Net working capital to total assets ratio, x_1	-0,131	-0,141	-0,339	-0,050	-0,503
Retained earnings to assets, x_2	0,0101	-0,103	- 0,047	-0,023	-0,055
Return on assets ROE, x_3	0,01	-0,104	-0,050	-0,221	-0,055
Financial stability ratio, x_4	0,067	-0,036	-0,073	-0,241	-0,238
Financial independence ratio, x_5	2,176	2,130	1,882	2,078	2,539
Altman Z	2,10	1,45	1,20	1,07	1,53
Bankruptcy risk	<i>середній</i>	<i>високий</i>	<i>високий</i>	<i>високий</i>	<i>високий</i>

Thus, the general trend of indicators for 2019-2023 indicates a deterioration in the financial situation of Silpo-Food LLC. The main problems include a decrease in liquidity, profitability and financial stability. A positive point is a slight improvement in the financial independence ratio in 2023.

In order to provide a more accurate assessment of the company's financial condition, we propose to improve the Altman model by including EBITDA margin as a sixth component (x_6). EBITDA margin is a financial indicator that reflects the percentage of a company's profit before deductions, taxes, depreciation and amortization expenses. Adding EBITDA margin to the model will provide an improved reflection of modern financial conditions and the characteristics of the retail industry.

In the process of forming and calculating the improved Z-score model, taking into account the importance of each of the six indicators, weighting factors were determined for assessing financial stability:

$$Z=1.0x_1+1.1x_2+2.5x_3+0.4x_4+0.8x_5+2.0 \text{ EBITDA margin}$$

Each factor has its own weight, which takes into account its impact on the overall assessment of bankruptcy risk.

Incorporating EBITDA margin into the Altman model allows for a more accurate assessment of operating performance, which can improve the forecasting of its financial condition and bankruptcy risk. The Altman model provides an overall assessment of a company's financial condition, but does not always take into account all aspects of operating performance, which may lead to certain deviations in results.

EBITDA margin is an important indicator for assessing financial health for several reasons:

1. EBITDA margin shows how effectively a company generates earnings from its core activities before deducting interest, taxes, depreciation and amortization expenses. This allows you to compare the operating efficiency of companies regardless of their tax liabilities or financial structure.

2. Because EBITDA margin excludes interest and taxes, it can be used to compare companies in different industries or regions where tax and financing levels may differ significantly.

3. EBITDA margin is an approximation of cash flow from operating activities. It shows how well a company is able to generate cash from its core activities, which is important for covering operating expenses and debt obligations.

4. Conduct a financial sustainability analysis: where a high EBITDA margin indicates the stability of the business and its ability to generate profits even in unstable market conditions or economic changes.

5. Conduct investment planning, as investors often use EBITDA margin to assess the potential profitability of investments. A high margin level can indicate the attractiveness of the company for investment.

The improved Altman model, which includes EBITDA margin, shows a more detailed and up-to-date assessment of the financial stability and bankruptcy risks of the company, which allows you to better identify problematic aspects and take the necessary measures to solve them in a timely manner.

Investors can use the improved model to assess how effectively management manages operating expenses and resources. This helps to identify retail chains with the potential to improve financial performance.

Thus, the Altman model with EBITDA margin, adapted to today's economic conditions, can become an important tool for retail chains, providing a more accurate and comprehensive assessment of its financial condition and development prospects.

References

1. Edward I. Altman. Predicting financial distress of companies: revisiting the Z-Score and ZETA models. *Handbook of Research Methods and Applications in Empirical Finance* Edward Elgar Publishing. 2013. Section 17. P. 428-456. URL: https://ideas.repec.org/h/elg/eechap/14545_17.html

2. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 560 с.

3. Терещенко О. О., Павловський С. В. Удосконалення фінансового механізму антикризового управління підприємством. *Фінанси України*. 2016. № 6. С. 108-123.

4. Матвійчук А. В. Нечіткі, нейромережеві та дискримінантні моделі діагностування можливості банкрутства підприємств. *Нейро-нечіткі технології моделювання в економіці*. 2013. № 2. С. 71-118.

5. Паршина О.А., Мячин В.Г., Куцинська М.В. Обґрунтування та побудова функцій належності в нечітко-логічній моделі оцінки фінансового стану підприємства та ризику його банкрутства. *Вісник Одеського національного університету*. 2016. вип. 6. №21. 86-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2016_21_6_19

6. Річний звіт. *Торгова мережа «ТОВ СІЛЬПО-ФУД»*: веб-сайт. URL: <https://silpo.ua/reports?srsId=AfmB0oq75uTGN9zduDast-2NaKtDixRboOXG4dmMgsoDE-xK2PR8tht9>

ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF THE INTEREST RATE CHANNEL IN UKRAINE'S MONETARY TRANSMISSION MECHANISM

Kuzan Oleksandr,

Ph.D. student,

Ivan Franko National University of Lviv,

The transmission mechanism of monetary policy plays a pivotal role in a central bank's ability to influence economic activity and price levels. Essentially, it represents a system of channels through which monetary policy decisions—such as adjustments in interest rates or the money supply—affect key macroeconomic variables including inflation, output, and employment [1, 2, 3]. The operation of these channels fundamentally shapes the overall economic context of a country.

The traditional interest rate channel is among the most thoroughly examined and described in the literature [1, 4, 5]. Changes in a central bank's key policy rates impact short-term rates (r) throughout the economy. For instance, a reduction in the policy rate lowers borrowing costs, thereby stimulating investment (I) and consumption. This process subsequently increases aggregate demand (AD) and, in turn, output (Y). Such dynamics are particularly important for businesses that rely on loans to expand production and for consumers who finance durable goods through credit. Conversely, an increase in rates raises the cost of borrowing, which dampens investment expenditures. Moreover, higher rates tend to encourage saving, further influencing overall economic activity. Over the longer term, the impact of monetary policy on real interest rates is sustained by an expansion of the money supply (M), which shapes inflation expectations and, consequently, interest rates. Schematic representations of this process often follow the progression:

$$M \uparrow - r \downarrow - I \uparrow - AD \uparrow - Y \uparrow.$$

However, numerous empirical studies indicate that the transmission of monetary impulses through the interest rate channel is complicated by various internal and external factors. For example, research utilizing VAR modeling to assess the effectiveness of the interest rate channel suggests that the initial impulse effect from a change in the discount rate does not always ensure stable long-term inflation control, while its impact on economic activity remains limited due to time lags and inherent market structural deficiencies [6, p. 298].

In a broader context, the structural characteristics of the Ukrainian financial market—including underdeveloped market instruments, low liquidity, and a high degree of state influence—pose additional obstacles to the effective transmission of monetary signals. For instance, studies by A. Grui et al. demonstrate that, in environments characterized by insufficient competition among banks, high ownership concentration,

and a prolonged recovery process in the banking sector, the key policy rate signal is not consistently transmitted into economic activity [7, p. 46]. In contrast, other researchers have noted the fragmented transmission of interest rate changes to the real economy, although they acknowledge that the National Bank of Ukraine has substantially enhanced its control over short-term interbank rates following the adoption of an inflation targeting regime [8, pp. 25–29].

The literature also pays particular attention to the interplay between the interest rate channel and other monetary transmission channels. For example, V. Mischenko et al. emphasize that the transmission effect is generated not only by the direct response to a change in the key policy rate but also through interactions with the money aggregate, investment activity, and variables reflecting market participants' expectations [9, pp. 56–59]. This complex interaction leads to impulse response functions for individual transmission channels that often exhibit both expected and divergent reactions compared to theoretical models.

Thus, the effectiveness of the interest rate channel of monetary transmission in Ukraine is determined by a multitude of factors—from the structural characteristics of the banking sector to external geopolitical and economic influences. Despite its significant potential, the channel's efficacy is closely interlinked with other economic factors, such as the development of capital markets and the rational behavior of households.

To empirically assess the effectiveness of the interest rate channel, a vector autoregression (VAR) model was constructed to simulate the operation of the transmission mechanism in Ukraine. The results for the interest rate channel are presented in the form of impulse response functions in Figures 1a and 1b. For clarity, the analysis distinguishes two primary stages of monetary transmission via the interest rate channel: (1) the transmission of changes in the policy rate to real rates on investment instruments, and (2) the transmission from changes in real rates to investment demand—a component of aggregate demand.

In Figure 1a, an increase in the policy rate is observed to quickly reflect in rising yields on government bonds, with the impulse response function indicating a yield increase after a short-term time lag before stabilizing within a similar range. This behavior aligns with theoretical expectations that market rates adjust in response to changes in the central bank's base rate, although the breadth of the standard deviation band also leaves room for reverse dynamics in the real rate.

Continuing the analysis, Figure 1b demonstrates an observable transmission effect from changes in the real rate to the volume of investments. While no significant impact is evident in the short term, a pronounced dynamic emerges in later periods that is consistent with theoretical models. It is important to note that due to the exponential nature of the deviation lines, a negative reaction in investment volume is also possible. Furthermore, some impulse response studies have occasionally yielded inverse results. Consequently, O. Zholud, V. Lepushynskyi, and S. Nikolaychuk have concluded that current market interest rates exert a weak influence on investment demand – a phenomenon attributable to the underdevelopment of Ukrainian financial markets and a prolonged period of high and volatile inflation, which has resulted in significant

interest rate fluctuations and complicated economic agents' adaptation to changes [8, p. 29].

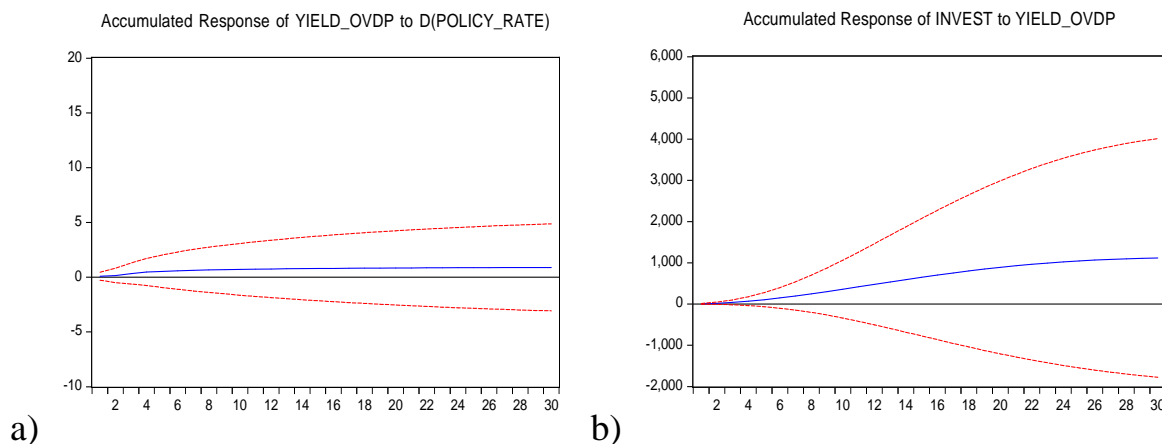

Figure 1. Accumulated Impulse Response Functions for the Interest Rate Channel
 (a) Response of market rates to a Shock in the Policy Rate
 (b) Response of investments to a Shock in market rates

In conclusion, this study highlights the critical role of the interest rate channel within the broader monetary transmission mechanism in Ukraine. Empirical analysis based on a vector autoregression model confirms that changes in the central bank's key policy rate do translate into shifts in market yields – particularly on government bonds – albeit with some delay. However, the effect on real economic variables, such as investment, appears weaker and less immediate than standard theoretical models would suggest.

Several structural factors in Ukraine's financial system constrain the efficacy of this channel. Insufficient development of market instruments, high ownership concentration in the banking sector, and limited competition among financial institutions hamper the seamless pass-through of policy rate changes to broader economic activity. Moreover, a prolonged period of high and volatile inflation has led to significant interest rate fluctuations, complicating the adaptation of firms and households to evolving monetary conditions.

From a policy perspective, these findings underscore the importance of ongoing reforms aimed at strengthening the institutional capacity of the National Bank of Ukraine, deepening financial markets, and fostering a more competitive banking sector. Such measures could help reduce structural frictions, improve liquidity, and enhance the overall predictability and effectiveness of monetary policy. Future research might extend this analysis by examining alternative transmission channels—such as the exchange rate, credit, and expectations channels—to build a more comprehensive understanding of how monetary policy decisions ultimately affect economic outcomes in Ukraine.

References:

1. Alimpiiev, Ye. (2013). Klasyfikatsiia peredavalnykh kanaliv finansovo-monetarnoi transmisii [Classification of the transmission channels of financial-monetary transmission]. *Efektivna Ekonomika*, 8, 1–9.
2. Mishchenko, V., & Somyk, A. (2007). Monetarnyi transmisijnyi mekhanizm v Ukraini. Teoretychni zasady transmisijnoho mekhanizmu hroshovo-kredytnoi polityky [Monetary transmission mechanism in Ukraine: Theoretical foundations of the monetary policy transmission mechanism]. *Visnyk NBU*, 6, 24–27.
3. Faryna, O. (2016). Neliniinyi efekt perenesennia obminnoho kursu na vnutrishni tsyny v Ukraini [Nonlinear exchange rate pass-through effect on domestic prices in Ukraine]. *Visnyk NBU*, 236, 30–42.
4. Mishkin, F. S. (1995). Symposium on the monetary transmission mechanism. *Journal of Economic Perspectives*, 9, 3–10.
5. Mishkin, F. S. (1996). The channels of monetary transmission: Lessons for monetary policy. *NBER Working Paper*, 5464.
6. Bublyk, Y., Korablin, S., & Shapoval, Y. (2023). On the effectiveness of the interest rate channel within inflation targeting in Ukraine: A VAR approach. *Banks and Bank Systems*, 18(4), 293–306. [https://doi.org/10.21511/bbs.18\(4\).2023.24](https://doi.org/10.21511/bbs.18(4).2023.24)
7. Grui, A., Aragon, N., Faryna, O., Krukovets, D., Savolchuk, K., Sulimenko, O., Vdovychenko, A., & Zholud, O. (2023). Between Russian invasions: The monetary policy transmission mechanism in Ukraine in 2015–2021. *NBU Working Paper*, 02/2023.
8. Zholud, O., Lepushynskyi, V., & Nikolaychuk, S. (2019). The effectiveness of the monetary transmission mechanism in Ukraine since the transition to inflation targeting. *Visnyk NBU*, 247, 19–37. <https://doi.org/10.26531/vnbu2019.247.02>
9. Mishchenko, V., Naumenkova, S., & Mishchenko, S. (2021). Assessing the efficiency of the monetary transmission mechanism channels in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 16(3).

DIRECTIONS OF BANK FINANCIAL RESOURCE MANAGEMENT IN MODERN CONDITIONS

Mahyaddinova Nazrin Shahsuvar

Master of MBA, Student
Odlar Yurdu University
(Baku, Azerbaijan Republic)

Garayev Natig Anvar

Associate Professor, lecturer
Odlar Yurdu University

Keywords: Financial resource management, banking sector, Azerbaijan, capital optimization, liquidity management, risk integration, digital transformation, sustainable banking.

Abstract: This paper examines the contemporary approaches to managing financial resources in banking institutions within the rapidly evolving global financial landscape. The research analyzes the challenges faced by banks in optimizing their financial resource allocation while maintaining regulatory compliance and addressing technological disruptions. By examining case studies from Azerbaijan and comparing them with international practices, this study identifies effective strategies for enhancing financial resource management in the banking sector. The paper concludes with recommendations for improving financial resource management practices in Azerbaijani banks based on successful international experiences.

Introduction: The banking sector plays a pivotal role in the economic development of any country by facilitating the flow of funds from savers to borrowers and providing various financial services. As noted by Mammadov (2022, p. 43), "the effectiveness of financial resource management directly correlates with a bank's stability and its contribution to economic growth." In recent years, banks worldwide have faced unprecedented challenges in managing their financial resources due to increasing regulatory requirements, technological disruptions, changing customer expectations, and global economic uncertainties.

According to Hasanov and Aliyev (2023, p. 127), "the traditional approaches to bank financial resource management are becoming increasingly inadequate in addressing the complexities of the modern financial ecosystem." This necessitates a comprehensive reassessment of the strategies employed by banks for optimizing their financial resources. The significance of this research stems from the critical need for banks to adopt more effective and innovative approaches to financial resource management to ensure their sustainability and competitiveness.

The aim of this paper is to analyze the current trends and challenges in bank financial resource management and propose strategies for enhancing the effectiveness of financial resource allocation in Azerbaijani banks based on international best practices.

Literature Review: The concept of financial resource management in banks has evolved significantly over the years. Jahangirli (2021, p. 89) defines it as "the strategic planning, organization, direction, and control of financial resources to achieve the bank's objectives while ensuring compliance with regulatory requirements and stakeholder expectations." This definition highlights the multifaceted nature of financial resource management in banking institutions.

Reynolds and Garcia (2023, p. 212) argue that "effective financial resource management requires a balance between profitability, liquidity, and risk management." They emphasize the importance of adopting a holistic approach that considers both internal organizational factors and external market conditions. Similarly, Huseynova (2022, p. 76) notes that "financial resource management strategies must be aligned with the bank's overall business strategy and responsive to changing market dynamics."

The literature identifies several key components of effective financial resource management in banks. Aliyeva (2023, p. 158) highlights the importance of "optimizing the capital structure to ensure adequate capitalization while maximizing returns to shareholders." She argues that banks need to find the right balance between equity and debt financing based on their risk appetite and regulatory requirements.

Liquidity management is another critical aspect of financial resource management in banks. According to Taylor and Johnson (2022, p. 349), "maintaining optimal liquidity levels enables banks to meet their financial obligations while minimizing the opportunity cost of holding excess liquid assets." They advocate for the implementation of sophisticated liquidity forecasting models that can help banks anticipate future cash flow needs and manage their liquid assets accordingly.

Risk management is integrally linked to financial resource management in banks. Maharramov and Karimli (2023, p. 127) argue that "effective risk management enables banks to allocate their financial resources optimally by identifying and mitigating potential risks." They emphasize the importance of implementing robust risk assessment frameworks that consider various types of risks, including credit risk, market risk, operational risk, and liquidity risk.

Methodology: This research adopts a mixed-methods approach combining qualitative and quantitative analysis. Data was collected from both primary and secondary sources. Primary data was gathered through semi-structured interviews with senior banking executives and financial analysts in Azerbaijan. Secondary data was obtained from published financial reports, regulatory documents, scholarly articles, and industry reports.

The analysis focuses on comparing financial resource management practices in Azerbaijani banks with those in other countries, particularly in the European Union, United Arab Emirates, and Singapore. The comparative analysis aims to identify gaps in current practices and potential areas for improvement based on international best practices.

Current Trends in Bank Financial Resource Management. Digitalization and Technological Innovation: Technological advancements have significantly transformed financial resource management in banks. According to Hasanov (2022, p. 214), "the adoption of digital technologies enables banks to optimize their financial

resource allocation through enhanced data analytics and automated decision-making processes." Digital technologies such as artificial intelligence, machine learning, and blockchain are increasingly being used by banks to improve the efficiency and effectiveness of their financial resource management.

Aliyeva and Mammadov (2023, p. 89) note that "digital transformation in banking has led to the emergence of new business models and revenue streams, necessitating a reassessment of traditional approaches to financial resource allocation." They argue that banks need to invest in building their digital capabilities to remain competitive in the increasingly digital financial landscape.

Regulatory Changes and Compliance Requirements: The global financial crisis of 2008 led to significant regulatory reforms aimed at ensuring the stability and resilience of the banking sector. These regulatory changes have had profound implications for financial resource management in banks. As noted by Reynolds (2022, p. 176), "the increased capital and liquidity requirements under Basel III have forced banks to reassess their asset allocation strategies and funding structures."

Huseynova and Aliyev (2023, p. 218) argue that "while regulatory compliance adds to the operational costs of banks, it also provides a framework for more prudent financial resource management." They emphasize the need for banks to view regulatory compliance not just as a legal obligation but as an opportunity to enhance their risk management practices and strengthen their financial position.

Sustainable and Responsible Banking: There is a growing emphasis on sustainability and social responsibility in banking operations. According to Jahangirli and Karimli (2022, p. 156), "banks are increasingly incorporating environmental, social, and governance (ESG) criteria into their financial resource allocation decisions." This trend reflects the growing recognition of the role of banks in addressing global challenges such as climate change and social inequality.

Garcia (2023, p. 278) notes that "sustainable banking involves not only financing environmentally friendly projects but also ensuring that the bank's own operations are conducted in a sustainable manner." This includes optimizing resource usage, reducing carbon footprint, and promoting inclusive financial services.

Comparative Analysis: Azerbaijan and International Practices. Capital Management Practices: Capital management practices vary significantly across different countries. In Azerbaijan, banks have traditionally maintained higher capital ratios compared to their European counterparts due to regulatory requirements and higher market risks. According to Mammadov and Huseynova (2023, p. 127), "the average capital adequacy ratio for Azerbaijani banks was 16.8% in 2022, compared to 15.2% for banks in the European Union."

In Singapore, banks have adopted more sophisticated approaches to capital management, including the use of internal capital adequacy assessment processes (ICAAP) and stress testing. Taylor (2022, p. 314) notes that "Singaporean banks have successfully integrated risk-adjusted return on capital (RAROC) metrics into their capital allocation decisions, resulting in more efficient use of capital resources."

Azerbaijani banks could benefit from adopting similar approaches to enhance the efficiency of their capital allocation. As suggested by Aliyeva (2023, p. 198),

"implementing risk-based capital allocation models would enable Azerbaijani banks to align their capital resources with their risk profile and strategic objectives."

Liquidity Management Approaches: Effective liquidity management is critical for banks to ensure their ability to meet financial obligations. In the United Arab Emirates, banks have implemented sophisticated liquidity forecasting models that enable them to anticipate future cash flow needs with greater accuracy. Johnson and Reynolds (2023, p. 245) highlight that "UAE banks have reduced their liquidity buffers by an average of 15% without compromising their ability to meet regulatory requirements, resulting in improved profitability."

In contrast, Azerbaijani banks tend to maintain higher liquidity buffers due to greater market volatility and limited access to interbank markets. Hasanov and Karimli (2022, p. 112) note that "the average liquidity coverage ratio for Azerbaijani banks was 135% in 2022, compared to 122% for banks in the UAE." While this conservative approach enhances financial stability, it may result in opportunity costs due to the lower returns on liquid assets.

Risk Management Integration: The integration of risk management with financial resource allocation is an area where significant differences exist between Azerbaijani banks and their international counterparts. Jahangirli (2023, p. 176) observes that "while Azerbaijani banks have made progress in implementing risk management frameworks, the integration of risk considerations into financial resource allocation decisions remains limited."

In contrast, banks in Singapore have achieved a high level of integration between risk management and financial resource allocation. Garcia and Taylor (2022, p. 287) highlight that "Singaporean banks have implemented enterprise-wide risk management frameworks that inform all aspects of financial resource allocation, from capital budgeting to product pricing."

Challenges and Opportunities for Azerbaijani Banks. Challenges: Azerbaijani banks face several challenges in optimizing their financial resource management. According to Mammadov and Aliyeva (2023, p. 214), "limited access to long-term funding sources constrains the ability of Azerbaijani banks to finance long-term investments and manage their asset-liability maturity gaps effectively." This challenge is particularly acute for smaller banks with limited international presence.

Another significant challenge is the limited development of domestic capital markets. Huseynova (2022, p. 198) notes that "the underdeveloped state of Azerbaijan's capital markets restricts the ability of banks to diversify their funding sources and optimize their capital structure." This dependency on traditional deposit-based funding may limit the flexibility of banks in managing their financial resources.

Technological gaps also pose challenges for effective financial resource management in Azerbaijani banks. Hasanov and Jahangirli (2023, p. 156) highlight that "while larger Azerbaijani banks have made significant investments in digital technologies, many smaller banks lag behind in adopting advanced analytics and automation tools for financial resource management."

Opportunities: Despite these challenges, there are significant opportunities for enhancing financial resource management in Azerbaijani banks. The ongoing digital

transformation in the banking sector presents opportunities for Azerbaijani banks to leverage technology for more efficient financial resource allocation. According to Karimli (2022, p. 243), "the adoption of digital technologies such as AI-powered analytics and blockchain can enable Azerbaijani banks to enhance the accuracy of their financial forecasting and reduce operational costs."

Regional economic integration initiatives also offer opportunities for Azerbaijani banks to expand their funding sources and investment opportunities. Aliyev and Mammadov (2023, p. 176) note that "participation in regional economic partnerships can provide Azerbaijani banks with access to international capital markets and diversified funding sources."

The growing emphasis on sustainable finance presents another opportunity for Azerbaijani banks. Reynolds and Huseynova (2023, p. 289) suggest that "by incorporating sustainability criteria into their financial resource allocation decisions, Azerbaijani banks can attract socially responsible investors and enhance their long-term financial sustainability."

Recommendations for Improving Financial Resource Management in Azerbaijani Banks: Based on the analysis of international best practices and the specific context of Azerbaijan's banking sector, the following recommendations are proposed for enhancing financial resource management in Azerbaijani banks:

1. **Adopt Risk-Based Capital Allocation Models:** Azerbaijani banks should implement risk-adjusted return metrics for capital allocation decisions. This would enable them to optimize their capital usage by allocating more resources to activities with higher risk-adjusted returns.

2. **Enhance Liquidity Forecasting Capabilities:** Banks should invest in developing more sophisticated liquidity forecasting models that incorporate scenario analysis and stress testing. This would enable them to maintain adequate liquidity while minimizing the opportunity cost of excess liquid assets.

3. **Integrate Risk Management with Financial Resource Allocation:** Banks should ensure that risk considerations are fully integrated into all aspects of financial resource allocation. This includes implementing enterprise-wide risk management frameworks that inform capital budgeting, product pricing, and strategic investment decisions.

4. **Diversify Funding Sources:** Azerbaijani banks should explore alternative funding sources beyond traditional deposits, such as debt capital markets, securitization, and international financing. This would help them manage their funding costs and reduce concentration risks.

5. **Accelerate Digital Transformation:** Banks should prioritize investments in digital technologies that enhance the efficiency and effectiveness of financial resource management. This includes implementing advanced analytics platforms for financial forecasting and automating routine financial management processes.

6. **Develop Sustainable Finance Capabilities:** Azerbaijani banks should incorporate environmental, social, and governance (ESG) criteria into their financial resource allocation decisions. This would position them to benefit from the growing demand for sustainable financial products and services.

7. Enhance Talent Development: Banks should invest in developing the skills and capabilities of their financial management teams. This includes providing training in advanced financial modeling, risk management, and digital technologies relevant to financial resource management.

Conclusion: Effective management of financial resources is crucial for the sustainability and competitiveness of banks in the rapidly evolving financial landscape. This paper has examined the current trends and challenges in bank financial resource management, with a particular focus on Azerbaijani banks. The comparative analysis with international best practices has revealed several areas where Azerbaijani banks can enhance their financial resource management approaches.

The recommendations proposed in this paper aim to address the specific challenges faced by Azerbaijani banks while leveraging opportunities presented by technological advancements, regional economic integration, and the growing emphasis on sustainable finance. By implementing these recommendations, Azerbaijani banks can enhance the efficiency and effectiveness of their financial resource allocation, thereby strengthening their financial position and contributing to the country's economic development.

As highlighted by Mammadov and Reynolds (2023, p. 314), "the future success of banks will increasingly depend on their ability to adapt their financial resource management approaches to the changing financial landscape." By embracing innovative approaches to financial resource management, Azerbaijani banks can position themselves for sustainable growth and enhanced competitiveness in the global banking market.

References:

1. Aliyev, N., & Mammadov, F. (2023). Strategic Financial Management in Banking Institutions: Evidence from Azerbaijan. *Journal of Financial Management*, 45(3), 156-178.
2. Aliyeva, S. (2023). Capital Optimization Strategies for Banks in Emerging Economies. *International Journal of Banking and Finance*, 37(2), 143-162.
3. Garcia, M., & Taylor, J. (2022). Risk-Integrated Financial Resource Management: Lessons from Singapore's Banking Sector. *Asian Journal of Finance*, 28(4), 267-289.
4. Hasanov, R., & Jahangirli, Z. (2023). Digital Transformation and Its Impact on Financial Resource Allocation in Azerbaijan's Banking Sector. *Baku Economic Review*, 18(2), 134-158.
5. Huseynova, L., & Aliyev, N. (2023). Regulatory Compliance and Financial Resource Management in Azerbaijan's Banking Sector. *Journal of Banking Regulation*, 32(3), 198-219.
6. Mammadov, F., & Reynolds, K. (2023). Future Trends in Bank Financial Resource Management: Implications for Azerbaijan. *Central Asian Banking Review*, 15(1), 298-317.
7. Reynolds, K., & Garcia, M. (2023). Holistic Approaches to Financial Resource Management in Modern Banking. *International Banking Studies*, 41(4), 198-217.

DIGITALIZATION AS A MODERN TREND IN SOCIAL- ECONOMIC DEVELOPMENT

Бєлов Дєнис Юрїєвич,
аспірант, Державний торговельно-єкономїчний університет

Digitalization is among the most transformative forces of social and economic development in modern time. This includes the adoption of digital technology in all aspects of human society and fundamentally changing how people live, work, and interact. Digital technologies have been evolving rapidly. They are disrupting structures in the economy, society and development paradigms around the world.

The breakthrough of traditional industries to the digital world is the basis of economic logistics in the 21st century. Manufacturing has become the era of “Industry 4.0,” including smart factories, interconnected production methods, and data-driven decision-making. This evolution has facilitated significant productivity improvements, with estimates indicating that fully digitalized production frameworks can lead to manufacturing productivity frontier growth of up to 15-20%. [1]

Digitalization has also led to the creation of new business models for the service sector.

The rise of platform economies, as in the likes of Uber, Airbnb, and Amazon, has greatly disrupted market structures and given birth to new forms of entrepreneurship and work. These digital platforms maximize resource allocation and alter the nature of the labor market.

The digital economy has grown to account for an increasing proportion of global Gross Domestic Product (GDP). The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) puts the digital economy at around 15.5% of global GDP, and this is likely to increase significantly in the next decade. [2] Further, digital technology has also shown itself to be extremely resilient in economic crises, as seen by the COVID-19 pandemic, where digital services allowed for continuity of economic activity during widespread lockdowns.

Digitalization is increasingly changing labour markets worldwide. Although automation and AI pose a challenge to certain job types, simultaneously, they create a need for new digital skills and professions. 85 million jobs can potentially be replaced with automation in 2025; however, 97 million new jobs, which better match with the collaboration between humans, machines, and algorithms, are estimated to be formed. This revolution highlights the need for education systems to adjust in order to prepare workers with relevant digital skills. [1]

The benefits from digitalization are not shared evenly either within countries or between countries. According to a report from the International Telecommunication Union, around 37% of all people on Earth—2.9 billion individuals—never use the internet. This digital divide mirrors present socio-economic disparities and is projected to worsen them. Interestingly, the gaps between urban and rural areas are specifically

significant, with internet use in rural areas much lower than in urban areas in most developing countries.

Digital inclusion has taken a central place in policy discussion, as digital technologies have increasingly shaped access to healthcare, education, economic prospects, and financial resources. Nations that have developed effective digital inclusion policies have shown better performance in leveraging digitalization to promote inclusive growth. [3]

Governments worldwide are currently undertaking digitalization of public services in order to improve efficiency, transparency, and public engagement. E-government projects range from simple online information websites to sophisticated integrated systems for service delivery. Estonia's e-government system is a good example of what is possible in end-to-end digital public services, with 99% of government services available online and estimated annual cost savings equivalent to 2% GDP from digital efficiency gains.

Digital identification systems are a revolutionary innovation, and most notably in developing nations. The Indian Aadhaar system, the largest biometric ID system in the world with coverage for more than 1.3 billion people, has greatly improved government subsidy distribution and reduced leakages in social welfare schemes. [4, 5]

A robust digital backbone in the form of broadband networks, data centers, and cloud computing facilities forms the backbone of digital economies. Those countries that have adopted strategic investment strategies in digital infrastructures usually see increased digital progress. South Korea's early and consistent investment in broadband infrastructures has made it a world leader in internet connectivity and digital innovation. [6]

As data becomes an increasingly valuable economic resource, effective governance frameworks are essential to balance innovation with privacy and security concerns. The European Union's General Data Protection Regulation (GDPR) represents a landmark approach to comprehensive data protection, influencing similar legislation worldwide. Evolving approaches to data governance will significantly shape how societies derive value from digitalization while protecting individual rights. [6]

Education systems currently face the challenge to adjust to the demands for skills in a more and more dynamic digital economy. Both initial and continuing education systems need to undergo serious revision to place greater focus on digital literacy, computational thinking, and a wide range of skills. One relevant example for a coherent skills formation approach is Singapore's SkillsFuture, with provisions for a lifetime of learning and reskilling throughout a working life. [7]

So, in the face of digital transformation, education and careers are undergoing metamorphosis. By rethinking traditional approaches and embracing adaptability, both learners and professionals can not only survive but thrive in this exciting new era. The future of work will belong to those who are lifelong learners, possess a diverse skillset, and are ready to adapt to the ever-changing digital landscape.

References:

1. Heading URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future-of-Jobs_2020.pdf (date accessed 11.03.2025)
2. Heading URL: https://unctad.org/system/files/official-document/der2021_en.pdf (date accessed 11.03.2025)
3. Heading URL: <https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx> (date accessed 11.03.2025)
4. Heading URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2022> (date accessed 11.03.2025)
5. Heading URL: <https://www.oecd.org/en/topics/digital.html> (date accessed 11.03.2025)
6. Heading URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> (date accessed 11.03.2025)
7. Heading URL: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/future-of-work/the-future-of-work-after-covid-19> (date accessed 11.03.2025)

АВІАЦІЙНА ГАЛУЗЬ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Горбач Євген Анатолійович

аспірант

ДП «Державний університет «Київський авіаційний інститут»

Авіаційна галузь є важливою частиною інфраструктури будь-якої країни, а в Україні вона має особливе значення для економіки, безпеки, а також для забезпечення мобільності й зв'язку на міжнародному рівні. У системі фінансової безпеки України авіація відіграє важливу роль, оскільки цей сектор безпосередньо пов'язаний із національною економікою, транспортуванням вантажів, пасажирів, а також зі стратегічною безпекою держави. Авіація є високоризиковою галуззю зі значними фінансовими витратами та потенційними збитками, які безпосередньо впливають на економічний розвиток країни. Важливими факторами, які визначають роль авіаційної галузі у системі національної економіки, є:

- забезпечення логістики і транспортування через транспортування вантажів і пасажирів на великі відстані, що сприяє розвитку міжнародної торгівлі та підтримки економічних зв'язків з іншими країнами;

- розвиток авіаційних перевезень сприяє розвитку туризму, що в свою чергу впливає на економіку через прибутки від туристичних послуг, робочі місця та інвестиції;

- інвестиції та фінансування, оскільки авіаційна галузь потребує великих інвестицій для закупівлі нових літаків, розбудову аеропортів, а також для технічного обслуговування, що створює попит на фінансування з боку держави та приватних інвесторів.

Ризики і загрози для фінансової безпеки авіаційної галузі зростають в умовах воєнного стану, оскільки її інфраструктура може бути знищена або серйозно пошкоджена, що спричинить значні фінансові втрати та затримки у транспортних перевезеннях. Залежність від імпортованих комплектуючих визначаються тим, що багато компонентів для авіаційної техніки імпортується з інших країн, що робить галузь вразливою до валютних коливань і торгових обмежень. В Україні є проблема застарілих літаків і технічного обслуговування, що потребує великих витрат для модернізації і заміни обладнання. Значною загрозою є корупція і неефективне управління, оскільки державні та приватні структури, які займаються авіацією, можуть зловживати управлінням коштами, що створює ризики для фінансової безпеки галузі.

Держава відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової безпеки в авіаційному секторі, встановлюючи правила і стандарти для авіаційних компаній, а також контролюючи їх виконання для запобігання фінансових порушень та забезпечення безпеки. Підтримка національних авіаперевізників через фінансування або податкові пільги є важливим кроком для стабільності та

розвитку галузі. Передумовою залучення інвестицій є створення сприятливих умов для інвесторів у сфері авіації, включаючи фінансові інструменти, такі як кредити та субсидії, що сприятиме модернізації інфраструктури.

Розвиток авіаційної інфраструктури, зокрема аеропортів, наземних служб, технічних центрів, є важливим аспектом фінансової безпеки. Державні інвестиції в модернізацію аеропортів і розбудову нових міжнародних транспортних хабів є важливою передумовою підвищення конкурентоспроможності України на міжнародній арені.

Перспективами розвитку авіаційної галузі є: модернізація авіаційного флоту через реалізацію власного потенціалу України у частині проектування і виробництва своєї авіаційної техніки, що дозволить зменшити витрати на експлуатацію та підвищити конкурентоспроможність; залучення іноземних інвестицій шляхом створення спільних підприємств з міжнародними авіаційними компаніями можуть допомогти покращити фінансову ситуацію та рівень технологій в галузі; стратегічне партнерство, яке передбачає розбудову відносин з іншими країнами та міжнародними організаціями, що дозволить Україні розвивати авіаційну інфраструктуру та підтримувати фінансову стабільність галузі.

Страховання авіаційних підприємств відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової безпеки як для самих авіакомпаній, так і для всього авіаційного сектора країни [1, с. 260]. Воно є важливим інструментом для забезпечення фінансової безпеки як окремих компаній, так і авіаційної галузі в цілому і дозволяє мінімізувати фінансові втрати в разі аварій, природних катастроф, технічних неполадок, а також допомагає зберегти стабільність і довіру до підприємств.

У підсумку, авіаційна галузь є важливим елементом фінансової безпеки України, оскільки її розвиток безпосередньо впливає на економіку, національну безпеку та міжнародні зв'язки. Забезпечення стабільності цього сектора через інвестиції, модернізацію і ефективне управління є ключовим для забезпечення фінансової безпеки країни. Ризиками функціонування авіаційної галузі є: виклики воєнного стану, залежність від імпортних комплектуючих, застаріла техніка, корупція і неефективне управління: Держава відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової безпеки в авіаційному секторі шляхом виконання функцій регулювання та моніторингу, підтримки національних перевізників, залучення інвестицій.

Список літератури

1. Соловей Н. В. Фінансова безпека на ринку авіаційного страхування. *Вісник Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна*. 2007. Вип. 18. С. 260-261.

ІНОЗЕМНИЙ ДОСВІД МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ МІСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ТА МОЖЛИВІСТЬ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

Горобінська Ірина Владиславівна

канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту
Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

Горобінський Артур В'ячеславович

студент спеціальності «Транспортні технології»
Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

Бойко Дмитро Васильович

студент спеціальності «Транспортні технології»
Національний транспортний університет, м. Київ, Україна

Іноземний досвід функціонування підприємств міського транспорту базується на синергії діяльності і фінансування громадського транспорту на основі мультимодальних перевезень.

Яскравим прикладом застосування мультимодальних перевезень громадським транспортом є Канада. Усі міста цієї країни мають систему громадського транспорту з одним або кількома видами міського громадського транспорту – метро, автобуси, трамваї, легкі залізниці, подекуди інші види. Автобус – найпоширеніший вид міського громадського транспорту в Канаді. Переважна більшість міст має лише автобуси в якості наземного міського громадського транспорту. Більшість автобусів живляться від електродвигунів, а не від двигунів внутрішнього згорання, тобто не здійснюють шкідливих викидів. Частина міст мають крім автобусів й інші види громадського транспорту. У переважній більшості випадків пасажир може легко переходити з одного виду транспорту на інший, застосовуючи єдиний квиток і не сплачуючи свою поїздку кілька разів. Такі квитки дають право необмеженого користування громадським транспортом протягом певного визначеного періоду.

Подібна система діє в США. В Нью-Йорку весь громадський транспорт ходить точно за розкладом, та його система побудована таким чином, що при пересадці пасажира з одного транспортного засобу на інший не відбувається затримки, тобто розклади руху всіх транспортних засобів, що одночасно знаходяться на маршрутах, взаємопов'язані. Пересадка відбувається за єдиним квитком і не сплачується двічі.

Громадський транспорт Нью-Йорка представлений мережею метро, автобусів, електричок, поромів. Також у Нью-Йорку працює канатна дорога. Більшість громадського транспорту міста перебуває під управлінням транспортної компанії МТА. Знайти громадський транспорт і побудувати

найзручніший маршрут можна за допомогою ІТ-застосунку – планувальника маршруту від МТА. У Нью-Йорку, як і в більшості інших великих міст світу, запроваджено універсальну систему оплати у громадському транспорті. Для пенсіонерів та інвалідів діє пільговий тариф. Можна також придбати безлімітну картку на 7 або 30 днів, але вона діє не скрізь і не на всіх видах міського транспорту. Картки легко поповнювати в автоматах. Їх можна прикріпити до банківських карток за допомогою системи EasyPay, уникаючи необхідності слідкувати за балансом та періодично їх поповнювати. Також можна придбати паперовий квиток Single Ride на одну поїздку, який діє дві години. Single Ride ticket коштує 3 дол. і продається в автоматах. В 2019 році в США була запущена система оплати OMNY, яка дозволяє використовувати безконтактні кредитні та дебетові картки, електронні гаманці, поповнювані передплачені картки. До кінця 2020 року систему впровадили на всіх автобусних маршрутах, на всіх станціях метро і запустили її на залізниці Статен-Айленда, а також запустили мобільний додаток.

Ще один гарний приклад мультимодальної системи міського громадського транспорту – транспортна система одного з найбільших міст Німеччини – Гамбургу. В місті діє розгалужена мережа міського наземного та підземного транспорту, пороми, автобуси. Існує велика кількість варіантів придбання квитків для проїзду в міському громадському транспорті. Є квитки на одного, на двох або на п'ятьох пасажирів. Інший приклад: якщо у вас є білет на потяг дальнього слідування, то вам не треба купувати квиток на громадський транспорт. Чим раніше придбаний квиток від дати відправлення, тим більший строк перед початком поїздки потягом можна користуватися громадським транспортом за цим квитком. При заході в підземні та наземні станції метро відсутні турнікети. Контроль на лінії існує, але це дуже рідке явище. Всі пасажери сумлінно сплачують проїзд.

Такий позитивний закордонний досвід треба переносити на вітчизняний громадський транспорт. Отже, впровадження європейських досягнень щодо роботи систем міського громадського транспорту може і повинно стати пріоритетом для комунальних підприємств громадського транспорту України на шляху досягнення мультимодальності міського транспорту наших міст.

Для поліпшення роботи міського транспорту на шляху до мультимодальності варто запровадити наступні заходи:

- обладнати смугами для громадського транспорту дороги, де проходять маршрути громадського транспорту, забезпечити контроль їх цільового використання, як це зроблено в більшості великих міст в світі, де напис на проїжджій частині «only bus» є звичною практикою. Це дозволить міському громадському транспорту рухатися без перешкод та швидше перевозити велику кількість пасажирів;

- обладнати дороги у населених пунктах зручностями для пішоходів, тобто мова йде не тільки про тротуари, а й про транспортні розв'язки, орієнтовані на потреби пішоходів, розширення мережі підземних та надземних пішохідних переходів, занижені бордюри в місцях сходу на проїжджу частину тощо;

- зробити оплату проїзду в громадському транспорті орієнтовану на певний проміжок часу користування транспортом, а не лише на одну поїздку одним видом транспорту. Такий елемент мультимодальної системи громадського транспорту дозволить придбати квиток, припустимо, на годину або на дві та користуватися ним впродовж цього часу та робити довільну кількість пересадок (наприклад, за одним квитком можна доїхати тролейбусом до метро, пересісти в метрополітен та автобусом доїхати до місця роботи);

- раціонально розташувати зупинки громадського транспорту, де розмістити актуальні розклади руху громадського транспорту, інтерактивні панелі для планування проїзду, інформаційні табло з розкладами руху та можливими затримками, а також автомати з варіантами продажу засобів оплати за користування громадським транспортом. Це дозволить пасажиром легше зорієнтуватися та побудувати свій маршрут;

- зробити зручнішою та без затримки пересадку між популярними маршрутами, тобто скласти узгоджені розклади руху між різними маршрутами та видами громадського транспорту, що стикаються між собою.

Мультимодальність міського транспорту – альтернатива у повоєнному відновленні та подальшому сталому розвитку міського громадського транспорту нашої країни. Світовий досвід мультимодальних міських перевезень треба враховувати при подальшій розбудові міського транспорту з врахуванням специфіки українських реалій. Будуть потрібні інвестиції в нові транспортні одиниці та оновлену транспортну інфраструктуру. Існує потреба в продовженні впровадження самих різноманітних форм оплати на основі безконтактних електронних квитків, інших технологій та електронних застосунків для полегшення пасажиром щоденних поїздок. Необхідна оптимізація диспетчеризації внутрішньоміських перевезень та потрібна раціоналізація маршрутів з одночасною оптимізацією розкладів руху, які повинні привести до створення високоавтоматизованої мультимодальної системи громадського транспорту, що в подальшому зробить громадський транспорт кращим вибором порівняно з приватним автомобільним транспортом.

Список літератури:

1. Момонт Т., Шапоренко Н., Шапоренко В., Рибчинський О. Розвиток системи громадського транспорту в Україні та Німеччині. *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*. 2023. № 1-2 (49). С. 69-76.

2. Палант О.Ю., Приймак В.О. Мультимодальний громадський транспорт України: перспективи розвитку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2023. № 40. С. 61-66.

3. Чередніченко О.П., Приймаченко О.В. Управління міською мобільністю в аспекті транспортної системи міста (на прикладі м. Києва). *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука"*. 2022. № 7. С. 9-12.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЯКІСНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З МЕНЕДЖМЕНТУ

Караван Наталія Анатоліївна,

к.е.н., доцент

Дніпровський державний технічний університет

Назаренко Дарія Володимирівна

здобувач вищої освіти

Дніпровський державний технічний університет

У сучасному світі якісна підготовка фахівців з менеджменту є ключовим фактором успішного розвитку підприємств, організацій та економіки в цілому. Менеджери – це стратегічні лідери, які приймають важливі рішення, впливають на ефективність бізнес-процесів і формують конкурентні переваги компаній. У зв'язку з динамічними змінами на ринку праці, розвитком технологій і глобалізацією, зростає потреба у фахівцях, які володіють не лише теоретичними знаннями, а й практичними навичками, здатністю до швидкої адаптації та критичного мислення.

Якісна освіта в галузі менеджменту забезпечує формування компетентних керівників, які можуть ефективно організовувати робочі процеси, впроваджувати інновації, адаптуватися до ринкових змін та приймати стратегічно важливі рішення. Висококваліфіковані менеджери сприяють підвищенню продуктивності компаній, розвитку підприємництва та залученню інвестицій, що позитивно впливає на економіку країни.

Сучасні економічні реалії потребують від менеджерів таких якостей, як стратегічне мислення та аналітичні навички; здатність працювати в умовах невизначеності та ризиків; вміння керувати змінами та впроваджувати інновації; ефективна комунікація та лідерство. Тому заклади вищої освіти мають приділяти особливу увагу розвитку цих компетенцій у майбутніх фахівців.

Система освіти повинна оперативно реагувати на виклики, пов'язані зі швидкими змінами на ринку праці, серед яких: цифровізація та автоматизація бізнесу; попит на міждисциплінарні навички; необхідність практико-орієнтованого навчання; глобалізація та міжнародна конкуренція. Так впровадження технологій штучного інтелекту, Big Data, автоматизованих систем управління змінює підходи до роботи менеджерів, вимагаючи від них нових знань і навичок. Традиційні освітні програми часто не встигають за цими змінами, що знижує їхню актуальність. Сучасні роботодавці очікують від менеджерів не лише знань у сфері управління, а й розуміння економіки, фінансів, маркетингу, психології та ІТ. Важливим є розвиток soft skills: емоційного інтелекту, критичного мислення, гнучкості. Традиційні лекційні курси поступово втрачають ефективність, натомість все більше значення набувають

інтерактивні методи: бізнес-симуляції, кейс-методи, стажування у компаніях. Важливість дуальної освіти – співпраці університетів з бізнесом для забезпечення реального досвіду студентів. Українські випускники конкурують не лише на внутрішньому, а й на світовому ринку праці. Важливим є знання іноземних мов, міжнародних стандартів менеджменту та можливість проходження навчання або стажування за кордоном. Таким чином, для підвищення якості підготовки менеджерів необхідно адаптувати освітні програми до сучасних вимог, впроваджувати новітні методики навчання та зміцнювати зв'язки між освітою і практикою. Це дозволить майбутнім фахівцям бути конкурентоспроможними та ефективно реагувати на виклики ринку.

Сучасний менеджер повинен мати не лише загальні управлінські знання, а й глибоке розуміння таких ключових сфер, як стратегічне управління, бізнес-аналітика та фінансовий менеджмент. В сфері стратегічного управління важливим для майбутнього фахівці є вміння: розробляти довгострокові плани розвитку компанії, визначати місію, бачення та цілі організації; аналізувати зовнішнє та внутрішнє середовища бізнесу (SWOT-аналіз, PESTEL-аналіз, Porter's Five Forces); керувати ризиками, розробляти стратегії виходу на нові ринки та управління змінами. Для бізнес-аналітика важливим є вміння працювати з великими обсягами даних для прийняття ефективних рішень, використання сучасних аналітичних інструментів (Tableau, Power BI, Google Analytics) та робота з показниками ефективності (KPI, ROI, CLV) для оцінки результативності бізнес-процесів. Фінансовий менеджмент повинен сформувати базові знання фінансового обліку, бюджетування, управління витратами та інвестиційного аналізу; вміння аналізувати фінансові звіти, прогнозувати фінансові ризики та визначати прибутковість проєктів; розуміння роботи фондового ринку, інструментів залучення капіталу та фінансового планування.

Сучасна система освіти у сфері менеджменту потребує радикального оновлення методів навчання, щоб відповідати викликам динамічного ринку праці. Традиційні лекції та семінари поступово втрачають ефективність, оскільки майбутнім менеджерам необхідно не лише отримувати знання, а й навчатися їх практичного застосування. Саме тому дедалі більшої популярності набувають інтерактивні методи навчання, що імітують реальні бізнес-процеси, залучають студентів до активної роботи над проблемами та розвивають критичне мислення.

Одним із ключових підходів у сучасній освіті є кейс-метод, який базується на аналізі реальних або змодельованих бізнес-ситуацій. Студенти отримують конкретну проблему, що потребує рішення, і працюють над розробкою стратегій та підходів до її вирішення. Цей метод дозволяє майбутнім менеджерам навчитися швидко адаптуватися до нестандартних обставин, оцінювати ризики, приймати рішення в умовах невизначеності та ефективно працювати в команді. Використання кейсів особливо актуальне для таких дисциплін, як стратегічне управління, фінансовий менеджмент, маркетинг та міжнародний бізнес.

Проектний підхід у навчанні менеджерів також набуває все більшого поширення. Він передбачає роботу студентів над комплексними проєктами, які

можуть бути пов'язані з аналізом ринку, розробкою бізнес-стратегії або створенням власного стартапу. Головною перевагою такого підходу є те, що студенти не лише отримують теоретичні знання, а й навчаються застосовувати їх у реальних умовах, працюючи над актуальними проблемами бізнесу. Проектна робота також сприяє розвитку навичок командної роботи, комунікації, креативного мислення та відповідальності за кінцевий результат.

Іншим важливим напрямом інновацій у підготовці менеджерів є впровадження дуальної освіти, що передбачає тісну співпрацю навчальних закладів із бізнесом. У такій системі студенти не лише відвідують лекції, а й проходять стажування в компаніях, беруть участь у реальних бізнес-проектах, працюють під керівництвом менторів із галузі. Це дозволяє їм отримати безцінний практичний досвід, зрозуміти специфіку роботи в корпоративному середовищі та налагодити професійні контакти ще до завершення навчання. Впровадження дуальної освіти сприяє підвищенню конкурентоспроможності випускників, адже вони виходять на ринок праці з практичними навичками та досвідом, що значно підвищує їхні шанси на успішне працевлаштування.

Цифрові технології відіграють ключову роль у сучасній освіті менеджерів, надаючи студентам можливість навчатися в будь-який час і в будь-якому місці. Онлайн-курси дозволяють отримати доступ до навчальних матеріалів провідних світових університетів, проходити сертифікації та підвищувати кваліфікацію без необхідності фізичної присутності в аудиторії. Віртуальні тренінги створюють можливість моделювання різних бізнес-ситуацій, у яких студенти можуть відпрацьовувати навички прийняття рішень, управління ризиками та комунікації в складних умовах.

Окрему нішу в освіті займає використання штучного інтелекту, який дозволяє персоналізувати навчальний процес, аналізувати успішність студентів та підбирати для них індивідуальні освітні траєкторії. Наприклад, AI-алгоритми можуть визначати слабкі місця в знаннях студентів і пропонувати їм додаткові матеріали або практичні завдання, що сприяє ефективнішому засвоєнню матеріалу. Загалом, інноваційні методи навчання майбутніх менеджерів спрямовані на створення максимально реалістичних умов для здобуття знань і навичок, що допомагають студентам краще підготуватися до реальної роботи в бізнес-середовищі. Вони сприяють формуванню нового покоління керівників, які можуть адаптуватися до викликів сучасного світу, ефективно управляти організаціями та впроваджувати інновації у своїй діяльності.

Таким чином, сучасна освіта в сфері менеджменту повинна поєднувати теоретичні знання з практичними навичками, адаптувати програми до нових реалій бізнесу та розвивати ключові компетенції, необхідні для ефективного управління компаніями в умовах глобалізації та цифрової трансформації.

РОЗВИТОК РИНКУ ФІНАНСОВОГО КОНСАЛТИНГУ В УКРАЇНІ: МАЙБУТНІ ТРЕНДИ

Король Володимир Степанович

к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного університету

Нестерук Остап Степанович

магістр,
Західноукраїнський національний університет

У сучасних ринкових умовах та в умовах зростання конкуренції фінансовий бізнес-консалтинг стає де важливішим для підприємств різних галузей і масштабів. Консультанти постійно стикаються з новими викликами. Його складно чітко розділити на сегменти, а для кожного з них важливо встановити мінімальний набір правил.

Фінансовий консалтинг – це сукупність професійних послуг, спрямованих на аналіз та оптимізацію фінансової діяльності підприємств, підвищення ефективності управління корпоративними фінансами, а також надання консультаційної та інформаційної підтримки фізичним та юридичним особам для прийняття обґрунтованих рішень [1, с.61].

Сьогодні консалтинг як окрема послуга активно розвивається та має значний потенціал для подальшого зростання, що значною мірою зумовлено широким впровадженням ІТ-технологій. Український ринок консалтингових послуг домінує над великими міжнародними компаніями з так званої «великої четвірки» – Ernst & Young, PricewaterhouseCoopers, KPMG, Deloitte, а також McKinsey та Boston Consulting Group. Крім того, на ринку працює близько 300 великих національних підприємств, які спеціалізуються на консалтингових послугах. Варто зазначити, що провідні консалтингові компанії переважно пропонують або широкий спектр універсальних послуг, або зосереджуються на вузькій спеціалізації.

В Україні національна функціонує приблизно 5 тисяч консалтингових компаній, які суттєво відрізняються за часткою, чисельністю персоналу та наявністю ринку додаткових послуг. Близько 87% усіх консалтингових послуг зосереджені в Києві [2, с.61], після чого саме тут розташовані офіси міжнародних консалтингових компаній та головні представництва національних підприємств. За даними досліджень ЄБРР, близько 72% середніх і малих підприємств не користуються консультаційними послугами: 50% вважають їх непотрібними, а інші 50% не мають фінансової можливості. [3]

Що слід зазначити на консалтинговому ринку України, то варто відзначити, що до 2022 року на ринку працювало близько 5 тисяч консалтингових компаній. Приблизно 87% консалтингових послуг зосереджено в Києві. В цілому консалтингові компанії України можна розділити на три групи: «Велика п'ятірка» та інші міжнародні компанії, великі українські компанії та регіональні підприємства. [4]

У 2022 році, після історичного зростання на рівні близько 7% за рік, управлінський консалтинг в Україні, як і інші галузі, зіткнувся з труднощами через війну. Ринок відчуває значний тиск з боку клієнтського попиту, більшість клієнтів стикаються з проблемами платоспроможності, а також через дефіцит консультантів, більшість професіоналів залишилися через війну.

Основними напрямками консалтингової діяльності в Україні стали стратегічні консультації з кризового управління, фінансове планування та оптимізація для забезпечення стійкості в умовах високих ризиків. Аналіз бізнес та ринкові дослідження допомагають визначити шляхи адаптації, а юридичні консультації, орієнтовані на вирішення правових питань, пов'язаних із подоланням конфліктних ситуацій. Крім того, акцент робиться на технологічній безпеці, управлінських консультаціях і розвитку персоналу в умовах стресу.

Ключовим елементом є ініціативи із соціальної відповідальності, спрямовані на підтримку бізнесу як складового внутрішнього та зовнішнього управління під час військових дій.

Консалтингова сфера в Україні з 2022 року стикається з серйозними викликами через початок активної фази військової агресії з боку російської федерації. Втім, цей сектор має значні перспективи для зростання після завершення війни та старту масштабної програми відновлення країни.

Згідно з результатами проведеного дослідження, європейський ринок консалтингових послуг демонструє стабільну тенденцію до зростання щороку. Поточна ситуація дозволяє прогнозувати, що в довгостроковій перспективі найбільшим попитом користуватимуться послуги, засновані на впровадженні інноваційних управлінських рішень. Крім того, потенційними клієнтами консалтингових компаній можуть стати підприємства з різних галузей промисловості.

Список літератури

1. Марченко О. С. Бізнес-консалтинг: навчально-методичний посібник./ О.С. Марченко. Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2020. С.134-30. Марченко О. С. Бізнес-консалтинг : навч. посіб. / О.С. Марченко. Харків : Право, 2019. С.204.
2. Карпенко О.О. Перспективи розвитку консалтингової діяльності в Україні на основі європейського досвіду. Причорноморські економічні студії. 2018. № 27. С. 54–58.
3. Онищенко В. Консалтингові послуги в Україні. Головбух. 2024. URL: <https://www.golovbukh.ua/article/7772-konsaltingov-poslugi>

4. Слюсарева Л. В. Ринок консалтингових послуг: тенденції та особливості розвитку в Україні / Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесів: реалії і виклики: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Мукачєво, 6–7 квітня 2021 р.). Мукачєво : МДУ, 2021. С. 32–35.

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТИСТИЧНОЇ БАЗИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ТОРГІВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН УКРАЇНА-ЧЕХІЯ, УКРАЇНА-СЛОВАЧЧИНА)

Ногас Андрій Андрійович

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Національний університет «Львівська політехніка»

Міжнародна торгівля є важливим чинником економічного розвитку країн, оскільки сприяє розширенню ринків збуту, залученню інвестицій та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки. Взаємодія між Україною, Чехією та Словаччиною у сфері зовнішньої торгівлі має стратегічне значення, оскільки ці країни є важливими економічними партнерами, а їх торговельні відносини формуються під впливом як внутрішніх, так і глобальних економічних тенденцій.

У даній роботі здійснено аналіз основних показників міжнародної торгівлі України, Чехії та Словаччини у 2019–2023 роках. Особлива увага приділяється динаміці змін експорту, імпорту, торгового балансу та загального обсягу товарообігу. Також розглядаються тенденції розвитку взаємної торгівлі між Україною та зазначеними країнами, включаючи структуру експорту та імпорту за основними товарними групами.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю оцінки впливу економічних та політичних чинників на зовнішньоторговельну діяльність України, визначення основних тенденцій розвитку торговельних відносин із країнами Центральної Європи та обґрунтування можливих напрямків їх подальшого вдосконалення.

Основні показники міжнародної торгівлі України, Чехії та Словаччини наведені нижче (див. табл. 1).

Таблиця 1. Показники міжнародної торгівлі України, Чехії та Словаччини у
2019-2023 рр.

№ з/п	Показники	Одиниці виміру	Джерело інформації або спосіб розрахунку	Роки					Середні темпи зміни, %
				2019	2020	2021	2022	2023	
Показники міжнародної торгівлі України									
1.	Обсяг експорту	млрд. \$	WDB [1]	63,45	60,80	81,28	57,42	51,10	-2,71
2.	Обсяг імпорту	млрд. \$	WDB	70,63	75,83	63,17	84,16	88,51	7,27

ECONOMY
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

Продовження табл. 1

3.	Торгове сальдо	млрд. \$	E-I	-7,18	-15,03	18,11	-26,74	-37,41	-79,73
4.	Торговий оборот	млрд. \$	E+I	134,08	136,63	144,45	141,58	139,61	1,06
5.	Коефіцієнт покриття торгівлі	–	E/I	0,90	0,80	1,29	0,68	0,58	-3,16
8.	Співвідношення сальдо торгівлі до ВВП	%	(E-I)/ВВП	-4,67	-9,60	9,07	-16,51	-20,93	-86,03
9.	Квота експорту	%	$K_e = E/\text{ВВП}$	41,23	38,82	40,69	35,45	28,59	-8,32
10.	Квота імпорту	%	$K_i = I/\text{ВВП}$	45,90	48,42	31,62	51,95	49,51	7,60
Показники міжнародної торгівлі Чехії									
1.	Обсяг експорту	млрд. \$	WDB	185,21	170,15	205,28	218,55	236,72	6,82
2.	Обсяг імпорту	млрд. \$	WDB	169,56	153,23	194,45	216,12	219,58	7,50
3.	Торгове сальдо	млрд. \$	E-I	15,65	16,92	10,83	2,43	17,14	124,98
4.	Торговий оборот	млрд. \$	E+I	354,77	323,38	399,73	434,67	456,30	7,12
5.	Коефіцієнт покриття торгівлі	–	E/I	1,09	1,11	1,06	1,01	1,08	-0,22
6.	Співвідношення сальдо торгівлі до ВВП	%	(E-I)/ВВП	6,09	6,74	3,72	0,81	4,99	101,93
7.	Квота експорту	%	$K_e = E/\text{ВВП}$	72,13	67,76	70,55	72,41	68,97	-1,01
8.	Квота імпорту	%	$K_i = I/\text{ВВП}$	66,03	61,02	66,83	71,60	63,98	-0,39

ECONOMY
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

Продовження табл. 1

Показники взаємної торгівлі України та Чехії									
1.	Обсяг експорту України в Чехію/імпорт Чехії	млрд. \$	Держстат [2]	0,92	0,83	1,41	1,25	1,00	7,25
2.	Обсяг імпорту Чехії в Україну/експорт Чехії	млрд. \$	Держстат	1,17	0,96	1,48	1,46	1,79	14,39
3.	Торгове сальдо	млрд. \$	Е-І	-0,24	-0,14	-0,07	-0,21	-0,79	99,59
4.	Торговий оборот	млрд. \$	Е+І	2,09	1,79	2,90	2,72	2,79	11,00
5.	Коефіцієнт покриття торгівлі	–	Е/І	0,79	0,86	0,96	0,85	0,56	-6,37
8.	Обсяг експорту продуктів рослинного походження з України в Чехію	млрд. \$	Держстат	0,064	0,029	0,067	0,058	0,050	11,443
9.	Обсяг імпорту машин, обладнання та механізмів з Чехії в Україну	млрд. \$	Держстат	0,052	0,033	0,070	0,046	0,056	15,552

ECONOMY
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

Продовження табл. 1

10.	Експорт України до Чехії від загального експорту	%	$E/E_{\text{заг}}$	1,45	1,36	1,74	2,18	1,95	9,09
11.	Імпорт України з Чехії від загального імпорту	%	$I/I_{\text{заг}}$	1,65	1,27	2,34	1,74	2,02	13,02
Показники міжнародної торгівлі Словаччини									
1.	Обсяг експорту	млрд. \$	WDB	97,21	90,82	109,38	114,71	122,21	6,32
2.	Обсяг імпорту	млрд. \$	WDB	97,25	89,67	109,93	121,61	120,10	6,05
3.	Торгове сальдо	млрд. \$	E-I	-0,04	1,15	-0,55	-6,90	2,11	-524,72
4.	Торговий оборот	млрд. \$	E+I	194,46	180,49	219,31	236,32	242,31	6,15
5.	Коефіцієнт покриття торгівлі	–	E/I	1,00	1,01	0,99	0,94	1,02	0,56
6.	Співвідношення сальдо торгівлі до ВВП	%	$(E-I)/\text{ВВП}$	-0,04	1,07	-0,46	-5,95	1,59	-497,25
7.	Квота експорту	%	$K_e = E/\text{ВВП}$	91,85	84,30	90,70	98,95	91,95	0,35
8.	Квота імпорту	%	$K_i = I/\text{ВВП}$	91,88	83,24	91,16	104,90	90,36	0,33

ECONOMY
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

Продовження табл. 1

Показники взаємної торгівлі України та Словаччини									
1.	Обсяг експорту України в Словаччину/імпорту Словаччини	млрд. \$	Держстат	0,71	0,45	1,00	1,51	1,07	27,17
2.	Обсяг імпорту Словаччини в Україну/експорт Словаччини	млрд. \$	Держстат	0,65	1,14	0,92	0,99	1,68	33,22
3.	Торгове сальдо	млрд. \$	Е-І	0,06	-0,70	0,08	0,52	-0,60	-262,79
4.	Торговий оборот	млрд. \$	Е+І	1,36	1,59	1,92	2,50	2,75	19,43
5.	Коефіцієнт покриття торгівлі	–	Е/І	1,09	0,39	1,08	1,52	0,64	23,93
9.	Експорт України до Словаччини від загального експорту	%	Е/Е _{заг}	1,12	0,73	1,23	2,62	2,10	31,63
9.	Імпорт України з Словаччини від загального імпорту	%	І/І _{заг}	0,92	1,51	1,46	1,17	1,89	25,49

ВИСНОВОК

Україна продемонструвала нестабільність торгового балансу, що зумовлено зниженням експорту з 63,45 млрд дол. у 2019 році до 51,10 млрд дол. у 2023 році (-19,5%) на фоні зростання імпорту з 70,63 млрд дол. до 88,51 млрд дол. (+25,3%). Як наслідок, торгове сальдо України погіршилося з -7,18 млрд дол. у 2019 році до -37,41 млрд дол. у 2023 році, що свідчить про значне перевищення імпорту над експортом. Також спостерігається зниження коефіцієнта покриття торгівлі з 0,90 у 2019 році до 0,58 у 2023 році.

Чехія, навпаки, демонструвала стабільне зростання експорту (з 185,21 млрд дол. у 2019 році до 236,72 млрд дол. у 2023 році, +27,8%) та імпорту (з 169,56 млрд дол. до 219,58 млрд дол., +29,5%). Хоча торгове сальдо зазнало коливань (з 15,65 млрд дол. у 2019 році до 2,43 млрд дол. у 2022 році), у 2023 році воно відновилося до 17,14 млрд дол.

Словаччина також показала позитивну динаміку у міжнародній торгівлі, збільшивши експорт з 97,21 млрд дол. у 2019 році до 122,21 млрд дол. у 2023 році (+25,7%), а імпорт – з 97,25 млрд дол. до 120,10 млрд дол. (+23,5%). Однак торгове сальдо країни коливалося від -0,04 млрд дол. у 2019 році до -6,90 млрд дол. у 2022 році, а у 2023 році знову стало позитивним (2,11 млрд дол.).

Щодо взаємної торгівлі України з Чехією та Словаччиною, то вона демонструвала позитивну динаміку. Експорт України до Чехії зріс з 0,92 млрд дол. у 2019 році до 1,00 млрд дол. у 2023 році, імпорт збільшився з 1,17 млрд дол. до 1,79 млрд дол. Торгове сальдо залишалось від'ємним, досягнувши -0,79 млрд дол. у 2023 році. У випадку Словаччини український експорт зріс з 0,71 млрд дол. у 2019 році до 1,07 млрд дол. у 2023 році, а імпорт – з 0,65 млрд дол. до 1,68 млрд дол., що також призвело до від'ємного сальдо (-0,60 млрд дол.).

Загалом, аналізуючи дані зовнішньоекономічною взаємодією України з Чехією, бачимо постійне негативне сальдо торгового балансу, трохи краща ситуація у міжнародній торгівлі зі Словаччиною, коли коефіцієнт покриття торгівлі був меншим за одиницю у двох аналізованих роках з п'яти. Переважання імпорту над експортом насправді є хронічною проблемою української економіки, негативно позначаючись на платіжному балансі країни. Щоб ситуація покращилася, Україна повинна або збільшувати експорт товарів, у виробництві яких вона має перевагу, або ж проаналізувати структуру імпортованих товарів і обдумати їхнє виробництво на внутрішньому ринку.

Список літератури

1. Exports of goods and services (current US\$). *The World Bank*. URL: <https://data.worldbank.org/>.
2. Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність Зовнішня торгівля товарами. *Держстат України*. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.

УДОСКОНАЛЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ НА ОСНОВІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Райчева Лариса Іванівна

доктор економічних наук, доцент
доцент кафедри економіки і міжнародних економічних відносин,
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

Горбаньова Вікторія Олександрівна

старший викладач кафедри менеджменту
Міжнародний гуманітарний університет
Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса

Удосконалення стратегічного менеджменту підприємств залізничного транспорту за допомогою цифрових технологій є важливим напрямом для підвищення ефективності, гнучкості та інноваційності в управлінні. Цифрова трансформація в контексті залізничного транспорту - це комплексне впровадження цифрових рішень та технологій, що сприяє створенню додаткових конкурентних переваг та підвищенню цінності для стейкхолдерів (пасажирів, вантажовідправників, партнерів, інвесторів). Це вимагає зміни в усіх бізнес-процесах підприємств залізничного транспорту, від управлінських до операційних, що дозволить підвищити їх конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Цифрові технології дозволяють підприємствам залізничного транспорту автоматизувати управлінські та операційні процеси шляхом інтеграції систем управління інформацією (*ERP* - англ. *enterprise resource planning*, що означає планування ресурсів підприємства), управління ланцюгами постачань (*SCM* – англ. *supply chain management*), що дозволяє ефективно керувати ресурсами, плануванням, логістикою та забезпеченням безпеки. Також важливим є використання аналітики великих даних (англ. *Big Data*) для аналізу пасажиропотоків, вантажних перевезень та оптимізації маршрутів. Завдяки технології Інтернету Речей (*IoT* - англ. *Internet of Things*) підприємства залізничного транспорту можуть отримувати інформацію в реальному часі про стан залізничних шляхів, поїздів, вантажів та пасажирів, що дозволяє підвищити безпеку руху шляхом відстеження стану інфраструктури та технічного стану локомотивів, оптимізувати розклад та логістику перевезень із урахуванням реальних умов, зменшити час простоїв та витрати на обслуговування через попереднє прогнозування необхідності технічного обслуговування.

Використання автоматизованих систем для планування, моніторингу та коригування маршрутів та графіків дозволяє: реагувати на зміни в режимі реального часу (наприклад, зміни погодних умов або несправностей на

маршруті), знижувати людський фактор у процесах ухвалення управлінських рішень, забезпечувати більшу точність і надійність даних для прийняття рішень.

Розвиток мобільних додатків для пасажирів і вантажовідправників надає можливість відслідковувати поїзди в режимі реального часу, оформляти квитки та вантажні відправлення через цифрові платформи, покращити взаємодію з клієнтами, пропонуючи нові сервіси (наприклад, персоналізовані рекомендації для пасажирів, автоматизовані сервіси для вантажних перевезень). Цифрові технології, зокрема методи штучного інтелекту та машинного навчання, можуть бути використані для: прогнозування попиту на транспортні послуги, оцінки ефективності існуючих маршрутів і ресурсів, планування інвестицій у розвиток інфраструктури [1, с. 17].

За допомогою цифрових технологій можна автоматизувати та оптимізувати фінансові процеси, зокрема шляхом застосування систем для прогнозування фінансових потоків, впровадження технологій для управління витратами та підвищення ефективності використання ресурсів, спрощення процесів розрахунків і виставлення рахунків клієнтам через блокчейн або електронні платіжні системи. Використання чат-ботів, віртуальних помічників та онлайн-консультацій може допомогти з підвищенням рівня обслуговування пасажирів і вантажовідправників, автоматизуючи запити клієнтів; оформлення квитків, замовлення додаткових послуг; вирішення спірних ситуацій або надання підтримки. Цифрові технології можуть також допомогти у розробці та реалізації стратегії сталого розвитку підприємств залізничного транспорту, включаючи оптимізацію енергоспоживання за допомогою розумних технологій, розвиток електрифікації залізничних шляхів та використання альтернативних джерел енергії, зниження впливу на навколишнє середовище через оптимізацію руху транспорту і зменшення викидів.

Збалансований розвиток залізничного транспорту в умовах цифровізації економіки є ключовим фактором для забезпечення стабільного прогресу та ефективного функціонування галузі в умовах сучасних економічних і технологічних змін. Цей процес являє собою динамічну багатовекторну стратегію, спрямовану на інтеграцію новітніх технологій, збереження соціальних і екологічних стандартів, а також підвищення ефективності та безпеки транспортних послуг. В умовах цифровізації залізничні оператори мають активно інтегрувати сучасні технології для підвищення ефективності і безпеки транспортних операцій.

Список літератури

1. Доліна Н. Л., Бочаров О. П., Зіненко О. Л. Наукові підходи при розробці стратегії цифрової трансформації залізничного транспорту. *Залізничний транспорт України*. 2020. № 1. С. 11-18.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ДИНАМІКА ТА ПРИВАБЛИВІСТЬ СПРОЩЕНОГО РЕЖИМУ ОПОДАТКУВАННЯ

Тренкін Євген Сергійович

аспірант

Державне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний
інститут» (м. Київ)

Одним із основних завдань державної податкової політики є оптимальне узгодження принципів реалізації фіскальної, регулюючої та стимулюючої функцій оподаткування підприємців. Для стимулювання розвитку підприємництва держава використовує різні інструменти, серед яких - спрощений режим оподаткування. Він надає певні податкові пільги малому та середньому бізнесу з метою зменшення податкового навантаження та спрощення процедури ведення бухгалтерського обліку і звітності. Суб'єкти малого підприємництва мають право вибору між спрощеним та загальним режимом оподаткування, тому можна казати про привабливість спрощеного режиму оподаткування. Інституціональна динаміка відноситься до змін і розвитку інститутів у суспільстві та економіці з часом, а саме політичних, правових, економічних, податкових, соціальних тощо.

Протягом 2019-2020 років суттєві зміни податкового законодавства України носять переважно фіскальний характер, спрямований на отримання більших податкових надходжень до бюджету порівняно з минулими роками [1, с. 17]. Інструментами посилення адміністративного тиску контролюючих органів на бізнес є: спрощення доступу до банківської таємниці платника податку за письмовим запитом до банку клієнта; скасування багатьох схем податкового планування, які використовувалися ФОПами для зменшення свого податкового навантаження в межах законної юридичної площини. У 2021 році відбулися такі зміни в оподаткуванні ФОПів [2, с. 17]: відміна обов'язковості ведення книг обліку доходів і витрат із узагальненням за день, місяць, квартал і рік; дозвіл ведення обліку у довільній формі для ФОПів на спрощеній системі; затвердження нової форми для ведення обліку доходів і витрат підприємців на загальній системі оподаткування. Проведемо інституціональний аналіз привабливості спрощеного режиму оподаткування за статистичними даними.

Протягом 2016-2024 років динаміка кількості ФОПів в Україні була нелінійною. У 2017 році відбулося її різке до 1773,9 тис. осіб порівняно з 2005,0 тис. осіб. Протягом 2018-2021 років кількість ФОПів стабільно зростала з 1854,3 тис. осіб до 1996,3 тис. грн. Після її скорочення у перший воєнний 2022 рік до 1938,5%, у 2023 році відбулося зростання до 2052,3 тис. осіб (максимальне значення за весь аналізований період, незначно більше рівня 2016 року). За 6 міс. 2024 року відбулося скорочення до 1986,1 тис. осіб.

ECONOMY
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

Протягом 2016-2023 років питома вага чоловіків скоротилася з 56,31% до 53,56%, або на 2,75% із найвищим значенням 57,75% у 2018 році. Відповідно протягом аналізованого періоду частка жінок зросла з найвищим значенням 46,57% у 2022 році. Доходи ФОПів за аналізований період зросли у 3,68 разів. Кумулятивний індекс інфляції за аналізований період становить 2,28, тоді реальний індекс зростання доходів ФОПів становить 1,55 разів.

Податкові платежі ФОПів протягом 2016-2023 років росли з 396,7 млн. грн. до 1000,6 млн. грн., або на 603,9 млн. грн., або у 2,52 разів. З урахуванням кумулятивного індексу інфляції реальний індекс їх зростання становить 1,15 разів. Обсяги податкових платежів стабільно зростали протягом 2016-2021 років, у 2022 році спостерігалось суттєве їх скорочення, у 2023 році – відбулося зростання до 2019-2020 років. Отримані закономірності підтверджують здатність адаптації підприємців до швидких змін зовнішніх умов та надзвичайних подій у податковій сфері.

Податкове навантаження – нетто розраховується як питома вага податкових платежів у доходах підприємців. Протягом 2016-2019 років воно стабільно зростало з 3,84% до 4,12%, до кінця 2023 року скоротилося до 2,63%. Протягом 2017-2022 років сукупний податковий борг підприємців до Державного та місцевих бюджетів збільшився із 3561,0 млн. грн. до 7085,6 млн. грн., або на 3524,6 млн. грн., тобто майже вдвічі. Питома вага податкового боргу ФОПів за зобов'язаннями до місцевих бюджетів протягом 2017-2022 років зросла з 56,29% до 67,81%, або на 11,52%. Податкове навантаження – бруто розраховується як питома вага суми податкових платежів та податкового боргу у доходах підприємців. Протягом 2017-2022 років вона скоротилася з 26,64% до 24,25%, або на 2,39%. Найбільшим рівень податкового навантаження – бруто був у 2020 році - 27,72%, найменшим – 2021 році (23,25%).

Найменше значення відкритих ФОПів мало місце у 2016 році (181118 осіб), найбільше – у 2023 році (304048 осіб). Найменше значення закритих ФОПів мало місце у 2020 році (165665 осіб), найбільше – у 2017 році (400143 осіб). Кількісні оцінки відкриття і закриття ФОПів нібито свідчать про зростання їх ділової активності, пов'язаної з забезпеченням стійкості національної економіки в умовах протидії військовій агресії РФ. Проте якісна оцінка зазначених дій підприємців, на жаль, не є такою райдужною через їх мотиви.

Станом на початок і кінець 2023 року із сукупної чисельності ФОПів загальну систему оподаткування використовували відповідно 14,37% і 15,69%, спрощену – відповідно 85,63% та 84,31%, з них за групами: частка I-ої є меншою і скоротилася з 10,71% до 10,25%; частка II-ої є проміжною і зросла з 28,65% до 29,32%; частка III-ої є найбільшою і скоротилася з 46,27% до 44,74%, у т. ч., кількість платників з особливим режим оподаткування за ставкою 2% становить на кінець періоду становила 287,7 тис. осіб. (16,6%). Протягом 2023 року найбільший приріст забезпечили платники III групи - 46,5 тис. осіб та 8,37%; найменший - платники I групи - 2,7 тис. осіб та 1,30%.

У 2023 році найбільша питома вага відкритих ФОПів приходить на торгівлю: роздрібну (29,75%), оптову (6,29%), оптову торгівлю

автотранспортними засобами (2,45%). Більше 7% у структурі нових ФОПів працюють у сфері комп'ютерного програмування і надання інших індивідуальних послуг, на діяльність із забезпечення стравами та напоями припадає 5,58%. Топ-6 регіонів-лідерів, у які залучено більше 20 тис. нових ФОПів, представлені м. Києвом, Дніпровською, Львівською, Київською, Харківською, Одеською областями. Топ-7 регіонів-аутсайдерів, у які залучено менше 7 тис. нових ФОПів, представлені Сумською, Кіровоградською, Закарпатською, Тернопільською, Донецькою, Херсонською, Луганська. Розподілення нових лідерів між регіонами є нерівномірним, характеризується значною варіацією і описується експоненціальною функцією.

Таким чином, отримано наступні висновки:

1. Спрощений режим оподаткування є привабливим інструментом для стимулювання розвитку малого бізнесу та зменшення адміністративного навантаження на підприємців, що сприяє загальному економічному зростанню та стабільності. Проте, виявлено наявність внутрішнього протиріччя ФОПів - між їх важливою роллю для суспільства, національної економіки, бюджету, з однієї сторони, та складністю, суперечливістю, нестабільністю податкового законодавства тощо. Проаналізовано інституціональну динаміку привабливості спрощеного режиму оподаткування, яка є важливим елементом розвитку суспільства, економіки, податкової системи і відображає адаптацію податкових інститутів до нових умов та вимог, сприяючи їх стійкості та ефективності.

2. Встановлено, що перевагами спрощеної системи оподаткування є: зменшені вимоги до ведення бухгалтерського обліку та звітності, нижчі ставки податку порівняно з загальною системою оподаткування, менш складні процедури подання звітності та сплати податків. Недоліки спрощеної системи оподаткування: обмеження на види діяльності та обсяг доходу. Тому не всі види діяльності можуть бути здійснені в рамках спрощеної системи, а перевищення встановлених лімітів доходу може призвести до переходу на загальну систему оподаткування. Обмеження на використання найманої праці в частині кількості найманих працівників стосуються ФОПів першої та другої груп.

3. Для підвищення привабливості спрощеної системи оподаткування пропонується: на рівні національної економіки знижувати податкове навантаження – бруто; проводити роботу зі зниження податкового боргу шляхом роз'яснення податковими органами принципів добровільної сплати податків; реалізувати місцеві програми з підтримки та розвитку підприємництва з низьким рейтингом підприємницького потенціалу, реформувати систему спрощеного оподаткування ФОПів шляхом заміни існуючих трьох груп двома.

Список літератури

1. Воськало Н. М. Податково-облікові аспекти діяльності фізичних осіб-підприємців. *Причорноморські економічні студії*. 2022. Вип. 77. С. 173-177.
2. Шаренко М. С. Правове регулювання податкових правовідносин фізичних осіб-підприємців в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2019. Вип. 42(2). С. 16-18.

УСВІДОМЛЕННЯ ПРОТИПРАВНОСТІ В МЕЖАХ ФІНАЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДІЇ

Вереша Роман Вікторович

в.о. завідувача кафедри кримінального та
адміністративного права
Академії адвокатури України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Виходячи з поняття фінальної дії, представники даного напрямку вважають, що умисел та необережність є різними видами фінального волевдійснення. Умисел і необережність – це воля, що спрямована на здійснення соціально небажаної мети. Ознака фінальності визначає так само і необережність. При умисному кримінальному правопорушенні фінальність (і умисел як її форма), спрямована на наслідок, який є ознакою складу. Необережне кримінальне правопорушення відрізняється тим, що фінальність (і необережність як форма її прояву) спрямована на результат, що знаходиться за межами складу [1, с. 146].

Представники фінальної теорії, як вбачається із зазначених вище положень, наділяють умисел та необережність лише однією ознакою – вольовою, а, як буде показано нижче, інтелектуальному моменту надають зовсім інше значення.

Принциповим положенням фінальної теорії є те, що її автори відносять умисел до дії і відповідно, до елементів складу кримінального правопорушення, а не до вини. Умисел є елементом, який визначає не вину, а склад кримінального правопорушення – зазначає Г. Вельцель. На думку представників даної теорії, це виходить з того, що при умисному діянні фінальний зміст волі спрямовано на досягнення наслідків, які з точки зору права є негативними, тому умисел, як фінально спрямовуючий фактор діяння, має бути віднесений до діяння.

Представники фінальної теорії, як було зазначено вище, відносять умисел до складу кримінального правопорушення, а не до вини, протиставляють між собою поняття умислу, вини і складу кримінального правопорушення та зазначають, що вина знаходиться за межами складу кримінального правопорушення і її зміст не визначається умислом (або необережністю). Отже, виходячи із висловлювань прихильників фінальної теорії, можна чітко визначити, який зміст вкладається в поняття вини. Наведемо як приклад деякі висловлювання: «Вина та небезпечність є двома антиподами, які визначають долю кримінального права..., загальним для них є те, що вони не стосуються психічних явищ, а являють собою рішення про суб'єкт, оцінку суб'єкта» [1, с. 37]. Вина – це докір, який робиться суб'єкту, коли той зловживає своєю осудністю відносно конкретно визначеного кримінального правопорушення. Умисне здійснення складу кримінального правопорушення ще не означає

винності діяння. Вина – це осуд, докір воле утворення. Хоча слід зазначити, що вина суб'єкта, що вчинив діяння, як юридична категорія, лише згадується, але не розкривається в Кримінальному кодексі ФРН. Класичним вважається визначення вини, що зроблено Верховним Судом ФРН, як докору у вирокі. Суб'єкт докоряється в тому, що він вчинив неправомірно, хоча мав можливість обрати правомірну поведінку.

З наведених положень з очевидністю випливає, що прихильники фінальної теорії розуміють під виною не психічне, суб'єктивне ставлення особи до скоєного, а докірливість волеутворення, його осуд. Що ж, на думку фіналістів, має підлягати оцінці і які мають бути критерії цієї оцінки? Предметом оцінки є протиправне волеутворення особи. Докірливість (вина) являє собою специфічний зв'язок між волею на здійснення діяння і правопорядком, в силу чого вона (воля) не відповідає нормі, хоча могла бути правомірною. Волеутворення є вадою тільки тоді, коли суб'єкт кримінального правопорушення знав або міг знати про протиправність свого діяння. Індивідуальна вина – це докірливість, яка вимагає, щоб суб'єкт усвідомлював або міг усвідомлювати несправедливість своєї поведінки і щоб завдяки цьому, дійсному або можливому усвідомленню несправедливості він мав можливість обрати правомірну поведінку [2, с. 128]. Діяння стає докірливим тільки тоді, коли до усвідомлення (або можливості усвідомлення) ознак складу приєднується усвідомлення (або можливість усвідомлення) протиправності діяння [2, с. 130]. Кримінальне законодавство ФРН не ставить знак рівності між протиправністю діяння і наявністю в ньому всіх ознак складу кримінального правопорушення. Останній може означати лише вірогідність протиправності при умові відсутності особливих обставин, що визначені в законі: необхідна оборона, крайня необхідність, службовий обов'язок та інші [3, с. 180]. Тим самим складу кримінального правопорушення відводиться сигналізуюча роль, після чого для настання відповідальності особи необхідно констатувати протиправність діяння.

Таким чином, у відповідності з фінальною теорією, усвідомлення протиправності діяння (або можливість такого усвідомлення) є суттєвою ознакою вини, яка визначає ваду волеутворення суб'єкта, що здійснив діяння. А оскільки, за даним вченням, вина знаходиться за межами складу кримінального правопорушення, то усвідомлення (або можливість усвідомлення) протиправності знаходиться за межами складу і, як наслідок, не охоплюється умислом особи. Г. Вельцель прямо вказує на це. Тільки помилка в ознаці передбаченого законом складу кримінального правопорушення виключає умисел. Помилка в забороні діяння перебуває за межами умислу як елемента складу. Це помилка у протиправності, незважаючи на усвідомлення всіх ознак складу.

Як зазначалось вище, прибічники фінальної теорії характеризують умисел (необережність) лише вольовим моментом – спрямованістю волі. Інтелектуальний момент психічного ставлення особи до скоєного нею – усвідомлення (або можливість усвідомлення) протиправності діяння – вони

виносять за межі складу кримінального правопорушення і розглядають як ознаку вини – докірливості діяння.

Список літератури:

1. Maurach R. Das Deutsche Strafrecht. Allgemeiner Teil. Karlsruhe: Müller, 1954. 795 s.
2. Welzel H. Das Deutsche Strafrecht: systematische Darstellung. Berlin: De Gruyter, 1967. 568 s.
3. Вереша Р.В. Феноменологія вини у кримінальному праві: монографія. Київ : Алерта, 2022. 650 с.

ПОНЯТТЯ ТА ПРИЧИНИ КОРУПЦІЇ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Грищук Аліна Борисівна

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівський державний університет внутрішніх справ

Корупція як явище сьогодення відіграє негативну роль в існуванні держави, її авторитеті на міжнародній арені, також суспільства і загалом стосується різних напрямів існування людства в цілому. Корупція може виникати не тільки в органах державної влади чи місцевого самоврядування, а й в бізнесі, засобах масової інформації, громадських неурядових організаціях тощо, але попри це все ж найчастіше корупцію пов'язують з державою і державними інституціями, оскільки найчастіше саме вони розпоряджаються великою кількістю майна, коштів, корисних копалин чи іншими ресурсами.

Безперечно неможна сказати, що лише деякі країни у світі потерпають від цього явища, оскільки корупція може проявити себе будь-де і в будь-якій формі. Сутність відмінності реагування держав у світі полягає в тому, що одні держави знають як впливати на різні прояви корупції, суспільство у цих державах не терпить і не сприймає корупцію, а в інших державах навпаки держава певною мірою ігнорує проблему корупції, і деє навіть може сприяти їй, а саме суспільство досить «нормально» відноситься до корупції як явища, що існує.

Наша держава бере активну участь у боротьбі з корупцією, створюючи систему антикорупційних органів, підписуючи різного роду угоди та конвенції, та згодом вводячи їх у вітчизняну практику, що передбачається у ст. 9 Конституції України «Чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [1], також розроблячи власне законодавство у сфері протидії цьому явищу.

Законодавство у сфері запобігання корупції є сукупністю законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів органів державної влади, місцевого самоврядування тощо, які регулюють діяльність органів державної влади, місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань та громадян, що спрямована на запобігання та протидію корупції – на її попередження, виявлення, усунення причин, які сприяють її виникненню та розкриття, розслідування корупційних правопорушень, а також на мінімізацію та ліквідацію її наслідків. Конвенція ООН проти корупції відіграє важливу роль у формуванні державної політики у сфері боротьби з корупцією [2].

Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» корупція – це використання посадовою особою наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей із метою одержання неправомірної вигоди, або

прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб, або обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди посадовій особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних із ними можливостей [3].

Як зазначає Гура В. «Для розробки системи дієвих засобів подолання корупції важливим є вивчення причин її появи. Дослідники даної проблеми окреслюють надзвичайно широке коло причин виникнення корупції: основні і другорядні; об'єктивні та суб'єктивні; специфічні; фундаментальні, правові, політичні, економічні, організаційно-економічні, інституційні, інформаційні, соціальні, соціально-культурні, культурно-історичні, моральні тощо. Виділити основну причину з-поміж них доволі складно, оскільки вони тісно взаємопов'язані між собою. Так чи інакше, усі вони сходяться на думці, що причин виникнення корупції є досить багато, усі вони різняться між собою за інтенсивністю та екстенсивністю впливу, сферою прояву і т.п., через що потребують детального вивчення та систематизації» [4, с. 77].

Белік В.О., вважає, що: «суб'єктів протидії корупції доцільно об'єднати у такі групи: 1) суб'єкти, які визначають антикорупційну політику держави (Верховна Рада України, Президент України та Кабінет Міністрів України); 2) суб'єкти безпосередньої правоохоронної діяльності в сфері протидії корупції, а також суб'єкти здійснення правосуддя у справах про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією; 3) суб'єкти, діяльність яких спеціально або внаслідок виконання інших функцій спрямована на здійснення попереджувального та обмежувального впливу на соціальні передумови корупції, запобігання причинам та умовам, що безпосередньо сприяють корупційним діянням (міністерства та відомства, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, громадські організації, підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, їх посадові особи, трудові колективи, засоби масової інформації, окремі громадяни); 4) суб'єкти координації антикорупційної діяльності (прокуратура).» [5, с. 193].

Отже, з вищенаведеного варто зазначити, що корупція є складним багатокомпонентне явище, яке важко, але реально подолати. Нажаль, поширення корупції у різних сферах життя суспільства зумовлює виникнення різних її видів та проявів та форм. Дієвими засобами боротьби з цим явищем мають бути не лише нормативно-правові акти та суб'єкти щодо протидії, але й усвідомлення та розуміння суспільством й усіма суб'єктами, які наділені владними чи управлінськими повноваженнями щодо не просто негативного, а власне неправомірного та аморального використання свого статусу в особистих цілях з метою збагачення чи для задоволення власних інтересів чи інтересів третіх осіб.

Список літератури:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Конвенція ООН проти корупції. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text
3. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700. URL:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
4. Гура В. Поняття та види, причини виникнення. Економічний аналіз. 2022. Том 32. № 2. С. 73-81.
5. Белік В.О. Поняття та структура механізму адміністративно-правової протидії корупції прокуратурою України. Порівняльно-аналітичне правознавство. № 3-2. 2013. С. 191-195.

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Ковальчук Валерія

студентка 3-КН-1 курсу

Національна академія внутрішніх справ

Стрельченко Оксана

завідувач кафедри

адміністративно-правових дисциплін ННПП

Національна академія внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

Гендерна нерівність в освіті вже давно визнана не лише проблемою, а й першопричиною гендерних бар'єрів у працевлаштуванні, підприємстві, доступі до прийняття рішень та інших сферах. Повномасштабна війна вплинула на доступ до освіти, особливо для вразливих груп населення.

З точки зору закону, всі предмети в українських ЗВО та професійно-технічних навчальних закладах є однаково відкритими для жінок, чоловіків, дівчат та хлопців.

Гендерні аспекти недостатньо інтегровані в освітню політику на всіх рівнях, а також у навчальні програми. Це сприяє фемінізації зайнятості у сфері освіти, збереженню гендерних стереотипів та дискримінаційного змісту освіти на всіх освітніх рівнях.

Передбачається, що Стратегія впровадження гендерної рівності в освіті на період до 2030 року, прийнята у грудні 2022 року, сприятиме вирішенню цих проблем.

Згідно з результатами опитування, проведеного Фондом народонаселення ООН у 2021 році «Чим керуються українці при виборі професії», 56% українців вважають, що є професії, які підходять тільки чоловікам, а є такі, що тільки жінкам. Чоловіки погоджуються з цим твердженням частіше (59%), ніж жінки (53%). Тієї ж думки дотримується половина опитаної молоді у віці від 14 до 24 років.¹

Розпорядженням КМУ «Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації» визначено мету - забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія будь-якій дискримінації у сфері освіти, для всіх учасниць/учасників освітнього процесу, на всіх рівнях освіти шляхом запровадження змін у структурно-організаційному та змістовно-процесуальному аспекті.

Основними цілями є:

- комплексне впровадження принципів, політики і заходів щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, поваги до людської гідності та недискримінації у нормативно-правових документах у сфері освіти як одне з ключових питань фундаментальних прав і пріоритетів у контексті євроінтеграції;

- посилення ролі закладів освіти у координації дій суб'єктів реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти, запобігання та протидії насильству і дискримінації та вдосконалення освітнього процесу на засадах рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, поваги до людської гідності, недискримінації, інклюзивності та протидії насильству, зокрема за ознакою статі;

- посилення компетенції і можливості професійної спільноти фахівчинь і фахівців з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, розширення міжнародного співробітництва у напрямі забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

- забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидія будь-якій дискримінації, впровадження практик інклюзивності у сфері освіти як основи для подолання наслідків військових дій і післявоєнної відбудови України.

Гендерна рівність є фундаментальним правом та необхідною умовою досягнення цілей зростання, соціальної єдності та демократії. Виконання стратегії – це запорука демократичного європейського майбутнього України із дотриманням забезпечення рівності прав жінок та чоловіків в контексті освіти і науки України.

Стратегія визначає базові принципи, цільові групи, стратегічні цілі та завдання щодо реалізації державної політики в забезпеченні рівних прав та можливостей, а також в поєднанні з планом — конкретні заходи реалізації, строки виконання та очікувані результати.

Враховуючи, що серед принципів, на яких ґрунтується Стратегія, визначено відкритість і прозорість, оптимальність варіантів розв'язання проблем, орієнтація на кращі міжнародні стандарти та практики у сфері освіти, широке, активне залучення жінок і чоловіків та всіх заінтересованих сторін до реалізації, досяжність цілей та вимірюваність очікуваних результатів її реалізації, то для успішності й дієвості Стратегії вона має бути активною і гнучкою в реалізації, відкритою до обговорення і вдосконалення, а також доповнення шляхом прийняття додаткових програм та актів для якості процесу реалізації.

В Україні діє мережа центрів гендерної освіти. Такі центри функціонують у 40 вищих навчальних закладах, зокрема у Дніпрі, Житомирі, Запоріжжі, Києві, Кривому Розі, Луцьку, Маріуполі, Ніжині, Сумах, Тернополі, Харкові, Черкасах та Ужгороді. Мета мережі – об'єднати зусилля науковців і практиків для забезпечення сталого впровадження принципів гендерної рівності в освіті. Однак існуюча мережа таких інституцій є недостатньою і потребує подальшого зміцнення та ресурсного забезпечення.

Список літератури:

1. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації : Розпорядженням Кабінету Міністрів України: URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>

2. Стрельченко О.Г., Бухтіярова І.Г., Бухтіяров О.А. Адміністративно-правова характеристика міжнародно-правових актів, які регулюють гендерну політику під час реалізації публічно-владних повноважень. Південноукраїнський правничий часопис. № 4. 2022. С. 164-169. Фахове видання. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.27>

3. Стрельченко О.Г., Бухтіярова І.Г., Бухтіяров О.А. Адміністративно-правова характеристика споріднених до булінгу (цькування) понять у рамках гендерної політики в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 11. С.487-491. Фахове видання. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-11/118>

СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА ГОДИННИКА ПО МАТЕРІАЛАХ СПРАВИ

Малимон Валентина Григорівна

завідувач сектору № 1 (м.Золотоноша) відділу судової експертизи
Черкаський НДЕКЦ МВС

Однією із особливостей проведення експертиз за матеріалами кримінальних і цивільних справ дуже часто є відсутність об'єктів дослідження. Як вихідні дані для проведення експертиз використовуються відомості, що знаходяться в матеріалах справи (протоколах допитів і пояснень обвинувачених, позивачів, відповідачів, свідків, товарні чеки, бирки, паспорти на вироби, товарно-супровідні документи, специфікації, рахунки-фактури, пакувальні листи, дефектні відомості, протоколи огляду тощо).

Інформація, вказана у документах може бути використана для складання висновків про відповідність характеристик якості виробів і процесів, що відбулися з виробом, нормативним показникам, про можливі зміни якості виробів, ступені його зміни і багатьох інших (залежно від поставлених перед експертом питань) [1, с.25].

Розглянемо особливості проведення товарознавчої експертизи годинника по матеріалах справи. На вирішення судової експертизи було поставлено питання щодо визначення ринкової вартості наручного чоловічого годинника «Pierre Lannier» при умові, що він придатний для використання за призначенням.

Проведення правильної ідентифікації об'єкту є важливим етапом в алгоритмі визначення його вартості.

У процесі ідентифікації товарів необхідно виявити відповідності досліджуваного товару базовій моделі (зразку), що характеризується тією ж сукупністю показників, або інформації про товар, що подається на маркуванні, в товарно-супровідних або нормативних документах [2].

Об'єкт дослідження - годинник є самим поширеним вимірювальним приладом. Складається з корпусу, механізму і циферблата зі стрілками або електричного цифрового індикатора. Корпус служить для розміщення механізму годинника і його захисту від впливу зовнішніх факторів і забруднення.

Виріб відноситься до класу промислових споживчих товарів, підкласу – непродовольчі товари, групи – культурно-побутові товари, підгрупи – побутові годинники, вид – годинники індивідуального користування, різновид - наручні.

Для визначення вартості годинника необхідні відомості про його найменування, форму корпусу, тип механізму, колір циферблату, наявність секундної стрілки і календарного устрою для показу дати тощо, дати випуску [3].

В зв'язку з неповнотою наданої експерту інформації для проведення ідентифікації об'єкту дослідження на адресу ініціатора призначення експертизи було направлено клопотання, в результаті виконання якого отримана додаткова

інформація щодо моделі годинника, терміну його використання та товарного стану.

Відповідно до наданої інформації та інформації у відкритих джерелах: об'єктом дослідження є годинник індивідуального користування (наручний) за статево-віковою ознакою – чоловічий, торгівельної марки «Pierre Lannier» модель 244F489, з кварцевим механізмом, типом циферблата – стрілковим, мінеральним склом, круглою формою корпусу, матеріалом корпусу – з нержавіючої сталі, кольором корпусу – чорним; з підсвічуванням. Термін користування – 6 років. Товарний стан – добрий, з незначними подряпинами на корпусі та браслеті. В ремонті не перебував. Придатний для використання за призначенням.

Рисунок 1. Загальний вигляд годинника «Pierre Lannier» 244F489 (дані операторів ринку)

Відповідно до Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [4] для проведення оцінки майна застосовуються такі методичні підходи:

а) витратний, який передбачає визначення поточної вартості витрат на відтворення або заміщення об'єкта оцінки з подальшим коригуванням їх на суму зносу (знецінення);

б) порівняльний підхід, що передбачає аналіз цін продажу та пропонування подібного майна з відповідним коригуванням відмінностей між об'єктами порівняння та об'єктом оцінки;

в) дохідний підхід, який базується на врахуванні принципів найбільш ефективного використання та очікування, відповідно до яких вартість об'єкта оцінки визначається як поточна вартість очікуваних доходів від найбільш ефективного використання об'єкта оцінки, включаючи дохід від його можливого перепродажу.

Застосування дохідного підходу при оцінці годинника за наявних вихідних даних не є можливим, оскільки відсутні необхідні відомості про фактичні та очікувані доходи від найбільш ефективного його використання. Тому, для визначення його ринкової вартості може бути застосовано витратний або порівняльний методичний підхід.

Застосування порівняльного підходу неможливо у зв'язку з відсутністю на вторинному ринку станом на дату вчинення кримінального правопорушення цінових пропозицій стосовно об'єкту дослідження.

При визначенні ринкової вартості об'єкту дослідження судовим експертом використовується витратний підхід, який передбачає визначення поточної вартості витрат на відтворення або заміщення об'єкта оцінки з подальшим коригуванням їх на суму зносу (знецінення) [3]. У такому разі доцільно визначити вартість заміщення об'єкта дослідження з урахуванням основних ціноутворюючих факторів – бренду виробника, конструкційних особливостей, використаних матеріалів, технічних характеристик. Необхідно зауважити, що визначальним ціноутворюючим фактором безперечно є технічні характеристики об'єкта дослідження. Експертом проведений пошук цінової інформації щодо подібного майна у мережі Інтернет, актуальної на зазначену дату чи найближчий період. В зв'язку з тим, що досліджуваний годинник знятий з виробництва, експертом підбиралися подібні об'єкти, зокрема годинник «Pierre Lannier» модель 244F499.

При проведенні дослідження розрахована середня ціна приймається як початкова вартість на досліджуваний об'єкт. Відповідно до алгоритму витратного підходу розрахунку ринкової вартості майна, середньозважена ціна годинника коригується на величину зносу відповідно до строку експлуатації, який складає 6 років; відсоток зносу для годинника складає 48 %.

Отже, за результатами проведених розрахунків відповідно до п.22 Національного стандарту № 1 буде визначено залишкову вартість заміщення об'єкту, яка дорівнює ринковій вартості об'єкту.

Надання інформації щодо об'єкту в повному обсязі та найкоротші терміни, дає змогу здійснити правильну ідентифікацію об'єкту та провести подальше дослідження і визначити ринкову вартість годинника, використовуючи витратний методичний підхід.

Список літератури

1. Архіпов В. Судово-товарознавча експертиза товарів народного споживання та послуг. Теорія та практика: Навчально-практичний посібник. Київ : Центр учб. літ., 2020. 306 с.
2. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТОВАРІВ. *Pidru4niki*. URL: https://pidru4niki.com/15941024/ekonomika/identifikatsiya_tovariv (дата звернення: 28.02.2025).
3. Методика визначення вартості майна.- Х.:СПДФО Данюк Л.І. 2004 р., 112 с.
4. Про затвердження Національного стандарту N 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав». *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п#Text> (дата звернення: 03.03.2025).

ІНФОРМАЦІЙНА ВІДКРИТІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ЗАКОНОДАВЧІ АСПЕКТИ

Співак Марина Вікторівна,
професор кафедри адміністративного права
та процесу НАВС,
доктор політичних наук, професор

Севрук Тетяна Романівна,
здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня вищої освіти за
спеціальністю 281 Публічне управління та адміністрування НАВС,
1 групи 2 курсу

У процесі реформування поліції МВС прагнуло налагодити тісніший зв'язок із громадськістю, зробивши свою діяльність максимально відкритою та орієнтованою на потреби суспільства. Сьогодні ідеї партнерства між поліцією та суспільством, а також громадського контролю за роботою правоохоронців, стають ще важливішими. Для зміцнення такого партнерства необхідно посилити співпрацю між обома сторонами. Це можна досягти шляхом: законодавчого визначення прав та обов'язків – чітко окреслити правовий статус поліцейських під час їхньої взаємодії зі ЗМІ; відповідального висвітлення інформації – ЗМІ мають об'єктивно висвітлювати роботу поліції, враховуючи її специфіку, що позитивно вплине на імідж правоохоронців та МВС загалом.

Стаття 34 Конституції України гарантує кожному право на вільне отримання, зберігання, використання та поширення інформації будь-яким доступним способом. Однак, у певних ситуаціях, визначених законом, це право може бути обмежене. Обмеження можуть бути застосовані з метою: забезпечення національної безпеки та територіальної цілісності; підтримання громадського порядку та запобігання злочинам; охорони здоров'я населення; запобігання розголошенню конфіденційної інформації; підтримання авторитету та неупередженості правосуддя [1].

У ст. 9 Закону України «Про Національну поліцію» закріплено, що поліція забезпечує постійне інформування органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також громадськості про свою діяльність у сфері охорони та захисту прав і свобод людини, протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки і порядку. Поліція забезпечує доступ до публічної інформації, володільцем якої вона є, у порядку та відповідно до вимог, визначених законом. Поліція може оприлюднювати (поширювати) інформацію з обмеженим доступом лише у випадках та в порядку, визначених законом [2]. У Положенні про Національну поліцію, а саме у п.41 зазначено, що поліція здійснює моніторинг оперативної обстановки в державі, вивчає, аналізує і узагальнює результати та ефективність поліцейської діяльності, інформує у порядку та спосіб, які

передбачені законом, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, а також громадськість про здійснення державної політики у сферах забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. П. 42 покладає обов'язок здійснювати розгляд звернень громадян з питань, пов'язаних з діяльністю Національної поліції, підприємств, установ, закладів та організацій, що належать до сфери її управління [3].

Закон України «Про доступ до публічної інформації» визначає порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених законом, та інформації, що становить суспільний інтерес [4]. Відповідно до ст. 1 публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених законом. Відповідно до ст.5 доступ до інформації забезпечується шляхом: 1) систематичного та оперативного оприлюднення інформації: в офіційних друкованих виданнях; на офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет; на єдиному державному веб-порталі відкритих даних; на інформаційних стендах; будь-яким іншим способом; 2) надання інформації за запитами на інформацію [4]. Відповідно до ст.6 інформацією з обмеженим доступом є: 1) конфіденційна інформація; 2) таємна інформація; 3) службова інформація. Обмеження доступу до інформації здійснюється відповідно до закону при дотриманні сукупності таких вимог: 1) виключно в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи кримінальним правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя; 2) розголошення інформації може завдати істотної шкоди цим інтересам; 3) шкода від оприлюднення такої інформації переважає суспільний інтерес в її отриманні [4].

Закон України «Про Інформацію» регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони, захисту інформації. У законі інформація розуміється як будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. У ст.6 Закону визначено, що право на інформацію забезпечується: створенням механізму реалізації права на інформацію; створенням можливостей для вільного доступу до статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів, інших інформаційних банків, баз даних, інформаційних ресурсів; обов'язком суб'єктів владних повноважень інформувати громадськість та медіа про свою діяльність і прийняті рішення; обов'язком суб'єктів владних повноважень визначити спеціальні підрозділи або відповідальних осіб для

забезпечення доступу запитувачів до інформації; здійсненням державного і громадського контролю за додержанням законодавства про інформацію; встановленням відповідальності за порушення законодавства про інформацію [5]. У ст. 29 визначаються вимоги до поширення суспільно необхідної інформації. Так, інформація з обмеженим доступом може бути поширена, якщо вона є суспільно необхідною, тобто є предметом суспільного інтересу, і право громадськості знати цю інформацію переважає потенційну шкоду від її поширення. Предметом суспільного інтересу вважається інформація, яка свідчить про загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності України; забезпечує реалізацію конституційних прав, свобод і обов'язків; свідчить про можливість порушення прав людини, введення громадськості в оману, шкідливі екологічні та інші негативні наслідки діяльності (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб тощо [5].

Закон України «Про суспільні медіа України» створює правові основи діяльності Суспільного медіа України, визначає засади діяльності Національної суспільної телерадіокомпанії України. У ст. 1 закріплено, що з метою задоволення інформаційних потреб суспільства, залучення громадян до обговорення та вирішення найважливіших соціально-політичних питань, забезпечення національного діалогу, сприяння формуванню громадянського суспільства створюється Суспільне медіа України [6].

Закон України «Про медіа» спрямований на забезпечення реалізації права на свободу вираження поглядів, права на отримання різнобічної, достовірної та оперативної інформації, на забезпечення плюралізму думок і вільного поширення інформації, на захист національних інтересів України та прав користувачів медіа-сервісів, регулювання діяльності у сфері медіа відповідно до принципів прозорості, справедливості та неупередженості, стимулювання конкурентного середовища, рівноправності і незалежності медіа та визначає правовий статус, порядок формування, діяльності та повноваження Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. Зокрема, враховуючи специфіку діяльності органів Національної поліції у ст. 45 законодавець передбачив вимоги щодо поширення офіційних повідомлень про надзвичайні ситуації. Так, суб'єкти у сфері лінійних медіа зобов'язані невідкладно поширювати офіційні повідомлення про надзвичайні ситуації на вимогу державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, що уповноважені законом приймати рішення в умовах надзвичайних ситуацій. Офіційні повідомлення, поширюються суб'єктом у сфері лінійних медіа безоплатно. Забороняється вимагати поширення офіційних повідомлень. Суб'єкти у сфері лінійних медіа зобов'язані забезпечувати доступність офіційних повідомлень шляхом, зокрема, але не виключно, дублювання офіційних повідомлень мовою жестів або додавання субтитрів чи аудіоопису [7].

Отже інформаційна відкритість поліції досягається тоді, коли поєднуються ключові елементи: нормативне закріплення на законодавчому рівні (головна ідея полягає в тому, щоб забезпечити максимальну відкритість поліції перед суспільством, надаючи доступ до інформації, але з урахуванням необхідності

захисту конфіденційних даних); конкуренція (створення середовища, де є різні думки та підходи) та прозорість (забезпечення доступу до інформації про діяльність влади та суспільства). Інформаційна відкритість поліції означає, що її діяльність зрозуміла для суспільства. Це передбачає: можливість громадян, громадських об'єднань та організацій взаємодіяти з поліцією під час реалізації державної політики; можливість впливати на рішення та діяльність поліції; доступ до повної, об'єктивної та достовірної інформації про роботу поліції.

Список літератури:

1. Конституція України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Про затвердження Положення про Національну поліцію: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2015 р. № 877. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#Text>
4. Про доступ до публічної інформації: Закон України 13 січня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text>
5. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text>
6. Про суспільні медіа України: Закон України 17 квітня 2014 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1227-18#Text>
7. Про медіа: Закон України від 13 грудня 2022 року № 2849-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ СТАНДАРТІВ ЄС У ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Ярослав Костюченко

доктор юридичних наук, доцент кафедри порівняльного і європейського права,
Навчально-науковий інститут міжнародний відносин Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
Київ, Україна

Приєднавшись у 2006 році до Конвенції про кіберзлочинність, Україна зобов'язувалася виконувати її положення. У Кримінальному кодексі передбачені статті, які компенсують злочинців за Конвенцією: несанкціоноване втручання в роботу комп'ютерної мережі, створення та розповсюдження зловмисного програмного забезпечення, порушення складу правил експлуатації електронно-обчислювальних систем тощо. Україна також удосконалила процедури міжнародної правової допомоги в частині електронних доказів та екстрадиції кіберзлочинців. У 2021 році було ратифіковано Другий додатковий протокол до Конвенції, що передбачає полегшення збору електронних доказів – його впровадження вимагає змін до Кримінально-процесуального кодексу щодо прямих запитів до провайдерів, і ця робота триває [1].

Директива 2013/40/ЄС [2] про атаки на інформаційні системи є ключовим правовим актом Європейського Союзу, що встановлює кримінально-правові заходи протидії кіберзлочинності. Хоча вона не є обов'язковою для України, як країна-кандидат на вступ до ЄС, Україна планує адаптувати своє законодавство до її положення для відповідності європейським стандартам. Аналіз норм Кримінального кодексу України (ст. 361–363¹) свідчить про значний рівень гармонізації з вимогами Директиви 2013/40/ЄС. відповідно, передбачена кримінальна відповідальність за:

- незаконний доступ до інформаційних систем (аналогічно до статті про «неправомірний доступ» у Директиві);
- втручання в роботу комп'ютерних систем і мереж (еквівалент «втручання в систему»);
- незаконну зміну, видалення або блокування даних («вилучення даних»);
- створення, розповсюдження та використання шкідливого програмного забезпечення (аналогічно «неправомірного використання пристроїв» у Директиві).

Зазначені правопорушення караються визнанням волі, а в разі обтяжуючих обставин (наприклад, якщо атака спричинила значні збитки або здійснена організованою групою) передбачені посилені санкції, які узгоджуються з вимогами Директиви щодо ефективності, пропорційності та стимулюючого ефекту покарання.

Водночас залишається ряд викликів, зокрема щодо ефективності правозастосування. В Україні відсутній системний збір статистичних даних про

кіберзлочини, що ускладнює оцінку рівня загрози та розробку відповідних заходів реагування. Крім того, необхідно вдосконалити механізми обміну такою інформацією між правоохоронними органами, як цього вимагає Директива.

З огляду на розвиток мережного регулювання Україні слід також врахувати Директиву NIS2 (2022), яка забезпечує розширені європейські вимоги до кібербезпеки та інформаційних систем. Таким чином, вона встановлює відповідальність керівництва компаній за кіберінциденти, що може вимагати зміни в національному законодавстві корпоративної відповідальності щодо сфери кібербезпеки.

У 2021 році Україна затвердила оновлену Національну стратегію кібербезпеки [3], що демонструє сучасні виклики та євроінтеграційні пріоритети. Документ обґрунтовується на трьох ключових принципах: стримування – запобігання кіберзагрозам та їх нейтралізація; кіберстійкість – здатність держави, бізнес та суспільство ефективно протидіяти кібератакам; взаємодія – міжнародна співпраця з партнерами, включаючи ЄС, НАТО та США.

Стратегія прямо закріплює євроінтеграцію як стратегічний напрямок у сфері кібербезпеки. Зміст її основних цілей відповідає політиці ЄС:

- зміцнення інституційної ефективності (аналогічно до європейської політики щодо розвитку потенціалу кіберзахисту);
- захист критичної інфраструктури;
- підвищення рівня кібергігієни та цифрових навичок громадян.

Документ також передбачає впровадження міжнародних стандартів, таких як NIST Cybersecurity Framework та рекомендації ENISA (Агентства ЄС з кібербезпеки).

Однак основним викликом є реалізація стратегії. Можливо ухвалити детальні плани заходів, забезпечити фінансування державних програм кіберзахисту та забезпечити моніторинг їх виконання. У цьому контексті ключову роль виконують спільні проекти з ЄС, зокрема EU4Digital, який містить компонент із розвитку кібербезпеки.

Закон України «Про основні засоби забезпечення кібербезпеки України» [4] є базовим нормативним актом, що визначає правові та організаційні заходи кібербезпеки. Він встановлює: принципи державної політики у сфері кіберзахисту; права та обов'язки суб'єктів кібербезпеки; повноваження державних органів; механізми міжнародного співробітництва.

Закон закріплює ключові установи національної системи кібербезпеки, зокрема:

- Держспецзв'язку – як головний орган кіберзахисту держави;
- Національний координаційний центр кібербезпеки при РНБО – для міжвідомчої координації;
- СБУ, Національній поліції та Міноборони – відповідні за різними аспектами кіберзахисту.

Документ запровадив поняття критичної інформаційної інфраструктури (КІІ) та вимоги до її захисту. На момент ухвалення у 2017 році закон врахував положення Будапештської конвенції та найкращі практики ЄС.

Проте за останні роки кіберландшафт суттєво змінився, а ЄС ухвалив нові нормативні акти, зокрема Директиву NIS2 (2022) та Європейський акт про кіберстійкість (Cyber Resilience Act, 2023). Це вимагає оновлення українського законодавства.

Рекомендовані зміни до законодавства України:

1. Оновлення Закону «Про основні засоби забезпечення кібербезпеки України»

- Впровадження вимог NIS2, зокрема щодо захисту критичної інфраструктури, обов'язкового звітування про кіберінциденти та державний нагляд.

- Розширення категорій об'єктів критичної інформаційної інфраструктури відповідно до європейських стандартів.

- Запровадження механізмів публічно-приватного партнерства, що дозволяє державі та бізнесу спільно обмінюватися інформацією про кіберзагрози.

2. Удосконалення координації з європейськими інституціями

- Інтеграція України в мережу оперативних центрів безпеки (EU-SOC) для обміну інформацією про інциденти в реальному часі.

- Поглиблення співпраці з Європолем та Євроюстом у сфері цифрової криміналістики та розслідування міжнародних кіберзлочинів.

3. Запровадження механізмів кіберстійкості та підготовка кадрів

- Створення Національної програми з кіберосвіти та сертифікації для державних органів та підприємств, які діють за підтримки ЄС.

- Залучення України до Європейського колегіуму з кібербезпеки для розвитку наукових досліджень та підготовки кіберфахівців.

4. Посилення санкційної політики проти російських кіберзагроз

- Запропонувати ЄС створення міжнародного трибуналу для розгляду військових кіберзлочинів РФ, зібраних у рамках спільних розслідувань.

- Розширення санкційного списку ЄС та НАТО проти російських хакерських угруповань та їхніх спонсорів, які фінансують кібератаки проти України.

- Посилення міжнародного контролю за діяльністю російських ІТ-компаній, які можуть використовуватися для кібершпигунства та нападу.

Таким чином, кібербезпека стає одним із ключових напрямів європейської інтеграції України. Вдосконалення національної політики, гармонізація законодавства та активне міжнародне співробітництво сприяють зміцненню кіберзахисту не лише України, а й у всій Європі.

Список літератури:

1. Ukraine is enhancing its co-operation with the Cybercrime Programme Office of the Council of Europe. Cybercrime 11 April 2024 URL: <https://www.coe.int/en/web/cybercrime/-/ukraine-is-enhancing-its-co-operation-with-the-cybercrime-programme-office-of-the-council-of->

JURISPRUDENCE
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

europa#:~:text=in%20line%20with%20the%20Convention,Second%20Additional%20Protocol%20in%202022

2. European Parliament and the Council of the European Union. (2013) Directive 2013/40/EU on attacks against information systems and replacing Council Framework Decision 2005/222/JHA. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2013/40/oj/eng>

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України № 444 від 26.08.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/447/2021#Text>

4. Про основні засоби забезпечення кібербезпеки України: Закон України № 2163 у редакції від від 28.06.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19#Text>

УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Крутас Еліза Олегівна

здобувачка 4 курсу, спеціальності 073 «Менеджмент»
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

Науковий керівник - ст. викладач Омельчак Г.В.
КЗВО «Хортицька національна
навчально-реабілітаційна академія»

В світовій економіці відбуваються зміни які актуалізують питання розвитку потенціалу людського капіталу та управління людським капіталом як рушійної сили за лідерство на внутрішньому та зовнішньому ринках в умовах глобальної конкуренції [2]. Найважливішим ресурсом будь-якої економіки чи організації є її людський капітал, тобто колективні знання, якості, навички, досвід і здоров'я робочої сили. Управління персоналом – стратегічний підхід, спрямований на максимізацію цінності людського капіталу організації. Основна мета – сприяти професійному зростанню та розвитку потенціалу шляхом створення позитивного робочого середовища, яке залучає та утримує висококваліфікованих, перспективних та талановитих працівників [2]. Успішна діяльність будь-якої організації залежить від багатьох факторів, серед яких один з найважливіших - наявність системи управління персоналом [3].

Управління персоналом, також відоме як управління людськими ресурсами (HRM), передбачає планування, організацію, керівництво та контроль робочої сили організації [4]. Він охоплює такі дії, як наймання, наймання, навчання, управління продуктивністю, відносини з працівниками, а також адміністрування компенсацій і пільг. Персонал є одним з найбільш складних об'єктів управлінського впливу в організації, оскільки, на відміну від матеріальних ресурсів, люди мають здатність приймати рішення та обґрунтовано оцінювати вимоги до них. Вони мають свої інтереси та емоції, що робить їх дуже чутливими до управлінських впливів, на які реакція може бути не завжди передбачуваною. Управління персоналом є особливо важливим у сучасних умовах, оскільки допомагає вирішувати питання адаптації співробітників до змін навколишнього середовища та забезпечує врахування індивідуальних характеристик у побудові системи управління персоналом організації.

Хоча терміни управління персоналом і управління людськими ресурсами часто використовуються як синоніми, управління людськими ресурсами (HRM) вважається більш сучасним і стратегічним підходом. HRM зосереджується на узгодженні людських ресурсів із цілями організації та розглядає працівників як цінний актив. Управління персоналом, з іншого боку, традиційно зосереджено на адміністративних завданнях і забезпеченні дотримання трудового

законодавства. HRM наголошує на проактивному та стратегічному підході до управління людьми.

Деякі сучасні тенденції в управлінні персоналом включають:

- акцент на благополуччя співробітників і баланс між роботою та особистим життям;
- запровадження дистанційної роботи та гнучкого режиму роботи;
- підвищена увага до різноманітності, справедливості та залучення до робочого місця;
- використання технологій для кадрових процесів, таких як системи відстеження кандидатів і кадрова аналітика;
- гнучкі підходи до управління ефективністю, включаючи безперервний зворотний зв'язок і встановлення цілей;
- програми розвитку та підвищення кваліфікації співробітників, щоб відповідати змінним вимогам роботи;
- посилення уваги до прийняття рішень у сфері управління персоналом на основі даних.

Сьогодні ефективне управління персоналом є ключовим для успіху підприємства, оскільки без належної організації праці та мотивації працівників позитивна динаміка розвитку компанії стає важкодосяжною. Отже, управління персоналом - це процес керування людьми в організації, який спрямований на створення умов для ефективного використання їхнього інтелектуального та фізичного потенціалу. Це включає в себе підвищення якості життя працівників, укріплення трудових відносин, зміну мотиваційних факторів і досягнення максимальної продуктивності праці.

Список літератури

1. What is personnel management? URL: <https://www.mosaicapp.com/glossary/personnel-management>
2. Юхновська Ю.О., Діденко А.В., Риженко О.М., Омельчак Г.В. Потенціал людського капіталу в системі управління сучасним підприємством. URL: <http://www.vestnikeconom.mgu.od.ua/journal/2024/58-2024/8.pdf>
3. Чому управління персоналом відіграє ключову роль в організації: відповіді на важливі питання про управління персоналом. URL: <https://blog.agrokebety.com/chomu-upravlinnya-personalom-vidihraye-klyuchovurool-v-orhanizatsiyi>
4. Що таке управління особистою співбесідою? URL: <https://uadacha.liberty.cx.ua/vzaiemodiya/shho-take-upravlinnya-osobistoyu-spivbesidoyu.html>

SEX CHARACTERISTICS OF PATIENTS WITH LOCALLY ADVANCED GASTRIC CANCER WHO ACHIEVED 10-YEAR SURVIVAL

Aziziy A.A.,

Institute Department of Oncology, Oncohematology, and Radiation Oncology,
Tashkent Medical Academy (TashPMI).

Gafur-Okhunov M.A.,

Department of Oncology, Center for Professional Training Development, Ministry of
Health of the Republic of Uzbekistan

Abdikhakimov A.A.,

Tashkent Regional Branch of the Republican Specialized Scientific Practical
Medical Center of Oncology and Radiology, Republic of Uzbekistan

Annotation: Unfortunately, there isn't extensive published research focusing solely on the sex characteristics of long-term survivors (specifically 10-year survival) of locally advanced gastric cancer (LAGC). This is because survival rates for LAGC are generally lower, and it's difficult to gather statistically significant data on this rare subpopulation.

Key words: sex, patient, gastric cancer, LAGC.

Relevance: Despite a slight decline in the incidence of gastric cancer, achieving long-term survival (10 years or more) remains a critically important yet highly challenging goal in modern oncology. While significant progress has been made in the diagnosis and treatment of gastric cancer, particularly in its locally advanced forms (LAGC), long-term survival outcomes remain suboptimal. One of the least explored aspects of this issue is the influence of sex-related differences on survival rates. The impact of biological, hormonal, and molecular factors on disease progression and treatment response in male and female patients with LAGC remains poorly understood. Understanding these differences could provide valuable insights into personalized treatment approaches and improve long-term prognosis for patients. However, current research on this topic is limited, highlighting the need for further studies.

Objective: Sex-based analysis of 10-year survival outcomes in patients with locally advanced gastric cancer after surgical treatment.

Materials and Methods:

We analyzed the outcomes of surgical treatment for locally advanced gastric cancer at the Tashkent Regional Branch of the Republican Specialized Scientific and Practical Medical Center of Oncology and Radiology, Republic of Uzbekistan. A total of 106 radical (R0) resection procedures were performed. Gastrectomy was performed in 80 patients (75.5%), proximal gastrectomy in 9 patients (8.5%), distal subtotal

gastrectomy in 14 patients (13.2%), and Lewis-type esophagogastrectomy in 3 patients (2.8%). Among the operated patients, 60.4% were male and 39.6% were female.

Results and Discussion:

The analysis of surgical treatment outcomes in patients with locally advanced gastric cancer (LAGC) who survived beyond 10 years indicates that men had better survival rates after gastrectomy, accounting for 57.5% compared to 42.5% of women. Among the nine patients who underwent proximal gastrectomy, men constituted 77.8% (7 patients), while women accounted for 22.2% (2 patients). Following distal subtotal gastrectomy, 57.14% of long-term survivors were men (8 patients), whereas women made up 42.9% (6 patients). All three cases of LAGC requiring Lewis-type esophagogastrectomy due to tumor extension into the esophagus involved male patients.

Although literature suggests that the overall male-to-female ratio in gastric cancer varies from 3:1 to 4:1, our findings indicate a more favorable long-term survival trend among women, with a male-to-female ratio of 1.85:1. Based on these results, the proportion of female patients among those who survived beyond the 10-year mark was notably high.

Conclusions:

1. The analysis of the gender distribution among LAGC patients who survived beyond the 10-year mark reveals **distinctive differences** favoring female patients. The survival advantage for women was 15% after gastrectomy, 55.6% after proximal gastrectomy, and 14.2% after distal subtotal gastrectomy.

2. The observed **higher long-term survival rates among female patients with LAGC** warrant further investigation to explore potential biological, hormonal, and clinical factors contributing to this phenomenon.

References:

1. Bando E. et al. Prognostic value of age and sex in early gastric cancer //Journal of British Surgery. – 2004. – T. 91. – №. 9. – C. 1197-1201.
2. Latipov, B. B., Nishanov, D. A., Akhunov, M. G., Saidov, G. N., Tukhtabayeva, M. T., & Yigitaliev, A. B. (2024). The Expression of The P53 Gene Suppressor in Breast Cancer. *International Journal of Scientific Trends*, 3(11), 77-86.
3. Basaran H. et al. Treatment outcomes and survival study of gastric cancer patients: a retrospective analysis in an endemic region //Asian Pacific Journal of Cancer Prevention. – 2015. – T. 16. – №. 5. – C. 2055-2060.
4. Ubaidullaev K., Sunnatulla G., Gafur-Okhunov M. A. Rehabilitation treatment and orthopedic prosthetics of cancer patients with postoperative defects of the maxillofacial region //science and innovative development. – 2021. – T. 4. – №. 1. – C. 16-22.

INTRODUCTION OF THE EDUCATIONAL COMPONENT "PHLEBOTOMY" INTO THE TRAINING OF FUTURE DOCTORS

Olha Kovalenko

PhD, Associate Professor
PHEE «Kyiv Medical University»

Samira Mokhammad

student, medical faculty
PHEE «Kyiv Medical University»

Phlebotomy (venipuncture or blood draw) - a procedure in which a needle is used to take blood from a vein, usually for laboratory testing. Phlebotomy may also be done to remove extra red blood cells from the blood, to treat certain blood disorders - this is called therapeutic phlebotomy.

Phlebotomist is a healthcare professional that draws blood from patients for different types of medical tests. Phlebotomists have to collect blood from patients safely, handle the sample without contaminating it, and deliver it safely to the laboratory for testing. They can also collect blood and plasma for donation.

Advantages of learning phlebotomy for 3-rd year medical students

1. Phlebotomy skills are going to be very useful after finishing the 3rd year of medical school. And planning to work in healthcare (for example as a nurse).
2. Phlebotomy improves patient interaction skills by developing communication skills and bedside manners while interacting with patients.
3. Phlebotomy helps to reduce medical errors by teaching proper handling of needles, patient safety and infection control.
4. Phlebotomy helps to prepare for emergency situations (knowing how to draw blood quickly and correctly can be life-saving).
5. Phlebotomy improves dexterity, hand-eye coordination, and confidence in performing procedures.
6. And finally, phlebotomy provides a strong foundation for clinical rotations.

Organization of practical classes on the educational component of phlebotomy for students of the faculty of medicine

First and foremost, all the lessons should be taught in English. The English language that is used for theoretical and practical parts is quite understandable. The minimum level for participation is A2, with consideration of finishing a medical English course at a university which is taught in (1st and 2nd years of the medical school). Second, Ukrainian medical students need more improvement in medical English, so adding phlebotomy lessons will help to widen their medical English skills. It's better to divide a phlebotomy course into 5 lessons (each approximately 2 hours). For a better progression in practical skills (each group of medical students should not

consist of more than 20 people per group). The first lesson is always theoretical; the next 3 lessons (should be practical). Practice is the main key to success. The last lesson is always a summary of what everyone has learned during the course (it includes two parts: the test part and practical part). The basic phlebotomy equipment is needed (and needs to be provided by the university). The minimal quantity of prints which are necessary for the theoretical part also needs to be covered by the university. It is also better to give some certificates from the name of Kyiv medical university to students who will finish the phlebotomy course successfully (for a better motivation and portfolio). The best timeline for this phlebotomy course is the second semester of 3rd year medical school.

Phlebotomy certification and accreditation

Teachers or high academic achievement students who want to teach phlebotomy to 3rd year medical students need to finish an accredited phlebotomy course and get a certificate. There are a lot of different course providers, but there is one and only well-structured course provider among them (from Geopace training). They offer various options for studying phlebotomy. There is an online option which you can complete at home. Option 3 (online option) includes: 1 virtual classroom day + online study (Part 1 (Theory) needs to be completed at home/work online and then Part 2 (Practical Training) as a Zoom Session). More information can be found on their website.

Summary

Phlebotomy involves drawing blood for medical tests or treatments and is performed by skilled professionals known as phlebotomists. Gaining phlebotomy skills helps 3rd-year medical students enhance their clinical abilities. The course should be taught in English and structured into 5 lessons covering theory, practical training, and assessment, with small group sizes to ensure effective hands-on learning. Medical University should supply the required equipment and provide certificates to encourage students and strengthen their professional portfolios. Instructors must complete certified phlebotomy training, with Geopace Training recommended as a reputable provider.

References:

- 1 What is a Phlebotomist & What Do They Do? [Electronic resource]. - Access mode: <https://www.stepful.com/post/what-is-a-phlebotomist-and-what-do-they-do>
- 2 This article incorporates text available under the CC BY 4.0 license. Betts, J Gordon; Desaix, Peter; Johnson, Eddie; Johnson, Jody E; Korol, Oksana; Kruse, Dean; Poe, Brandon; Wise, James; Womble, Mark D; Young, Kelly A (July 28, 2023). Anatomy & Physiology. Houston: OpenStax CNX. 18.1 An overview of blood. ISBN 978-1-947172-04-3.
- 3 "FAQ". National Association of Phlebotomists. Archived from the original on 28 December 2014. Retrieved 28 December 2014.

ОПТИМІЗАЦІЯ ЛІКУВАННЯ СКЛЕРОЗУЮЧОГО ЛІХЕНА ІННОВАЦІЙНИМИ МЕТОДАМИ ФОТОДИНАМІЧНОЇ ТЕРАПІЇ

Гаряєва Ірина Анатоліївна

Національний Університет охорони здоров'я України
імені П.Л. Шупика
м.Київ, Україна

Склерозуючий лишай вульви (VLS) відноситься до вкрай небезпечних захворювань категорії хронічного рецидивуючого дерматозу атрофічного запального характеру, що супроводжується лімфоцитарними ускладненнями організму [3,5].

Склерозуючий лишай відноситься до одного з найбільш поширених патофізіологічних станів, що спостерігаються у пери- та постменопаузальний періоди. Актуальність даної проблеми полягає у клінічних симптомах захворювання, які пов'язані з атрофією (сухість, свербіж у піхві та вульві, диспареунія, дизурія). Захворювання діагностують у більш ніж 40% пацієток у віці понад 50 років, тому проблема своєчасного лікування з використанням інноваційних методів фотодинамічної терапії (ФДТ) набула за останні роки надзвичайно важливого значення [1,5].

Метод ФДТ заснований на поєднанні переважного накопичення фотосенсибілізатора в патологічно змінених клітинах та подальшій їхній загибелі при взаємодії зі світлом. На місці зруйнованих кліток виникають нові, оздоровлені клітини. При цьому одночасно відбувається активація обмінних процесів у клітинах та підвищується рівень імунного захисту організму в цілому. Аналогічну дію ФДТ чинить і на патогенну мікрофлору, нормалізуючи мікробіом шкіри [2,4,6].

Фотодинамічна терапія вводить в апоптоз умовно-патологічної клітини та гліковані структури колагену, запускає процес оновлення дерми завдяки виробленню структурних білків колагену та еластину. Зміцнює судини, руйнує капіляри, що містять змінені клітини ендотелію у своїй структурі, надає фунгіцидну та бактеріостатичну дію на шкіру, сприяє правильному формуванню рубців [1].

Тому, в даних наукових дослідженнях запропоновано оптимізація лікування склерозуючого ліхена з використанням інноваційних методів фотодинамічної терапії.

Наукові мікробіологічні дослідження захворювання показують що на ранніх стадіях VLS видно чітко обмежені тонкі блискучі ділянки білого кольору слонової кістки, які зазвичай розташовані на малих статевих губах, вагінальному вході та вилці. Ніжність і ламкість, характерні ознаки VLS, призводять до розвитку ерозій, тріщин, пурпури і петехій. Особливо часто тріщини виникають

між клітором і уретрою, в міжгубних борознах і в основі заднього проходу. Крім того, ці ураження часто виникають під час статевого акту або агресивного фізичного огляду. З часом можуть з'явитися пізні ускладнення внаслідок розвитку атрофічних змін і рубцевих змін. Шкірно-слизові ураження супроводжуються сверблячкою, яка особливо сильна вночі і тому погіршує якість сну, а також інтенсивним болем, диспареунією або навіть апареунією та утрудненим відтоком сечі. Крім того, при ураженні перианальної області, що трапляється приблизно у однієї третини жінок, можуть виникнути проблеми з дефекацією [1,4,7,8]. Ризик розвитку плоскоклітинної карциноми вульви (SCC) при VLS становить 0,2%-3,9%. Фактори, що сприяють цьому ризику, включають вік, наявність інтраепітеліальної неоплазії вульви, тривалий анамнез ВЛС, пізню діагностику ВЛС і лише часткову комплаєнтність щодо застосування місцевого лікування [2,6].

VLS викликає хронічний свербіж і біль у вагінальній області та області навколо заднього проходу. Рубці після запалення можуть завдати серйозної шкоди, викликаючи закладення клітора у жінок і дівчат, зрощення статевих губ і звуження отвору піхви. Важливими є ранні діагностика та лікування, а також постійне спостереження за перебігом захворювання, оскільки VLS здатний призводити до утворення важких рубців, функціональних порушень і злоякісної еволюції та може рецидивувати [1,2,6]. Спонтанні ремісії відбуваються рідко [5]. Раннє втручання та відповідне лікування можуть запобігти довгостроковим наслідкам, таким як анатомічна деградація та розвиток плоскоклітинної карциноми (SCC) [1,4].

Аналіз світових досліджень та публікацій свідчить про те, що проблема не може бути вирішена самостійно і потребує розробки методології лікування. Серед науковців відсутнє єдине рішення щодо конкретних методів тривалого лікування захворювання [6,8]. Відмічається, що лікування для жінок все ще є неадекватним, оскільки дуже частим наслідком хвороби є розвиток рубців, що може спричинити інвалідність, незважаючи на лікування. Згідно з тією ж оцінкою, лікування головним чином зосереджено на зменшенні симптомів, і проактивне лікування може розглядатися для підтримки ремісії у випадках активного захворювання [3].

Проведені дослідження [1,2,8] на ранніх стадіях лікування за методикою фотодинамічної терапії є високорезультативним методом. Його перевагою якого є те, що лікування добре переноситься пацієнтами, зменшує свербіж, сухість та суттєво покращує структуру слизової. Використання фотодинамічної терапії є ефективним засобом лікування помірних та важких стадій VLS. Одинадцять досліджень за участю 337 жінок із VLS надали докази того, що ФДТ ефективно зменшує симптоми, пов'язані з хворобою [4,5,6,7].

Отже, використання фотодинамічної терапії при лікуванні VSL є інноваційним методом з високими показниками результативності, безпечності та мінімального ризику впливу на здоров'я пацієнта.

Список літератури:

1. Campolmi, P.; Cannarozzo, G.; Bennardo, L.; Clementi, A.; Sannino, M.; Nisticò, S. Fractional Micro-Ablative CO₂ Laser as Therapy in Penile Lichen Sclerosus: CO₂ Laser to Treat Penile Lichen Sclerosus. *J. Lasers Med Sci.* 2021, 12, e61.
2. Cooper, S.M.; Ali, I.; Baldo, M.; Wojnarowska, F. The association of lichen sclerosus and erosive lichen planus of the vulva with autoimmune disease: A case-control study. *Arch. Dermatol.* 2008, 144, 1432–1435.
3. Dinh, H.; Purcell, S.M.; Chung, C.; Zaenglein, A.L. Pediatric Lichen Sclerosus: A Review of the Literature and Management Recommendations. *J. Clin. Aesthet. Dermatol.* 2016, 9, 49–54.
4. Doulaveri G, Armira K, Kouris A, et al. Genital vulvar lichen sclerosus in monozygotic twin women: a case report and review of the literature. *Case Rep Dermatol.* 2013;5(3):321–325. doi: 10.1159/000356775.
5. Friedrich EGJr Kalra, P.S. Serum levels of sex hormones in vulvar lichen sclerosus, and the effect of topical testosterone. *N. Engl. J. Med.* 1984, 310, 488–491.
6. Kwok, R.; Shah, T.T.; Minhas, S. Recent advances in understanding and managing Lichen Sclerosus. *F1000Research* 2020, 9, F1000.
7. Melnick, L.E.; Steuer, A.B.; Bieber, A.K.; Wong, P.W.; Pomeranz, M.K. Lichen sclerosus among women in the United States. *Int. J. Women's Dermatol.* 2020, 6, 260–262.
8. Singh, N.; Ghatage, P. Etiology, Clinical Features, and Diagnosis of Vulvar Lichen Sclerosus: A Scoping Review. *Obstet. Gynecol. Int.* 2020, 2020, 7480754.

ФЕНОМЕН ПРОКРАСТИНАЦІЇ В ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ЗА ФАХОМ «АНЕСТЕЗІОЛОГІЯ ТА ІНТЕНСИВНА ТЕРАПІЯ»

Кравець Ольга Вікторівна

доктор медичних наук, професор, завідувачка кафедри
анестезіології, інтенсивної терапії та медицини невідкладних станів ФПО
Дніпровського державного медичного університету

Станін Дмитро Михайлович

кандидат медичних наук, доцент кафедри
анестезіології, інтенсивної терапії та медицини невідкладних станів ФПО
Дніпровського державного медичного університету

Єхалов Василь Віталійович

кандидат медичних наук, доцент кафедри
анестезіології, інтенсивної терапії та медицини невідкладних станів ФПО
Дніпровського державного медичного університету

В процесі навчання майбутніх спеціалістів за фахом «Анестезіологія та інтенсивна терапія» здобувачі освіти постійно зобов'язані виконувати різноманітні обов'язки та доручення, більшість із яких має жорсткі терміни виконання та обмежені певними часовими рамками. В умовах постійного психологічного напруження, що значно прогресує у воєнний час, та багатозадачності часто виникає необхідність або бажання відкласти виконання деяких завдань на пізніший час. Це явище називають прокрастинацією і визначають як добровільне, нерациональне відкладання реалізації намічених дій, незважаючи на те, що це здатне спричинити негативного впливу на особистість [1]. Але існує й активна прокрастинація, яка характеризується прагненням максимально вдосконалити продукт інтелектуальної праці, що інколи присутня в роботі професорського-викладацького складу при створенні наукових оглядів, дослідницьких статей, посібників тощо. Окремі дослідники стверджують, що прокрастинація може призвести й до бажаних результатів, а деякі прокрастинатори навіть здатні отримували від цього приємні відчуття [2].

На відміну від продуктивної академічна прокрастинація є досить поширеним серед медичних студентів та інтернів і викликає серйозне занепокоєння, яке негативно впливає на навчання та академічну успішність.

З психологічної точки зору, різні поведінкові, емоційні та когнітивні компоненти можуть сприяти розвитку прокрастинації в людини. Вони охоплюють різноманітні фактори, включаючи страх невдачі, низьку самооцінку, саморегуляцію, невротизм і нездатність приймати рішення самостійно. Дефіцит часу в результаті прокрастинації може бути фактором, що сприяє зниженню

точності та пунктуальності, що може негативно вплинути на продуктивність та якість виконання. Можна також підсвідомо використовувати прокрастинацію як захисний механізм, коли виконання завдання сприймається як загроза. У спробі краще прояснити кореляти прокрастинації, велика частина останніх літературних даних свідчить про те, що інші фактори, включаючи перфекціонізм і тривогу, можуть корелювати з академічною прокрастинацією [3]. Академічна тривога стосується почуттів занепокоєння, напруги або страху, які пов'язані з академічними умовами чи завданнями. Це можуть бути іспити, завдання, конкретні предмети. Академічна тривога може проявлятися різними способами, включаючи фізичні симптоми (такі як нудота, прискорене серцебиття та головні болі), когнітивні симптоми (наприклад, негативне саморозмовляння та труднощі зосередження) та поведінкові симптоми (такі як зволікання та уникнення академічних завдань). і є дані, які вказують на те, що це негативно впливає на академічні досягнення [4,5]. Прокрастинацію слід диференціювати від лінощів, коли певна особа не прагне нічого робити та не відчуває з цього приводу жодного занепокоєння. Людина, що схильна до прокрастинації й рада була б щось зробити, але їй не вдається розпочати процес реалізації наміченого. Така тенденція може ставити під загрозу навіть саму ідею вищої освіти, тобто особистісно-професійне становлення фахівця, що програмується ще на додипломному рівні навчання учбовою активністю [6].

Нами було проведено анонімне анкетування 94 студентів старших курсів та 86 інтернів, що навчалися за спеціальністю «Анестезіологія та інтенсивна терапія». Контрольну групу склали представники пересічного населення (26 осіб) у віці 18 - 27 років, які добровільно погодились відповісти на питання анкети. Для оцінки феномену прокрастинації нами була задіяна новітня шкала ситуаційної прокрастинації (*SPS*) з двома підшкалами: академічною шкалою ситуаційної прокрастинації (*ASPS*) та шкалою ситуаційної прокрастинації в повсякденному житті (*DSPS*), які були сформовані шляхом адаптації попередніх шкал прокрастинації [2]. *ASPS* включає майже запізнення, запізнення, зволікання з академічними завданнями до встановлених термінів і зволікання з академічними завданнями після закінчення встановлених термінів, а також було виявлено інваріантність вимірювань за статтю та матеріальними статками. *DSPS* включає прокрастинацію, пов'язану з виходом на вулицю, споживанням, розпорядком дня та спілкуванням, а також демонструє інваріантність вимірювань залежно від класу, реєстрації родини та її фінансового стану. Оскільки ситуаційна прокрастинація студентів зазвичай включає дві ситуації, тобто академічну та повсякденне життя, ці два домени вважаються відносно незалежними. Ігнорування «недотримання термінів» прокрастинації може перешкодити зв'язку між прокрастинацією та академічними досягненнями.

Дані, що були отримані в результаті аналізу анонімних анкет, показали, що показники за підшкалою ситуаційної прокрастинації в наших досліджених медичних студентів були на 4 - 6% кращими, ніж середньосвітові результати здобувачів медичної освіти на додипломному рівні і на 10 - 12%, ніж в пересічного населення. Лікарі - інтерни продемонстрували аналогічні

досягнення, які за окремими складовими їх результати були навіть гарніші, ніж в студентів, проте показники достовірно відрізнялися лише за субшкалою «зволікання» ($p < 0,01$). Проте за шкалою ситуаційної прокрастинації в повсякденному житті показники студентів та інтернів практично не відрізнялися від характеристик пересічного населення Дніпровського регіону.

Результати продемонстрували адекватну внутрішню узгодженість, надійність тестування та повторного опитування, одночасну конвергентну та дискримінантну валідність. Ситуаційна прокрастинація позитивно корелювала з рисою прокрастинації на помірному або низькому рівні та негативно корелювала з самоефективністю. Зволікання після дедлайнів більш шкідливе для навчання, оскільки здатність до їх дотримання позитивно корелювала з академічними досягненнями. Надмірна залежність від позитивної переоцінки може ненавмисно призвести до ігнорування справжніх проблем, які вимагають уваги, тоді як пригнічення емоцій парадоксальним чином може призвести до підвищення рівня стресу та емоційної втоми. Крім того, використання неадаптивних стратегій, таких як роздумування, може посилити рівень стресу, а надмірний акцент на саморегуляції може ненавмисно зменшити здатність до співпереживання пацієнтам у клінічних умовах [5].

Спеціальність «Анестезіологія та інтенсивна терапія» передбачає наявність у її представників високої резильєнтності. Особи, які позбавлені цієї чесноти, є професійно непридатними. Чимале значення в подоланні негативних рис феномену прокрастинації має професійна мотивація майбутніх спеціалістів в процесі навчання як на додипломному, так на післядипломному рівнях навчання. Надання студентам та інтернам практичних навичок вирішення проблем у поєднанні із заохоченням їх шукати підтримки в своїх однолітків, викладачів і представників консультаційних служб може значно сприяти розвитку ефективних механізмів адаптації [5].

Тривога є значним предиктором академічної прокрастинації в обох спеціальностях. Відомо, що в студентів, які вивчають медичні науки, тривожність є важливішим фактором розвитку академічної прокрастинації, ніж перфекціонізм. Відповідно, чимало доказів свідчить про те, що студенти, які навчаються в галузі медичних наук, стикаються з кількома джерелами тривоги. Окремі дослідники навіть вказують на те, що симптоми тривоги більш поширені серед медичних студентів, ніж в суб'єктів додипломної освіти немедичного профілю. Що стосується повсякденного життя респондентів, то хронізація стресу в умовах постійної небезпеки вимагає своєрідного захисту психічної стабільності, що частково реалізується через прокрастинацію на загальнопобутовому рівні.

Враховуючи потенційно катастрофічні наслідки прокрастинації серед медичних студентів та інтернів, які готові взяти на себе значну відповідальність у своїй майбутній професійній кар'єрі, необхідно продовжити дослідження цього феномену на до- та післядипломному рівні.

Список літератури:

1. Rezaei-Gazki P, Ilaghi M, Masoumian N. The triangle of anxiety, perfectionism, and academic procrastination: exploring the correlates in medical and dental students. *BMC Med Educ.* 2024 Feb 23;24(1):181. doi: 10.1186/s12909-024-05145-3.
2. Wang C, You Y, Ahemaitijiang N, Han ZR. Psychometric properties of the situational procrastination scale of medical undergraduates: factor structure, reliability, and validity. *Front Psychiatry.* 2024 Oct 25;15:1440424. doi: 10.3389/fpsy.2024.1440424.
3. Kravets OV, Yekhalov VV, Stanin DM, Krishtafor DA, et al. Perfectionism in the anesthesiological environment. *Discover Psychology.* 02 November 2023; 3: 34. doi: <https://doi.org/10.1007/s44202-023-00096-0>.
4. Ghattas AHS, El-Ashry AM. Perceived academic anxiety and procrastination among emergency nursing students: the mediating role of cognitive emotion regulation. *BMC Nurs.* 2024;23:670. doi: <https://doi.org/10.1186/s12912-024-02302-3>.
5. Седінкін ВА, Клигуненко ОМ, Площенко ЮО. Психосоматичні ризики у суб'єктів навчання за спеціальністю «Анестезіологія». *Медична освіта.* 2024;2:120-125. doi: 10.11603/m.2414-5998.2024.2.14568.
6. Єхалов ВВ, Кравець ОВ, Площенко ЮО. Девіація феномену прокрастинації у лікарів-інтернів за фахом "Анестезіологія" у воєнний час. *International Science Journal of Education & Linguistics.* 2023; 2(2): 38-48. doi: <https://isg-journal.com/isjel/> doi: 10.46299/j.isjel.20230202.05 ISSN: 2720-684X.

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПІДБОРУ КЛІНІЧНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ПРИ ОБСТЕЖЕННІ ПАЦІЄНТІВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ТРАНСТІБІАЛЬНОЮ АМПУТАЦІЄЮ У ПРОМІЖНІЙ СТАДІЇ ВІДНОВЛЕННЯ (НА ЕТАПІ ПРОТЕЗУВАННЯ)

Матіяш Настя Юріївна

Студентка 2 курсу магістратури
факультету Терапії та реабілітації

Львівського державного університету ім. І. Боберського

Анотація: У статті розглядається питання ефективності та доцільності вибору клінічних інструментів обстеження пацієнтів військовослужбовців із транстібіальною ампутацією. Було проаналізовано результати застосування функціональних тестів для оцінки функціонального стану пацієнтів військовослужбовців із транстібіальною ампутацією.

Ключові слова: клінічні інструменти, обстеження, фізична терапія, транстібіальна ампутація, проміжна стадія відновлення, протезування, військовослужбовці.

Актуальність теми: Щорічна світова статистика ампутацій налічує близько 1 млн випадків. Згідно із дослідженнями, у Сполучених Штатах Америки проводять понад 150 000 ампутацій кожного року. Травматичні ушкодження нижніх кінцівок призводять до ампутації у понад 20% випадків. В той час як мінно-вибухові травми внаслідок бойових дій, стають причиною ампутації у 93% випадків. [1]

Світові статистичні дані свідчать, що ампутації нижніх кінцівок відбуваються набагато частіше (83%), ніж ампутації верхніх кінцівок (17%). Найчастіше ампутації зазнають люди похилого віку, що становлять майже 45% населення осіб, які втратили кінцівки. В Сполучених Штатах Америки травма є другою причиною ампутації після цукрового діабету. Травматичні ампутації становлять 30 000 випадків щорічно. З кожних 5 постраждалих четверо є чоловіками віком від 15 до 30 років. [2]

За даними наукової літератури найбільш поширеною серед ампутацій є транстібіальна ампутація. Її частка серед загального числа ампутацій сягає 43%. [3]

Оскільки офіційних статистичних даних щодо частоти та кількості ампутацій кінцівок через бойові травми в Україні з лютого 2022 року немає у відкритому доступі, за даними київської благодійної організації Hour Foundation, станом на серпень 2023 року кількість важких поранень, спричинених бойовими діями, становить близько 200 000 випадків. За їхніми оцінками, близько 10% таких поранень вимагають ампутації кінцівок. На думку експертів організації, **від 20 до 50 тис. українців** втратили одну або більше кінцівок. [4]

Мета дослідження – дослідити ефективність та доцільність підбору клінічних інструментів для обстеження пацієнтів із транстібіальною ампутацією у проміжній стадії відновлення.

Методи дослідження: метод теоретичного аналізу і узагальнення даних спеціальної науково-методичної літератури, соціологічні методи (опитування), клініко-інструментальні методи дослідження (аналіз даних з медичної документації, гоніометрія, 6 хвилинний тест ходи (6MWT), 10 метровий тест ходи (10MWT), мануальний м'язовий тест (MMT), тест «Встань та йди» (Timed-Up and Go Test) та тест «4 квадрати» (The Four Square Test), AMPPRO, AMPnoPRO (American Mobility Predictor), методи математичної статистики (визначення середнього арифметичного, медіани).

Результати: Клінічні інструменти, які були використані для обстеження функціонального стану пацієнтів (TUG, 6MWT, 10 MWT, FSST, AMP) експериментально були визначені ефективними. Порівняння вихідних та кінцевих результатів цих тестів дало змогу відстежити динаміку пацієнта, вирахувати відсоток покращення часу виконання кожного тесту і провести комплексну оцінку результату проведеної реабілітації. Після 4 тижнів реабілітації середнє значення результату тесту «Встань та йди» (TUG) покращилось на 34,7%, 6-хвилинного тесту ходьби (6MWT)- на 55,08%, 10-метрового тесту (10MWT)- на 22,8%, тесту «Чотири квадрати» (FSST)- на 30,06%. Відповідно до дослідження, застосовані тести були доцільними для виявлення відмінностей між функціональним рівнем учасників, а отже, дані клінічні інструменти є ефективними для обстеження пацієнтів військовослужбовців із транстібіальною ампутацією.

Висновок: Проблема транстібіальної ампутації є актуальною як у світі, так і в Україні, особливо в контексті військових конфліктів та збільшення кількості бойових травм. Щорічно у світі виконується близько 1 мільйона ампутацій, при цьому транстібіальна ампутація становить 43-45% від загальної кількості ампутацій нижніх кінцівок. Важливим аспектом реабілітації є своєчасне та комплексне обстеження пацієнта із ампутацією. Використання спеціальних клінічних інструментів, таких як тест «Встань і йди» (TUG), тест 6-хвилинної ходьби (6 MWT), Amputee Mobility Predictor (AMP) та інші, дозволяє більш точно оцінити функціональний стан пацієнта та його готовність до протезування. Таким чином, вивчення особливостей транстібіальної ампутації, правильне проведення обстеження пацієнта, підбір валідних та доцільних клінічних інструментів обстеження та розробка ефективних підходів до реабілітації є ключовими напрямками, що сприяють покращенню якості життя пацієнтів із ампутацією.

Список літератури

1. National Center for Biotechnology Information [Інтернет]. Lower Extremity Amputation - StatPearls - NCBI Bookshelf; [цитовано 11 січ. 2025]. Доступно на: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK546594/>. National Center for Biotechnology Information [Інтернет]. Lower Extremity Amputation - StatPearls -

MEDICINE
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

NCBI Bookshelf; [цитовано 11 січ. 2025]. Доступно на: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK546594/>.

2. Sheehan TP, Gondo GC. Impact of Limb Loss in the United States. *Phys Med Rehabil Clin North Am* [Інтернет]. Лют. 2014 [цитовано 11 січ. 2025];25(1):9-28. Доступно на: <https://doi.org/10.1016/j.pmr.2013.09.007>.

3. MDPI [Інтернет]. Pain After Lower Limb Amputations: Insights from the Heidelberg Amputation Registry; [цитовано 19 січ. 2025]. Доступно на: <https://www.mdpi.com/1648-9144/60/11/1887>.

4. УНІАН- Інформаційне агентство. Стаття про статистику ампутацій в Україні [Інтернет]. [цит. за 02, Серпень 2023]. Доступний у: <https://www.unian.ua/war/viyna-v-ukrajini-vid-20-do-50-tisyach-ukrajinciv-perezhili-amputaciyu-wsj-12348438.html>.

WAYS OF INTERDISCIPLINARY INTEGRATIONS THROUGH THE USE OF MODERN EDUCATIONAL METHODS

Boboxonov Shoxrux Usmonxon ugli,
master student
Kimyo International University in Tashkent

Annotation: The article reveals the main features of interdisciplinary interaction in the educational process, the conditions for the successful implementation of interdisciplinary integration in the educational practice of universities.

Keywords: interdisciplinary integration, higher professional education, subject structure of scientific knowledge, integrated learning, learning situations, educational and methodological complexes.

Interdisciplinary integration is considered as a process of mutual coordination of academic disciplines from the point of view of a unified, continuous and holistic development of professional activity. From the perspective of competence formation, interdisciplinary integration becomes the logical basis for the future specialist's self-development.

Interdisciplinary integration is one of the most important methodological foundations of the modern educational process. The development of modern scientific knowledge, which leads to the emergence of new scientific disciplines, must inevitably take into account the processes of its interdisciplinary integration. From the perspective of competence formation, interdisciplinary integration becomes the logical basis for the future specialist's self-development.

At a time when the boundaries of knowledge are blurred in the modern world, and communication between disciplines is becoming more and more important, interdisciplinary integration is becoming an integral part of the educational process. Interdisciplinary integration is an educational strategy that combines the concepts, techniques and approaches of different disciplines to give students a broader and deeper understanding of the subject.

Advantages of interdisciplinary integration:

- Deepening knowledge: by connecting different disciplines, students understand the subject more fully and strengthen their existing knowledge. *
- Developing critical thinking: interdisciplinary integration encourages students to solve problems, analyze data, and make decisions.
- Increase motivation: interesting and real-life tasks related to different disciplines increase students' enthusiasm for reading.
- Development of creative abilities: interdisciplinary integration encourages students to think creatively, create new ideas and find unusual solutions to problems.

- Formation of professional skills: interdisciplinary integration prepares students to form professional skills, such as solving complex problems, working in a team and expressing their thoughts.

There are many modern educational techniques for the implementation of interdisciplinary integrations. Below are the most effective of them:

1. Design (Project-Based Learning):

Essence: designing allows students to work on long-term projects. Projects can cover a wide range of disciplines and require students to solve the problem, collect information, analyze and present results.

Example: combining Ecology and geography, students can study environmental issues in their areas and develop proposals to address them.

2. Problem learning (Problem-Based Learning):

Essence: problem education offers students to analyze Real-life problems and find ways to solve them. Problems can require knowledge from different disciplines and encourage students to work in a team.

Example: combining the disciplines of history and literature, readers can analyze works of literature from a certain historical period and determine how they influenced the society of that time.

3. Interdisciplinary themes:

Essence: interdisciplinarian topics involve the consideration of common topics related to different disciplines. This allows students to see the connections between subjects and expand their worldviews.

Example: "Man and environment" can cover geography, biology, chemistry and economics and encourage students to think about environmental issues and their impact on people's lives.

4. STEAM-Education (Science, Technology, Engineering, Art, and Mathematics):

Essence: STEAM-education combines science, technology, engineering, art and mathematics to prepare students to solve creative and practical problems.

Example: combining mathematics, physics and art, students can develop an architectural project based on geometric shapes.

5. Playful Learning (Game-Based Learning):

Essence: playful learning involves the use of game elements in the learning process. Games help to increase student motivation, acquire knowledge, and develop problem-solving skills.

Example: combining history and geography, students can participate in computer games created on the basis of historical events and learn more about them.

6. Online learning platforms:

Essence: online educational platforms allow students to learn in different disciplines, solve problems and collaborate with other students.

Example: students can learn the basics of programming and create simple games through online platforms, combining mathematics and computer science.

Recommendations for the application of interdisciplinary integration in practice:

- Set goals clearly: set specific goals that you want to achieve through interdisciplinary integration.
- Choose topics: choose topics that suit your curriculum and allow you to combine different disciplines.
- Collaborate with teachers: collaborate with teachers of different disciplines and coordinate your lesson plans.
- Use active teaching methods: use methods that encourage students to actively participate, such as group discussions, problem solving, and design.
- Diversify your assessment: evaluate students' knowledge in different ways, such as projects, presentations, essays and tests.

Interdisciplinary connections lead to the integration of subject areas in the learning system, which are based on the assimilation of disparate knowledge by students while studying a large number of academic disciplines. The need for the synthesis of knowledge, its comprehensive assimilation and application in practical professional activity and human life becomes the basis for the development of interdisciplinary integration at all levels. From the standpoint of modern requirements for the content of higher professional education, a future specialist should not only have knowledge, skills, but also interdisciplinary professional mobility. This is determined, among other things, by the need to respond promptly to constantly emerging changes in professional scientific theoretical and practical activities.

Interdisciplinary integrations through the use of modern educational methods make it possible to improve the effectiveness of the educational process, deepen the knowledge of students and prepare them for the coming Life. Interdisciplinary integration encourages students to solve problems, think critically, develop creative abilities, and form professional skills. Teachers can significantly improve the quality of education by successfully applying interdisciplinary integration to their course processes.

References:

1. Brassler M., Dettmers J. How to enhance interdisciplinary competence—interdisciplinary problem-based learning versus interdisciplinary project-based learning //Interdisciplinary Journal of problem-based Learning. – 2017. – Т. 11. – №. 2.
2. Abidovna K.D., Asatillaevich A. B. Stages of technical training of athletes //Euro-Asia Conferences. – 2021. – Т. 1. – №. 1. – С. 94-96.
3. Худойберdiyeva D.A., Ibragimov G. A. Prospects of service in Uzbekistan //Экономика и социум. – 2019. – №. 12. – С. 147-150.
4. Abidovna K. D., Asatillaevich A. B. Sport Management: Sport Management //JournalNX. – С. 342-345.
5. Asatillayevich A. B. Approaches to the development of physical culture //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 3. – С. 76-80.
6. Asatillaevich A. B. Complex Aspects of the Organization Educational Process in the Context of the Pandemic Coronavirus. – 2022.

7. Holley K. A. Interdisciplinary curriculum and learning in higher education //Oxford research encyclopedia of education. – 2017.

8. Asatillaevich A. B. The Organization and Methodology In The Educational Process Of Physical Education //Jurnal Teknologi Pendidikan Vol. – 2024. – T. 2. – №. 2. – C. 1-8.

9. Asatillaevich A. B. Healthy Lifestyle Of Students In The Educational Process By Means Of Adaptive Physical Culture //Journal Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning (EJEDL) Vol. – 2024. – T. 3. – №. 4. – C. 1-7

10. Abidovna X. D. et al. Teaching Children To Save On The Natural Environment During Class Hours //Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments. – 2024. – T. 2. – №. 9. – C. 24-29.

11. Ward D. C. INTERDISCIPLINARY FAITH-LEARNING INTEGRATION FOR SOCIAL CHANGE //Journal of Interdisciplinary Studies. – 2014. – T. 26.

THE USE OF DIGITAL PEDAGOGY IN IMPROVING EDUCATIONAL EFFICIENCY

Hamroev Jamshid Abdukodir ugli,

master student

Kimyo International University in Tashkent

Annotation. The article analyzes digital learning, its essence, features, advantages and potential in the context of education implemented in the digital economy and information society. The creation and development of an optimal system for collecting and processing information about the quality of education is one of the most urgent tasks of the educational sphere today. Digital pedagogy-based learning is defined as a factor in modernizing education and improving the quality of educational services. The use of methods and forms of digital pedagogy, along with general pedagogical approaches to teaching, makes it possible to optimize the educational process and improve the quality of educational services provided.

Keywords: information society, informatization of education, digitalization of education, digital learning, means of digital pedagogy, digital technologies, modernization of education, quality of educational services.

In the modern socio-cultural space, a post-industrial (information) society is emerging, the leading unit and value of which is information. The current stage of social development is largely determined by such processes as informatization, standardization, automation, technologization, digitalization, which invariably entail the widespread introduction of information and digital technologies into all spheres of human activity. The purpose of the article is to study the essence of learning based on digital pedagogy, substantiating its potential as a factor in modernizing education and improving the quality of educational services.

The rapid development of the modern educational services market necessitates a detailed study of trends and patterns of learning based on digital pedagogy. The system of creating and providing educational services is determined by the need to evaluate their quality. The urgency of the problem is justified by the fact that the quality of these services determines the level of intellectual potential of the state, becomes one of the most important prerequisites for its economic and political stability, and the key to competitiveness in the global market of educational services.

Digital pedagogy is an approach based on the effective and targeted use of digital technologies and resources in the educational process. Digital pedagogy plays an important role in the formation of skills of the 21st century, individualization of teaching and learning, development of cooperation and improving the quality of Education. Basic principles of digital pedagogy:

- Individualization of teaching and learning: the creation of educational programs and resources tailored to the needs, interests and abilities of each student.

- Development of cooperation and communication: promotion of cooperation among students, formation of communication skills through online communication and group work.
- Making the learning process fun and interactive: increasing interest in the learning process through the use of digital games, simulations, virtual tours and other interactive resources.
- Support independent learning: the use of online resources and platforms that allow students to study at the time and place they fit.
- Improving assessment: objective and effective assessment of students' knowledge through the use of digital assessment tools, giving them quick feedback.
- Support professional development of teachers: improving the skills of teachers in the effective use of digital technologies, introducing them to new resources and methods.

Ways to use digital pedagogy in improving educational efficiency:

1. Using online educational platforms:

Essence: online platforms create a favorable environment for the placement of educational materials, assignment and verification of tasks, communication with students and mutual cooperation.

Example: platforms like Moodle, Canvas, Blackboard can be used to create training courses, conduct online classes, place tests and assignments.

2. Using Interactive Software:

Essence: interactive programs allow students to master information, practice skills and verify their knowledge.

Example: Kahoot!, Programs such as Quizlet, Nearpod can be used to make classes fun and interactive, to create quizzes, queries, and other interactive activities.

3. Use of Virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technologies:

Essence: VR and AR technologies allow students to travel to places that are not in the real world, experience historical events and visualize complex concepts.

Example: with VR, students can visit ancient cities in a virtual way, while with AR they can study human anatomy in 3D.

4. Use of communication tools:

Essence: communication tools facilitate communication between students and teachers, allow you to organize group work and exchange ideas.

Example: applications such as Zoom, Google Meet, Microsoft Teams can be used to conduct online classes, organize webinars, and interact with students.

5. Use of digital assessment tools:

Essence: digital assessment tools help to objectively and effectively assess students' knowledge, provide them with quick feedback and improve the learning process.

Example: applications such as Google Forms, SurveyMonkey, Testportal can be used to create and conduct online tests, surveys and assessments.

6. Use of open educational resources (OER):

Essence: OER is educational materials distributed under a free and open license. They allow teachers to enrich the learning process and adapt it to the needs of students.

PEDAGOGY
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF HIGH-QUALITY TRAINING OF FUTURE
SPECIALISTS

Example: platforms like Khan Academy, Coursera, edX provide free courses, video tutorials and other educational resources in various disciplines.

Recommendations for the effective application of digital pedagogy:

Clearly define educational goals: Understand exactly why you use digital technologies and make sure they match your educational goals.

Choose the right technologies: choose digital technologies that suit the needs and capabilities of your students.

Integrate technologies: apply technologies not just as an additional tool, but as an integral part of the learning process.

Help students: help students form the necessary skills in using digital technology.

Evaluate regularly: regularly assess the impact of digital technologies on educational performance and make changes if necessary.

Digitalization is a natural stage of social development and a key field for the development of digital pedagogy, which includes a system of digital tools, tools and conditions for effective interaction between teachers and students. The introduction of digital pedagogy into the modern educational process is associated with the advent of gadgets and computer technologies, which significantly predetermined changes in communication, including at the educational level. The quality of education, in our opinion, directly depends on the level of students' proficiency in modern technologies, their ability to navigate them and adapt to modern conditions.

Education is a complete reflection of the socio-cultural situation and the position of the state in the global educational field. In this regard, the government regularly takes measures to ensure a high level of education. That is why, in our opinion, it is fair to talk about digital pedagogy in the context of improving the quality of education. The use of digital pedagogy in the educational process has led to a change in the conceptual and theoretical framework and the emergence of new phenomena that require scientific understanding and a clear justification of their content.

Scientific pluralism generated by the lack of a unified approach to defining the content of the concepts of "informatization", "digitalization of education", "digital learning technologies", "digital learning", "digital pedagogy tools", etc., creates obvious difficulties in research work and therefore requires prompt elimination. The scientific substantiation of the phenomena caused by the informatization of society and, in particular, the digitalization of education, will create the prerequisites for further developments in this direction and will allow us to properly explore the possibility of using digital pedagogy tools, firstly, to improve the quality of educational services provided, and secondly, to organize remote work in an inclusive educational environment.

Digital pedagogy is a powerful tool that allows you to improve the effectiveness of Education, individualize teaching and learning, develop cooperation and form the skills of the 21st century for students. Through the effective use of digital pedagogy, teachers can significantly improve the quality of Education.

References:

1. Efremova N., Huseynova A. Digital Pedagogy: Opportunities and Challenges of Learning in the Information Environment //International Scientific Conference on Agricultural Machinery Industry “Interagromash”. – Cham: Springer International Publishing, 2022. – С. 283-292.
2. Xudayberdieva D.A., Shodmonov X. N. Methods of teaching economic disciplines in modern conditions of the modification //Theoretical & Applied Science. – 2020. – №. 1. – С. 792-795.
3. Abidovna K.D., Asatillaevich A. B. Stages of technical training of athletes //Euro-Asia Conferences. – 2021. – Т. 1. – №. 1. – С. 94-96.
4. Xudoyberdiyeva D.A., Ibragimov G. A. Prospects of service in Uzbekistan //Экономика и социум. – 2019. – №. 12. – С. 147-150.
5. Abidovna K. D., Asatillaevich A. B. Sport Management: Sport Management //JournalNX. – С. 342-345.
6. Asatillayevich A. B. Approaches to the development of physical culture //Asian Journal of Multidimensional Research. – 2022. – Т. 11. – №. 3. – С. 76-80.
7. Dhakal B. P. Digital pedagogy: An effective model for 21st century education //Academic Journal of Mathematics Education. – 2022. – Т. 5. – №. 1. – С. 1-9.
8. Asatillaevich A. B. The Organization and Methodology In The Educational Process Of Physical Education //Jurnal Teknologi Pendidikan Vol. – 2024. – Т. 2. – №. 2. – С. 1-8.
9. Abidovna X. D. et al. Teaching Children To Save On The Natural Environment During Class Hours //Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments. – 2024. – Т. 2. – №. 9. – С. 24-29.
10. Toktarova V. I., Semenova D. A. Digital pedagogy: analysis, requirements and experience of implementation //Journal of Physics: Conference Series. – IOP Publishing, 2020. – Т. 1691. – №. 1. – С. 012112.

РОЗВИТОК НАВИЧОК ПРОФЕСІЙНО- ОРІЄНТОВАНОГО АУДІЮВАННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Бондар Ірина Григорівна

старший викладач кафедри іноземних мов
Криворізький національний університет

Костюк Світлана Сергіївна

к.пед.наук, доцент кафедри іноземних мов
Криворізький національний університет

Аудіювання – один з чотирьох видів мовленнєвої діяльності, невід’ємний компонент процесу комунікації, який, за даними експертів, складає до 45% часу всього процесу комунікації. Майбутня успішна діяльність фахівців та їх конкурентоспроможність на світовому ринку праці неможливі без уміння адекватно сприймати інформацію на слух, без правильного розуміння усного мовлення у професійній сфері на базі певного рівня лінгвістичних знань, необхідних для реалізації такого вміння та інтерпретації цієї інформації [1].

Оскільки аудіювання є складним процесом який охоплює сприйняття, обробку, аналіз та інтерпретацію інформації, труднощі, що виникають у процесі можна розподілити на фонетичні, лексичні та граматичні.

Відсутність певних звуків у рідній мові, особливості вимови носіїв, інтонація та ритміка різних типів речень – приклади фонетичних особливостей, що можуть перешкоджати розумінню інформації.

Професійна лексика містить багато термінів, кліше, сталих виразів, професіоналізмів та скорочень що може викликати непорозуміння та неправильне сприйняття тексту.

Різниця між граматичними будовами мов, як-то сталий порядок слів, конструкції що є відсутнім у рідній мові, омонімія, гетерографія, омографія не сприяють легкому розумінню інформації.

Отже, розвиток навичок професійно-орієнтованого аудіювання є необхідним для правильної інтерпретації почутого та для вміння спілкуватися у професійній сфері в цілому.

У результаті розвитку навичок професійно-орієнтованого аудіювання студенти сформують уміння сприймати на слух, інтерпретувати та репродукувати автентичну інформацію з професійної галузі, а також включати її в свою активну мовленнєву діяльність.

Оскільки дуже важливо при вивченні іноземної мови створити для студентів ситуацію успіху, доцільно використовувати відео різного рівня складності. Щоб занадто складні або занадто легкі тексти не перешкоджали бажанню працювати

з ними, та кожен міг обрати індивідуальну траєкторію роботи, вибрати з яким рівнем працювати. Оптимально буде починати з легшого рівня і поступово підвищувати рівень, оскільки у такому разі студенти матимуть більше часу на те, щоб призвичаїться до іншомовного мовлення, та зможуть ознайомитися з більшою кількістю професійної термінології. Однак розподілення на рівні складності є досить умовним, складність може полягати у розмірі відео, темпі іншомовного мовлення, обсязі незнайомої термінології тощо.

Системна, поетапна робота з формування та розвитку навичок іншомовного аудіювання передбачає таку послідовність завдань:

- прелімінарні (pre-listening);
- під час прослуховування (while-listening);
- післятекстові (after-listening).

Прелімінарні (pre-listening) вправи виконуються перед аудіюванням та мають на меті полегшити сприйняття тексту на слух. Такі вправи вводять та/або активізують професійно-орієнтовану термінологію, готують до сприйняття аудіотексту та знімають можливе психоемоційне напруження. До таких вправ відносяться підбір дефініцій до термінів, їх синонімів, заповнення таблиць пропущеними словами, вибір підходящих за змістом слів тощо.

Вправи під час прослуховування (while-listening) в основному спрямовані на пошук тієї чи іншої інформації. Найчастіше такі вправи перевіряють здатність студентів орієнтуватися в тексті, почути необхідну інформацію або правильно почути те чи інше слово, яке є складним для сприйняття на слух.

Післятекстові (after-listening) завдання переважно контролюють здатність студентів зрозуміти почутий матеріал у деталях та в цілому, ступінь оволодіння професійною термінологію та вміння вживати отриману інформацію у своїй мовленнєвій діяльності. Такі вправи можуть включати перевірку на достовірність (True/False), доповнення речень відповідними словами, відтворення порядку висловлювань, складання слів з літер, відповіді на питання до аудіотексту, висловлення своєї думки тощо.

Незважаючи на те, що всі вправи поділені на прелімінарні, під час прослуховування та післятекстові, студенти можуть прослуховувати їх декілька разів для кращого розпізнавання слів і виразів, які для них є проблемними, та розуміння змісту відеоуривка в цілому.

Таким чином, усі запропоновані вправи націлені на розвиток навичок аудіювання, на ефективну роботу з аудіоматеріалом, розуміння тексту в цілому та в деталях, на вміння використовувати отриману аудіоінформацію в своїй мовленнєвій діяльності. Використовуючи наведений алгоритм роботи з аудіотекстами, викладачі можуть самостійно (або залучаючи своїх студентів) створювати власні матеріали з розвитку навичок аудіювання, враховуючи особливості професійно-орієнтованого іншомовного спілкування в інших сферах діяльності.

Список літератури:

1. Горюнова М.М. Принцип аудіювання та автентичності в іншомовній освіті. *Стратегія розвитку України: економічний та гуманітарний виміри* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ: «Інформаційно-аналітичне агентство». 2016. С. 358

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ ЗАСОБАМИ ПЛАСТИЛІНОТЕРАПІЇ

Момот Т.В.

здобувач вищої освіти спеціальності А6.1 (Спеціальна освіта. Логопедія)

Міщенко О. А.

к. пед. н., доцент, доцент кафедри спеціальної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Сучасний етап розвитку спеціальної освіти ставить перед фахівцями завдання пошуку ефективних методів та засобів корекційно-педагогічної роботи, які б сприяли комплексному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Дослідження підтверджують, що розвиток дрібної моторики є основою формування мовленнєвих функцій, адже моторна активність кистей рук безпосередньо пов'язана з розвитком мовленнєвих зон мозку.

Як зазначає М. Шеремет (2014 р.), розвиток мовлення дитини відбувається в тісному взаємозв'язку з формуванням дрібної моторики, що підтверджує необхідність систематичного використання моторних вправ у корекційній роботі [2].

Особливого значення набувають інноваційні підходи, що інтегрують засоби арттерапії, зокрема пластилінотерапію, як інструмент для розвитку дрібної моторики та корекції порушень мовлення.

Зростання кількості дітей із тяжкими порушеннями мовлення (далі – ТПМ) є однією з актуальних проблем сучасної спеціальної освіти, що потребує розширення арсеналу корекційно-педагогічних засобів, спрямованих на стимуляцію мовленнєвого розвитку в дітей із ТПМ. Відсутність належного мовленнєвого супроводу в ранньому віці значно ускладнює їхню подальшу соціалізацію та навчання. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку інноваційних методів, серед яких пластилінотерапію розглянуто як перспективний напрям, що потребує детальнішого вивчення. Засоби пластилінотерапії дозволяють не лише ефективно розвивати дрібну моторику, а й сприяють формуванню творчого мислення, емоційної стабільності та соціальної адаптації дітей.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що різні аспекти комплексного підходу до подолання тяжких порушень мовлення в дітей знайшли відображення в працях провідних фахівців у сфері спеціальної освіти, зокрема А. Богуш, Л. Калмикової, Н. Пахомової, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, М. Шеремет, Д. Шульженко. Водночас дослідження, спрямовані на вивчення специфічних методик корекції, проводили А. Висоцька (методика сенсорної стимуляції),

С. Долбенко (методика кінезіотерапії), Н. Назаренко (елементи арттерапії у корекційній роботі), І. Терещенко (вправи для розвитку міжпівкульної взаємодії та координації рухів пальців і кистей рук). Питання застосування пластилінотерапії для розвитку дрібної моторики дітей із ТПМ досліджували вітчизняні науковці, зокрема І. Дяченко, Н. Прокопівна та О. Лебединчук. Серед іноземних дослідників, які зверталися до цієї проблематики, потрібно відзначити I. Nur та N. Choirun. Отже, зазначений напрям залишається недостатньо опрацьованим і потребує подальших наукових розвідок.

Досліджень із питань розвитку дрібної моторики дітей із ТПМ засобом пластилінотерапії виявлено незначною мірою, що обумовлює наш науковий інтерес.

Метою цієї наукової розвідки є здійснення теоретичного аналізу проблеми розвитку дрібної моторики в дітей дошкільного віку із тяжкими порушеннями мовлення засобами пластилінотерапії.

Науковці зазначають, що застосування пластилінотерапії в корекційній роботі сприяє активізації сенсомоторних процесів, формуванню тактильної чутливості та просторового сприйняття. Д. Храмова, Н. Манжелій звертають увагу на важливість використання пластиліну як одного з ефективних засобів стимуляції моторних і когнітивних процесів, вони дослідили як завдяки пластилінотерапії можна досягати гармонійного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення [7].

А. Харківська розглянула сучасні арт-техніки, які можна інтегрувати в корекційно-педагогічну діяльність із дітьми, що мають мовленнєві порушення. Вона зазначає, що пластилінотерапія є однією з ефективних методик, яка не лише розвиває моторику, але й стимулює мовленнєву активність через інтерактивну і творчу діяльність [6].

Н. Федорчук та І. Серєда розкрили змоги ігротерапії в роботі логопеда, зокрема через використання пластиліну. Автори стверджують, що ігрова форма занять із пластиліном сприяє одночасному розвитку сенсомоторних, мовленнєвих і когнітивних навичок у дітей із порушеннями мовлення [5].

Слід зазначити, що характеризуючи вміння дітей із ТПМ, науковці висвітлюють недостатній розвиток моторних навичок, зокрема порушення координації та точності рухів пальців і кистей рук, що негативно впливає на їхнє мовленнєве та когнітивне функціонування.

Аналіз науково-педагогічних джерел свідчить, що розвиток дрібної моторики в дітей із ТПМ є не лише передумовою вдосконалення мовленнєвих навичок, а й важливим чинником їхнього психоемоційного благополуччя. Робота з пластиліном сприяє розвитку когнітивних процесів, формує навички просторового сприйняття, стимулює творчу активність та здатність до експериментування [3, с. 30]. Використання пластилінотерапії в корекційній діяльності дозволяє комплексно впливати на сенсомоторну координацію, увагу, пам'ять, мислення та мовлення, а також сприяє формуванню в дітей умінь висновувати, контролювати свої дії та концентрувати увагу на деталях, що є важливими аспектами когнітивного розвитку дитини.

Задля формування в дитини правильного мовлення, мовленнєві та рухові органи, зокрема язик, повинні мати достатню рухливість. За свідченнями А. Харківської розминання пластиліну сприяє змінам форми язика (наприклад, широкий, вузький, «лопаткою», «чашечкою», «змійкою» тощо) та допомагає дитині запам'ятати назви й просторове розташування артикуляційних вправ (вгорі – внизу, праворуч – ліворуч) [6, с. 50]. У роботі логопеда пластилінотерапія може застосовуватися разом із мовленнєвим супроводом дій дитини, використанням іменників / дієслів / означень виліплених фігур та орієнтацією на словесні інструкції. Такий підхід сприяє розвитку тактильного, слухового та зорового сприйняття та мовленнєвих навичок. Окрім того, за результатами досліджень Д. Храмової, Н. Манжелій та Н. Федорчук, ліплення з пластиліну знижує рівень тривожності та покращує емоційний стан дітей: «Робота з пластиліном дозволяє дитині відчувати себе творцем, що зменшує напруження та сприяє самовираженню через матеріал» [7, с. 167]. Для дітей із ТПМ робота з пластиліном може сприяти розвитку тактильного та зорового сприйняття, а також допомагати вивчати складники об'єктів.

Заняття з пластиліном забезпечують комплексний підхід до розвитку, стимулюють когнітивну та емоційно-соціальну сферу дитини, що має особливе значення в корекційно-розвитковій роботі.

Показово, що в дітей із ТПМ часто виникають труднощі в засвоєнні нових навичок, що потребують точності та координації рухів. Їхній психолого-педагогічний профіль часто охоплюють знижену мотивацію до навчання, обмежений словниковий запас та низький рівень самостійності, тому розробка ефективних програм корекційної роботи, які поєднують традиційні та нетрадиційні засоби, є надзвичайно важливою [8].

Як зазначають Д. Храмова та Н. Манжелій, спеціальні вправи з розвитку дрібної моторики покажуть високу результативність при регулярному виконанні. Завдання з розвитку рухливості пальців рук мають проводитися в ігровій формі, що забезпечує високий рівень мотивації. До ефективних технік можна віднести ігри «Знайди скарб», «Чарівний пластилін», «Сліпий скульптор». Вони сприяють розвитку дрібної моторики, координації рухів та уяви, не викликаючи перевтомлення [7, с. 167].

Традиційні засоби корекційної роботи з дітьми із ТПМ зазвичай містять логопедичні заняття, спрямовані на розвиток фонематичного слуху, корекцію артикуляції та формування правильної граматичної структури мовлення [1, 4]. Інтеграція цих засобів із пластилінотерапією потенційно створює передумови для комплексного впливу на розвиток дитини, що може сприяти підвищенню ефективності корекційного процесу.

Необхідно наголосити, що пластилін, завдяки своїм унікальним властивостям – пластичності, м'якості, здатності легко набувати різних форм, – є універсальним інструментом для сенсомоторного та когнітивного розвитку. Його застосування створює сприятливі умови для розвитку координації рухів, тактильних відчуттів та просторового мислення.

Засоби пластилінотерапії охоплюють різноманітні творчі завдання: ліплення фігур, формування рельєфних композицій, змішування кольорів для створення нових відтінків. Використання пластиліну дозволяє дітям експериментувати з формами, фактурами й кольорами, що стимулює дрібну моторику, розвиває уяву та забезпечує розкриття творчого потенціалу. Такі заняття сприяють зниженню рівня тривожності та формуванню позитивного емоційного стану.

До основних переваг пластиліну як засобу терапії належить його доступність, можливість варіювати ступінь складності завдань та адаптація до індивідуальних потреб дитини. Необхідно зауважити, що пластилін дозволяє інтегрувати ігровий підхід із терапевтичним, що робить процес навчання цікавим і мотивувальним. Крім того, узаємодія із ним сприяє покращенню психоемоційного стану дітей із ТПМ, знижує рівень тривожності та формує мотивацію до навчання.

Отже, аналіз наукових джерел та практичного досвіду свідчить про значний потенціал використання пластилінотерапії для розвитку дрібної моторики в дітей дошкільного віку із важкими порушеннями мовлення. Системне використання вправ із пластиліном у корекційно-педагогічному процесі сприятиме підвищенню ефективності навчання та соціальної адаптації дітей.

Список літератури

1. Галенка Л. І. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Харків: Друкарня Мадрид, 2018. 198 с.
2. Логопедія: підручник / за ред. М. К. Шеремет. 3-тє вид., переробл. і допов. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2014. 672 с.
3. Молчанюк О., Прокопенко Л., Слабинська С. Способи зняття психоемоційної напруги в дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: навч. посіб. Харків, 2020. 93 с.
4. Трофименко Л. В. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей. Київ: [видавництво], 2014. 256 с.
5. Федорчук Н. Ю., Серeda І. В., Савінова Н. В., Стельмах Н. В. Технологія ігротерапії в роботі логопеда з дітьми дошкільного віку // Серце, віддане дітям. Вип. X: зб. студент. наук. пр. Миколаїв: Миколаївський нац. ун-т ім. В. О. Сухомлинського, 2020. С. 213.
6. Харківська А. Арт-техніки в корекційній роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями // Освіта. Інноватика. Практика. 2024. Том12, №4. С. 48 – 52. URL: <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i4-008> (дата звернення: 21.01.2025).
7. Храмова Д. Засоби розвитку дрібної моторики дітей дошкільного віку / Д. Храмова, Н. Манжелій // Збірник наукових праць Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. 2022. С. 165 - 168. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/18763/1/32.pdf> (дата звернення: 21.01.2025).

8. Якимчук Г. Особливості психічного розвитку дітей з тяжкими порушеннями мовлення // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2024. №3. С. 112–120. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/723346/1/_2020_20.pdf (дата звернення: 22.01.2025).

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СУРДОПЕДАГОГІВ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Мостовий Л.П.,

аспірант

Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова

Підготовка майбутніх сурдопедагогів є надзвичайно важливим процесом, оскільки фахівці-сурдопедагоги грають ключову роль у розвитку та соціалізації дітей з порушенням слуху. В умовах постійних змін у суспільстві, технологіях і наукових дослідженнях, підготовка сурдопедагогів повинна відповідати сучасним вимогам і викликам. Саме тому важливо окреслити основні особливості підготовки майбутніх сурдопедагогів, які забезпечать ефективну роботу з дітьми з порушеннями слуху.

Система освіти в Україні є основою національного та духовного відродження суспільства. Основне завдання цієї системи полягає у вихованні покоління людей, здатних зберігати та примножувати цінності національної культури і громадянського суспільства, а також розвивати й зміцнювати незалежну, соціальну та правову державу, що є невід'ємною частиною європейської й світової спільноти [1, с. 176].

Сьогодні світовою тенденцією є прагнення до соціальної адаптації осіб з особливостями розвитку. У нашому суспільстві починає формуватися нова культурна та освітня норма – повага до людей із порушеннями слуху. В умовах розвитку сучасної системи вищої освіти в Україні, з урахуванням перспектив вступу нашої країни до Європейського Союзу та створення європейського простору вищої освіти, особливо актуальними є питання підготовки конкурентоспроможних фахівців. Це стосується зокрема тих, хто працюватиме з дітьми з порушеннями слуху – сурдопедагогів [2].

Система підготовки сурдопедагогів повинна враховувати як теоретичні основи, так і практичні аспекти роботи з дітьми з порушеннями слуху. Це передбачає не лише освоєння спеціалізованих знань у галузі педагогіки та психології, а й оволодіння комунікативними методами, що сприяють розвитку мовлення, соціалізації та інтеграції дітей з особливими потребами в суспільство.

У зв'язку з цим важливо акцентувати увагу на формуванні у майбутніх сурдопедагогів компетенцій, які дозволять їм ефективно працювати в умовах інклюзивного навчання, адаптувати навчальні програми та матеріали, враховуючи індивідуальні потреби кожної дитини. Також необхідно забезпечити їм можливість для практичної підготовки в спеціальних закладах, у яких вони зможуть отримати реальний досвід роботи з дітьми з порушеннями слуху [3, с. 306].

У сучасних психолого-педагогічних публікаціях вітчизняні та зарубіжні науковці висвітлюють теоретичні та практичні аспекти підготовки сурдопедагогів у вищих навчальних закладах, а також методики навчання і виховання таких дітей. Серед дослідників можна відзначити Є. Бондар, Л. Гренюк, О. Круглик, С. Литовченко, О. Горлачова, О. Мартинчук, О. Таранченко, В. Шевченко та інших.

Під час аналізу психолого-педагогічної літератури нами було виокремлено основні методи та підходи підготовки майбутніх сурдопедагогів для роботи з дітьми з порушенням слуху. Підготовка сурдопедагогів повинна базуватися на комплексному підході, який об'єднує теоретичні знання, практичні навички та етичні аспекти роботи з дітьми. Це передбачає вивчення психології, педагогіки, логопедії та медичних аспектів, пов'язаних із порушеннями слуху, адже майбутні сурдопедагоги повинні бути ознайомлені з різноманітними комунікативними методами, такими як жестова мова, система писемного спілкування, а також сучасні альтернативні технології, які можуть полегшити спілкування з дітьми з порушеннями слуху. Важливо, щоб сурдопедагог вмів адаптувати комунікативні стратегії залежно від індивідуальних потреб дитини [3, с. 309].

Комплексний підхід до вивчення дітей з порушеннями слуху охоплює різноманітні аспекти їхнього розвитку, навчання та соціалізації. Цей підхід враховує особливості індивідуального розвитку дітей, їхні потреби, а також контекст, у якому вони живуть і навчаються. Основні компоненти комплексного підходу включають: діагностику та лікування, проведення медичних обстежень для визначення типу та ступеня порушення слуху, а також розробка індивідуальних планів слухопротезування (наприклад, використання слухових апаратів або кохлеарних імплантів); спостереження за загальним розвитком, регулярне спостереження за фізичним і психічним розвитком дитини, включаючи слухове сприймання та мовлення; розробка індивідуальних навчальних планів, що відповідають потребам та можливостям дитини, використання адаптованих програм; використання альтернативних методів навчання, включення жестової мови, візуальних засобів (зображення, таблиці) та технологій у навчальний процес; створення умов для спілкування з однолітками, організація групових ігор та заходів, які сприяють розвитку комунікативних навичок [4, с. 320].

Важливим є і практичний досвід майбутніх сурдопедагогів. Він є невід'ємною частиною підготовки сурдопедагогів та має включати стажування в спеціальних навчальних закладах, роботу з дітьми в різних умовах (заклади дошкільної освіти, школи, реабілітаційні центри). Практична підготовка допомагає майбутнім сурдопедагогам краще зрозуміти потреби дітей з порушеннями слуху та набути необхідних навичок для ефективної роботи.

Варто зазначити, що в роботі сучасного фахівця важливим є використання сучасних технологій. Сучасні технології, такі як слухові апарати, кохлеарні імпланти, мультимедійні засоби навчання відіграють важливу роль у навчанні дітей з порушеннями слуху. Майбутні сурдопедагоги повинні бути ознайомлені

з новітніми досягненнями у цій галузі та вміти використовувати їх у своїй роботі [4, с. 321].

Робота з дітьми з порушеннями слуху вимагає від сурдопедагога не лише професійних знань, а й психологічної готовності. Необхідне вивчення емоційного та соціального розвитку дитини, виявлення можливих труднощів (дискомфорт у спілкуванні, низька самооцінка), а також надання консультацій та терапевтичних занять для розвитку позитивної самооцінки і впевненості в собі. Важливо розуміти особливості розвитку дітей з такими порушеннями, їх емоційні та соціальні потреби. Психологічна підготовка допомагає педагогам забезпечити емоційну підтримку дітям, сприяючи їхній соціалізації та інтеграції в суспільство. Співпраця з батьками та родинами дітей з порушеннями слуху є важливим аспектом роботи сурдопедагога. Це допомагає створити єдину підтримуючу систему для дитини, яка включає як педагогічні, так і психологічні аспекти [5, с. 32].

Майбутні сурдопедагоги повинні навчитися ефективно взаємодіяти з батьками, надаючи їм інформацію та підтримку. Для ефективної роботи з даною категорією дітей є важливість знань та особливостей навчання дітей в інклюзивних класах та групах закладів освіти. Інклюзія в освіті стає дедалі важливішою. Сурдопедагоги повинні бути готові працювати в інклюзивних класах, у яких навчаються діти з різними освітніми потребами. Це передбачає знання методів адаптації навчального процесу та створення комфортного середовища для всіх учнів. Важливою є підтримка дітей з порушеннями слуху в загальноосвітніх навчальних закладах, забезпечення доступу до ресурсів, а також підготовка педагогів до роботи в інклюзивних класах, навчання їх адаптації навчального процесу.

Оволодіння комунікативними методами в роботі з дітьми з порушеннями слуху є важливим елементом їхнього навчання та соціалізації. Правильний вибір та застосування комунікативних стратегій можуть суттєво поліпшити якість спілкування, сприяти розвитку мовлення та взаємодії таких дітей з оточуючими. Зазначимо основні комунікативні методи, які використовуються в роботі з дітьми з порушеннями слуху:

1. Використання жестів у поєднанні з усним мовленням допомагає дітям краще розуміти інформацію та навчатися новим словам.

2. Підключення візуальних елементів, використання малюнків, карток, таблиць та інших візуальних матеріалів може значно полегшити сприйняття інформації.

Візуалізація допомагає дітям закріпити знання та краще їх запам'ятати. Показуючи дії, рухи або об'єкти, педагоги можуть пояснити матеріал, що допомагає дітям з порушеннями слуху зрозуміти суть навчання. Використання писемних матеріалів для навчання, таких як інструкції, задачі або питання, може допомогти дітям краще зрозуміти та виконати завдання. Тексти повинні бути простими та зрозумілими, з використанням коротких речень і зрозумілої лексики [6, с. 15].

Ефективними інструментами для навчання можуть стати мультимедійні програми та комп'ютерні додатки. Вони дозволяють інтерактивно взаємодіяти з інформацією, використовуючи графіку, звук і анімацію. Відеоматеріали можуть демонструвати ситуації, що відбуваються в реальному житті, допомагаючи дітям з порушеннями слуху зрозуміти контекст та значення. Спільні ігри та навчання в групах сприяють розвитку комунікативних навичок. Взаємодія з однолітками допомагає дітям вчитися взаємодіяти та спілкуватися в різних ситуаціях. Підтримка комунікації з дітьми, які не мають порушень слуху, сприяє розвитку соціальних навичок та знаходженню нових друзів [6, с. 10].

Оскільки кожна дитина з порушеннями слуху є унікальною, тому важливо адаптувати комунікативні методи до її індивідуальних потреб і можливостей. Сурдопедагоги повинні регулярно оцінювати прогрес дітей у розвитку комунікативних навичок і коригувати методи навчання відповідно до потреб.

Таким чином, підготовка сурдопедагогів є важливим кроком у забезпеченні права дітей з порушеннями слуху на якісну освіту та соціалізацію, що в свою чергу сприятиме розвитку суспільства загалом. Підготовка майбутніх сурдопедагогів для роботи з дітьми з порушеннями слуху є складним, але необхідним процесом. Вона повинна включати теоретичні знання, практичний досвід, оволодіння комунікативними методами та використання сучасних технологій. Лише так сурдопедагоги зможуть ефективно виконувати свої обов'язки та сприяти розвитку і соціалізації дітей з порушеннями слуху, забезпечуючи їм гідне місце в суспільстві.

Список літератури

1. Бондар В. І. Проблеми корекційного навчання у спеціальній педагогіці. К. Наш час. 2005. 176 с.
2. Бондар Є. Зміст і структура прогностичних умінь сурдопедагога. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inclusive.ostriv.in.ua/publication/code-1877506770CC2/list-2B441DC6B27>.
3. Гренюк Л. С. Активні методи навчання як ефективні умови формування мотивації студентів-сурдопедагогів до навчання та професійної діяльності. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: зб. наук. пр. Сер. 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 26. С. 306-309.
4. Гренюк Л. Психологічні засади формування у студентів-сурдопедагогів мотиваційної готовності до професійної діяльності. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова: зб. наук. пр. Сер. 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 23. С. 320-321.
5. Мельничук О.В. Організація пробної практики з додаткової кваліфікації «Сурдопедагог»: методичні рекомендації для керівників пробної практики з додаткової кваліфікації «Сурдопедагог». Луцьк. 2015. 32 с.
6. Робоча програма педагогічної практики з додаткової кваліфікації «Сурдопедагог» для студентів спеціальності О.В. Мельничук. Луцьк. 2015. С. 10-15.

РОЛЬ LEGO У ФОРМУВАННІ ПРОСТОРОВОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ БУДІВЕЛЬНО-КОНСТРУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Світлана Бабійчук,
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Оксана Сорочинська,
кандидат педагогічних наук, доцент.
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Постановка проблеми. Педагогіка приділяє велику увагу розвитку творчих та інтелектуальних здібностей дітей старшого дошкільного віку. Сучасні тенденції в освіті дітей дошкільного віку передбачають активне використання інноваційних підходів до розвитку мислення, серед яких особливе місце займає формування просторового мислення. Відповідно будівельно-конструктивна діяльність в дошкільному віці сприяє розвитку просторового мислення, уяви та навичок вирішення проблем. Конструктори LEGO є одним із багатьох інструментів, які можна використовувати для цієї діяльності, і вони набули світового визнання завдяки своїй універсальності та доступності. Крім того, LEGO-конструювання пропонує інтегрований підхід до навчання, який поєднує пізнавальну та ігрову діяльність. Однак питання про те, наскільки корисно використовувати LEGO для розвитку просторового мислення у дітей старшого дошкільного віку під час діяльності, пов'язаної з будівництвом, потребує ретельного дослідження та наукового обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Психолого-педагогічна література активно досліджує проблему розвитку просторового мислення у дітей. Вчені відзначають, що такі когнітивні процеси, як сприйняття форми, розміру та пропорцій об'єктів, орієнтація у просторі та розуміння структурної організації об'єктів, розвиваються під час діяльності з будівництва та конструювання. Дослідження показують, що конструктори LEGO підвищують ініціативу, самостійність і творчість дітей [6].

Багато досліджень акцентують, наскільки важлива діяльність із будівництва та конструювання для розвитку дітей дошкільного віку. Зокрема, О. Сорочинська зазначає, що LEGO сприяє розвитку терпіння, самоконтролю, уваги, посидючості, концентрації у процесі створення нових речей із подальшим застосуванням у ігровій діяльності [7]. Будівельно-конструктивна діяльність сприяє розвитку творчості дітей, їхнього мислення та просторової уяви [4]. У цьому контексті використання LEGO-технологій розглядається як ефективний спосіб підвищити пізнавальну активність й інтелектуальний розвиток. У своїй статті Н. Волощенко та Ю. Коваль [1] наголошують на тому, що LEGO може

навчити дітей концентруватися, співпрацювати та бути самодостатніми. Згідно з дослідженнями І. Бесаги та В. Бутенка [5], LEGO є ефективним інструментом для розвитку розумових здібностей дітей старшого дошкільного віку.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб дослідити вплив LEGO на розвиток просторового мислення у дітей старшого дошкільного віку під час діяльності, пов'язаної з будівництвом та конструюванням, а також розглянути способи використання цього інструменту в освітньому процесі будівельно-конструктивного навчання в закладі дошкільної освіти (ЗДО).

Виклад основного матеріалу. Дії, пов'язані з будівництвом та конструюванням, є важливою частиною розвитку дітей старшого дошкільного віку. Розвиток дрібної моторики, координації рухів, просторового мислення та уяви через створення різноманітних об'єктів і конструкцій є частиною цієї програми. Діти набувають позитивну самооцінку та впевненість у своїх силах, оскільки вони вчаться планувати та виконувати завдання, а також досягати поставлених цілей.

Участь у будівельно-конструктивній діяльності з конструкторами LEGO відкриває нові можливості для розвитку дітей. LEGO-системи дозволяють створювати моделі, які можуть бути простими або складними, відповідно до різних рівнів підготовки та інтересів дітей. Оскільки LEGO є універсальним, діти можуть вільно комбінувати елементи, створюючи унікальні конструкції, що сприяє розвитку творчих здібностей.

Впровадження LEGO-конструювання в освітній процес ЗДО потребує врахування низки організаційно-педагогічних умов, зокрема: розробка тематичних занять, поєднання індивідуальних завдань із груповими проєктами, інтеграція з іншими видами діяльності, методична підготовка педагогів та ін.

LEGO-конструювання є унікальним засобом для розвитку просторового мислення, оскільки передбачає активне маніпулювання об'ємними об'єктами, їх збирання, розбирання та модифікацію. У процесі будівництва діти вчаться планувати свої дії, співвідносити частини конструкції між собою, аналізувати їх форму, розташування та функціональність.

Базовий компонент дошкільної освіти та освітні програми описують основні елементи розвитку просторового мислення у дітей дошкільного віку. Відповідно, це здатність дитини орієнтуватися в навколишньому просторі, розуміти та уявляти просторові зв'язки між предметами та маніпулювати своїми уявленнями в свідомості. Це включає розуміння поняття «ліворуч», «праворуч», «перед» та «позаду», а також здатність уявляти, як предмети рухаються та змінюються в просторі [1]. Перехід від наочно-дійового до наочно-образного мислення є основною характеристикою просторового мислення дітей старшого дошкільного віку. Ці діти можуть уявляти розташування предметів у просторі та їх взаємодію без безпосередньої дії з ними. Наприклад, дитина може уявити, як виглядатиме будинок з кубиків, навіть не торкаючись його деталей; розвивати уявлення про просторові відношення (розуміють поняття «вище-нижче», «ближче-далі», «ліворуч-праворуч»; навчатися орієнтуватися в двовимірному просторі (карти, схеми) та тривимірному просторі (реальні об'єкти, моделі)); розвивати вміння

мислити у перспективі (діти вчаться уявляти, як зміниться положення предмета, наприклад, якщо показати їм будівлю з LEGO з одного боку, вони можуть здогадатися, як вона виглядає з іншого); залежність від наочної опори (діти потребують допомоги, такої як схеми, малюнки та моделі, оскільки просторове мислення ще недостатньо абстрактне); формування основ математичних і логічних здібностей (діти починають розуміти симетрію, пропорції, геометричні форми, що є важливими передумовами для навчання у школі).

Ефективність використання конструктора LEGO для розвитку просторового мислення дітей старшого дошкільного віку обумовлена тим, що під час гри діти маніпулюють тривимірними об'єктами, навчаються аналізувати форми, структури та взаємозв'язки між елементами.

Згідно з дослідженням, LEGO можна використовувати для розвитку просторового мислення, зокрема [5; 4]: конструювання за зразком (наприклад, дітям пропонують побудувати будинок, автомобіль тощо за допомогою малюнка, схеми або фотографії), що розвиває орієнтацію в просторі та здатність аналізувати пропорції та розуміти просторові співвідношення деталей); *вільне конструювання* (створення власного об'єкту без попереднього плану або зразка) розвиває здатність дітей до уявного оперування просторовими об'єктами; наприклад, можна побудувати вигадану тварину, «Транспорт майбутнього» чи будинок мрії); *конструювання за вербальними інструкціями* (завдання для дитини побудувати вежу з 6 цеглинок, чергуючи синій і червоний кольори; немає схеми будови, а лише усна або письмова інструкція, яку вона має зрозуміти та втілити у вигляді конструкції); *навігація за схемами та інструкціями* (завдання для дитини побудувати складну модель з LEGO з обов'язковим точним дотриманням інструкції, щоб досягти кінцевого результату); *створювання симетричних конструкцій* (побудувати конструкцію, яка є симетричною відносно заданої осі, наприклад, метелика або будівлю, де ліва та права частини дзеркально відображають одна одну). Це розвиває розуміння симетрії, просторових відношень і вміння співвідносити частини цілого); *робота в групах* — колективне конструювання (наприклад, створити великий проєкт, наприклад, модель міста або парку розваг, де кожна дитина відповідає за певну частину конструкції); *гра "Лего-квест"* (наприклад завдання "Проклади міст через річку" або "Побудуй лабіринт для машинки", в процесі якого діти вчаться експериментувати з формами та просторовими конфігураціями).

Висновки. Використання LEGO у будівельно-конструктивній діяльності є ефективним способом розвитку просторового мислення у дітей старшого дошкільного віку. Конструювання допомагає формувати просторове орієнтування, розвиває навички аналітичного мислення, творчість та вміння працювати за інструкціями. Діти вчаться аналізувати, синтезувати, прогнозувати результати своїх дій і розвивати координацію рухів.

Список літератури

1. Базовий компонент дошкільної освіти / Науковий керівник: Т.О. Піроженко, член-кореспондент НАПН України, проф, д-р псих. наук; Авт.

кол-в: Н. Гавриш, Брежнева, О. Беленька, та ін. К.: Видавництво, 2021. 37 с.

2. Волощенко Н., Коваль Ю. Освітньо-розвивальний потенціал Lego-технології у розвитку пізнавальної активності дітей старшого дошкільного віку. Освітній дискус: збірник наукових праць. Випуск 3. С. 88-98.

3. Клевака Л.П. Формування креативності у дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності з використанням конструктора Lego / Л.П. Клевака, К.О. Гресь. – Суспільство та національні інтереси. – 2025. – № 1 (9). https://reposit.nupp.edu.ua/handle/PolNTU/18065?utm_source=chatgpt.com

4. Любива В., Пономаренко К. Lego-технології як засіб математичного розвитку дітей дошкільного віку. № 2(51), 2020 (48), 2019 Освітні обрії.

5. Міхєєва А., Цветкова Г. (2024). LEGO-технології як провідний засіб стимулювання інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку. *UNIVERSUM*, (6), 107–114.

6. Федорович А. Конструювання як засіб розвитку мислення дітей дошкільного віку. Молодь і ринок №3-4 (182-183), 2020. С. 63-69.

7. Флотська Д. Ю., Сорочинська О. А. Lego-технологія як засіб розвитку будівельно-конструктивної діяльності в дітей старшого дошкільного віку. Science and society: modern trends in a changing world : the 11th International scientific and practical conference, October 1-3, 2024. MDPC Publishing, Vienna, 2024. С. 167-172.

ШЛЯХИ ТА МЕТОДИ ПОДОЛАННЯ ОСВІТНІХ ВТРАТ З МАТЕМАТИКИ

Тягілева Надія Василівна,

вчитель математики, комунальний заклад Харківський ліцей №29
Харківської міської ради

Освітні втрати, спричинені різними чинниками, мають значний вплив на загальний розвиток учнів. У сучасному освітньому середовищі, особливо після пандемії COVID-19, найбільше постраждали предмети, що вимагають високого рівня абстрактного мислення, зокрема математика. Наслідки пандемії, скорочення навчального часу та масове використання дистанційного навчання призвели до помітних освітніх втрат, особливо в галузі математичної освіти. Це поставило перед учителями, методистами та освітянами нові виклики щодо відновлення знань і навичок учнів.

Варто детальніше проаналізувати основні причини таких втрат, їхній вплив і визначити ефективні стратегії подолання цієї проблеми. Проблема освітніх втрат загострилася через нові виклики, які постали перед суспільством після пандемії, зокрема через війну в Україні та пов'язані з нею соціально-економічні зміни. Усе це призвело до суттєвого впливу на освітню систему, знизивши якість навчання, доступність освітніх послуг і рівень засвоєння знань учнями. Широкомасштабний перехід на дистанційне навчання став одним із наслідків пандемії. Хоча онлайн-формат забезпечив безперервність навчального процесу, він виявив низку значних труднощів:

- Недостатній доступ до технічного обладнання та інтернету, що стало серйозним бар'єром для деяких учнів.
- Зниження ефективності навчання унаслідок відсутності живого контакту з учителями та обмеженої взаємодії з однокласниками, що негативно вплинуло на мотивацію учнів.
- Брак підготовки вчителів до роботи в онлайн-середовищі, включаючи освоєння нових платформ і технологій, що вимагало додаткового часу та ресурсів і часто перешкоджало якісній організації уроків.

Війна в Україні ще більше ускладнила ситуацію через низку нових викликів:

- Переміщення значної частини дітей, які були змушені залишити рідні домівки. Це перервало їхній навчальний процес або створило труднощі з адаптацією до нових шкіл і методів навчання.
- Психологічні труднощі учнів, викликані стресом, тривожністю та травматичним досвідом, що ускладнюють концентрацію та засвоєння нової інформації.
- Руйнування навчальної інфраструктури: школи та інші освітні заклади були пошкоджені або зруйновані, що значно обмежило доступ до освіти.
- Нестача педагогічного складу: у багатьох регіонах бракує кваліфікованих вчителів, які могли б забезпечити належний рівень викладання.

Крім глобальних кризових явищ, на освітні втрати також впливають локальні проблеми:

- Економічна нерівність: різний рівень забезпечення сімей позначається на можливості залучення додаткових ресурсів для навчання (репетитори, курси тощо).

- Втрата мотивації: тривале дистанційне навчання суттєво знижує інтерес учнів до здобуття знань, особливо у складних предметах, таких як математика.

У межах реформи Нової української школи пріоритетом є формування ключових компетентностей для успішного майбутнього учнів. Однак масштабні освітні втрати перешкоджають реалізації цих завдань. Організація освітнього процесу під час війни стала ще складнішою через численні перешкоди. Ці проблеми досягли критичного рівня, оскільки освітні втрати, започатковані під час пандемії, лише накопичуються. Учні в зоні бойових дій або під постійною загрозою обстрілів часто не мають можливості все виконати і засвоїти.

Без фундаментальних знань у математиці важко формувати логічне мислення, аналізувати ситуації або вирішувати проблеми, що є ключовими компетенціями в сучасному житті та професійній діяльності. Математика є невід'ємною складовою для багатьох спеціальностей, включаючи ІТ, інженерію, економіку, медицину та навіть менеджмент. Однак наразі проблема освітніх втрат стає дедалі гострішою. Що ж робити? На жаль, вирішення цього питання значною мірою покладається на плечі педагогів, які не тільки мають забезпечити певний рівень знань у дітей, а й знайти способи компенсувати втрати. Це передбачає залучення індивідуального підходу до кожного учня, розробку додаткових завдань, використання інтерактивних методик та технічних засобів.

Країна повинна впроваджувати системні заходи для подолання освітніх втрат, співпрацюючи з батьками. Наприклад, можуть бути створені національні програми підтримки учнів із прогалинами у знаннях. Це включає додаткові безкоштовні заняття та консультації, доступність онлайн-курсів і матеріалів, а також забезпечення технічними засобами тих дітей, які цього потребують.

Для дітей, що перебувають за кордоном, необхідно розробити адаптовані програми навчання. В ідеалі це має бути синхронізація української освітньої системи з тією, у якій вони навчаються наразі. Проте це виклик для міністерств освіти обох країн. Тут потрібна дипломатична співпраця й напрацювання ефективних рішень. Доцільним варіантом могло б стати створення міжнародної платформи для взаємодії вчителів і адаптації навчальних програм. Ще один важливий аспект – мотивація учнів. У нинішніх умовах багато дітей втратили віру в сенс навчання через складні обставини. Тут ефективною може бути психологічна підтримка та формування нового розуміння цінності знань через інтерактивне навчання, практичні проекти та залучення дітей до роботи над реальними життєвими задачами.

Щодо математики як компонента компетентнісного навчання, необхідно зробити акцент на її актуальності в житті. Учнім потрібно не просто пояснювати теоретичний матеріал, а й показувати приклади його застосування у реальних умовах. Наприклад, як прораховувати бюджет сім'ї, оцінювати витрати на

ремонти або планувати подорожі. Такі практичні аспекти не лише спрощують розуміння предмета, але й роблять його ближчим до учнів. Отже, аби подолати освітні втрати й підвищити рівень знань з математики чи інших предметів, необхідно діяти комплексно. Це вимагає залучення державних структур, шкільного середовища та сімей учнів. Ключ до успіху лежить у співпраці всіх сторін і гнучкому підході до потреб кожної дитини окремо. Адже лише інноваційний підхід до освіти здатен забезпечити майбутнім поколінням достатньо знань і навичок для побудови успішного життя навіть у складних умовах сучасного світу.

Інформатика та інші предмети, як і математика, мають значний вплив на повсякденне життя. Тому відновлення знань у цих галузях вимагає системного підходу. Математичні навички, зокрема, нерідко залишаються фундаментом для успішного вирішення завдань у різних сферах.

Подолати прогалини у знаннях з математики можна за допомогою багатьох інструментів:

- Індивідуальний підхід. Врахування особливостей кожного учня допомагає впроваджувати найефективніші методи навчання.

- Повторення матеріалу. Систематична практика закріплює раніше вивчене і відновлює забуте.

- Різні форми роботи. Змішання усних та письмових вправ, розв'язування задач, інтерактивні завдання з підручниками та додатковими ресурсами сприяє різносторонньому запам'ятовуванню.

- Практичні завдання. Реальні приклади мотивують розуміти застосування теорії на практиці.

- Додаткові заняття. Репетитори та позашкільні курси можуть компенсувати освітні прогалини у складних аспектах предмета.

- Мотивація. Заохочення успіхів і створення позитивної атмосфери робить процес навчання продуктивнішим.

Налагоджений контакт між усіма учасниками процесу навчання є незамінним для досягнення балансу.

Ефективні дії включають:

- Спілкування з учителем. Спільне планування роботи дозволяє врахувати специфіку освітніх потреб дитини.

- Домашня підтримка. Організація відповідного простору для навчання вдома і підтримка з боку батьків відіграють ключову роль

- . - Використання додаткових ресурсів. Підручники, посібники та інтерактивні платформи збагачують навчальну базу.

- Терпіння. Відновлення знань може бути тривалим процесом, і важливо підтримувати стабільний темп роботи.

Корисні онлайн-ресурси Сучасні платформи пропонують доступ до численних матеріалів:

- Khan Academy надає безкоштовні відеоуроки з математики та інших предметів. - Mathway виконує роль онлайн-калькулятора для швидкого розв'язання задач із поясненням.

- IXL адаптується до індивідуального рівня знань учня, забезпечуючи персоналізоване навчання.

- Програми III, наприклад, Gemini, інтерактивно пояснюють рішення.

Групові заняття та робота в парах:

Організація групових обговорень і спільне розв'язання завдань сприяють розвитку навичок взаємодії між учнями та підтримують їхню зацікавленість у навчанні.

Формативне оцінювання: Надання постійного зворотного зв'язку без використання суворих оцінок дозволяє учням краще усвідомлювати свої слабкі сторони й активно працювати над їхнім вдосконаленням. Короткі перевірочні роботи після завершення кожної теми допомагають оперативно виявляти прогалини у знаннях та усувати їх.

Додаткові рекомендації:

- Активна роль батьків у процесі навчання створює сприятливу атмосферу вдома.

- Школа може запропонувати консультації або додаткові уроки для учнів, які мають труднощі.

- Консультації психолога бувають корисними при проблемах із увагою чи емоційними бар'єрами. Відновлення освітнього рівня вимагає злагодженої роботи вчителя, батьків і самого учня разом із застосуванням сучасних інструментів. Передбачуваність прогресу залежить від правильної організації процесу і всебічної підтримки.

Крім того є різні методики та підходи. Наприклад.

1. Ресилієнтний підхід до освіти.

Метою цього підходу є покращення здатності дітей вирішувати стресові ситуації:

- Створення емоційно безпечного середовища, яке базується на атмосфері довіри та захищеності.

- Використання ігрових елементів у навчанні, щоб знизити рівень тривожності і покращити засвоєння матеріалу.

- Залучення до творчих проєктів.

2. Методика "Малими кроками".

Цей підхід передбачає поступове навчання без зайвого навантаження:

- Використання мікроуроків тривалістю 10–15 хвилин для полегшення зосередженості та засвоєння матеріалу.

- Часте повторення важливих тем для закріплення знань.

- Надання простих мотиваційних завдань, які можна швидко виконати, щоб зміцнити впевненість у власних силах.

3. Навчання через гру.

Цей метод сприяє адаптації дітей до стресу та робить навчання приємнішим:

- Математичні ігри в формі загадок, ребусів та кросвордів для створення цікавої атмосфери навчання.

- Організація командних ігор для розвитку навичок співпраці навіть у режимі онлайн.

- Проведення симуляцій із життєвих ситуацій, які потребують застосування математичних знань.

4. Освітній мінімалізм.

У складних обставинах доцільно зосередитися на ключових аспектах:

- Орієнтація виключно на базові теми, критично важливі для подальшого навчання.

- Демонстрація практичного застосування знань з математики в реальному житті.

- Розбиття великих завдань на короткострокові досяжні цілі для поступового прогресу.

5. Інклюзивні освітні технології.

- Використання аудіо- та відеоуроків, доступних для дітей зі складнощами підключення до мережі.

- Застосування простих мобільних додатків із математичними іграми, які працюють у режимі офлайн і не потребують значних ресурсів.

- Організація дистанційного навчання за допомогою волонтерів або вчителів через мобільні групи.

6. Робота з емоціями через математику

- Запровадження вправ на концентрацію типу математичної медитації для заспокоєння та зосередження уваги.

- Використання творчих завдань, таких як створення історій або малюнків із застосуванням чисел, фігур та інших математичних понять.

7. Впровадження "Екстреної освіти".

Ця модель враховує специфіку навчання в умовах кризи:

- Організація мобільних шкіл у тимчасових навчальних центрах чи через мобільні групи.

- Уроки з акцентом на психоемоційну підтримку, що включають заспокійливі вправи або обговорення під час початку занять.

- Забезпечення учнів базовими навчальними матеріалами: зошитами, книгами та наборами для практичних занять.

- 8. Залучення батьків до освітнього процесу • Інформування батьків про важливість їхньої підтримки для розвитку успішності дитини.

- Пропонування простих завдань, які можна виконувати вдома разом із батьками, для посилення їхньої участі в навчальному процесі.

- Підтримка.

Консультації для батьків із надання допомоги дітям у подоланні стресу та підвищенні мотивації до навчання.

Креативні методи навчання:

- Математичні казки: створення коротких історій, які містять математичні задачі.

- Віртуальні подорожі: використання онлайн-інструментів для організації інтерактивних "подорожей", під час яких виконуються математичні завдання.

- Проектне навчання: практика роботи над проектами, що передбачають інтеграцію знань із різних дисциплін. Ці методики забезпечують ефективний і

цікавий процес навчання навіть у складних обставинах, зберігаючи емоційний комфорт дітей.

Варіанти креативних занять:

1. Подорож до супермаркету: "Економний покупець".

Сценарій: учні вирушають на віртуальну прогулянку до магазину з фіксованим бюджетом (500 грн). Їм потрібно скласти план покупок для приготування обіду для сім'ї з чотирьох осіб.

Завдання:

- Розрахувати загальну вартість продуктів, враховуючи наявні знижки.
- Обрати оптимальний набір товарів, не перевищуючи ліміт бюджету.
- Порахувати, скільки буде коштувати одна порція обіду.

Мета: Розвивати навички роботи з відсотками, формування бюджету й оптимізації витрат.

2. Подорож до архітектурного офісу: "Проект мрії."

Сценарій: учень бере на себе роль архітектора та створює проєкт кімнати чи будинку.

Завдання:

- Обчислити площу приміщень відповідно до обраного дизайну.
- Розрахувати потребу в матеріалах (наприклад, фарба для стін, ламінат для підлоги).
- Визначити загальну вартість матеріалів із врахуванням заданих цін.

Мета: показати практичне застосування геометрії та арифметики у повсякденному житті.

3. Подорож на ферму: "Планування врожаю".

Сценарій: юний фермер займається плануванням використання 10 гектарів землі.

Завдання:

- Розподілити площу для вирощування різних культур (пшениця, картопля, кукурудза).
- Обчислити очікуваний врожай залежно від врожайності кожної культури.
- Проаналізувати, яка культура найбільш вигідна з урахуванням витрат і цін на продукцію.

Мета: навчати працювати з пропорціями й таблицями, аналізувати дані та оцінювати ефективність рішень.

4. Подорож до туристичного агентства: "Подорож навколо світу".

Сценарій: учень планує віртуальну подорож до трьох міст із розрахунком бюджету на транспорт, проживання та харчування.

Завдання:

- Обчислити сумарні витрати на поїздку.
- Знайти економічно вигідний варіант переміщення між містами.
- Розрахувати залишок коштів на розваги, якщо бюджет фіксований.

Мета: розвивати фінансову грамотність, вміння працювати з графіками та картами, а також здійснювати бюджетне планування в умовах реального життя.

Реалізація в навчальному процесі:

1. Інструменти:

- Електронні таблиці (Excel, Google Sheets) для виконання розрахунків.
- Віртуальні симулятори чи інтерактивні сценарії, наприклад, на платформах Kahoot або Mathigon.

2. Етапи навчання:

- Пояснення задачі: учитель демонструє, як правильно розподіляти ресурси та підраховувати витрати.
- Самостійна робота: учні самостійно обчислюють кількість продуктів, оптимізують витрати і розраховують прибуток.
- Презентація рішень: кожен учень представляє свою стратегію виробництва та економічного розрахунку.

3. Обговорення:

- Як вплине зміна одного з факторів (ресурсів, часу чи вартості) на загальний прибуток?
- Чи вдалося знайти оптимальне рішення? Ця методика дозволяє розвивати навички роботи з числами, аналізом даних, таблицями та вирішенням реальних проблем, що сприяє зацікавленню математикою.

Задача: **Розумний підрахунок витрат на воду. Ситуація: сім'я використовує домашній лічильник для обліку води. Наприкінці місяця необхідно сплатити рахунок, але перед цим потрібно визначити обсяг водоспоживання та його вартість.

Умови:

1. Лічильник на початку місяця показував 3245 м³, а наприкінці — 3280 м³.
2. Тариф за воду: - 10 грн/м³ за перші 30 м³;
- 12 грн/м³ за кожний наступний м³.

Завдання:

1. Розрахувати, скільки кубометрів води використала родина за місяць.
2. Обчислити вартість використаної води.
3. Якщо бюджет сім'ї становить 14000 грн, підрахувати, скільки грошей залишиться після сплати рахунку.

Мета задачі:

- Практичне засвоєння арифметичних обчислень.
- Опрацювання поняття диференційованих тарифів.
- Формування розуміння бюджету та ощадності у використанні ресурсів.

Ця задача проста для сприйняття та водночас допомагає опанувати важливі математичні прийоми, які корисні у повсякденному житті.

Ось кілька онлайн-ресурсів із інтерактивними вправами, які можуть стати в пригоді для подолання освітніх прогалин:

1. Всеукраїнська школа онлайн.

Платформа пропонує безкоштовні відеоуроки, тести та навчальні матеріали для учнів 5–11 класів. Це чудовий інструмент для опрацювання пропущеного матеріалу та підготовки до НМТ.

2. На Урок. Освітній портал з інтерактивними тестами, вебінарами та додатковими матеріалами для учнів і вчителів. Містить завдання з багатьох шкільних предметів, які підходять для різних класів.

3. Всеосвіта. Платформа надає доступ до великої бібліотеки уроків, тестів і методичних матеріалів. Вчителі тут можуть створювати власні інтерактивні завдання для своїх учнів.

4. EDUC.com.ua. Український освітній портал, який пропонує інтерактивні вправи та ресурси для вчителів і школярів. Особливо корисний для підготовки до уроків і контрольних робіт.

4. Gynzy. Це освітня платформа з широким набором інструментів для створення інтерактивних уроків і завдань. Її функціонал спрямований на те, щоб сприяти ефективному навчальному процесу та зменшенню освітніх втрат. Ці ресурси стануть надійною підтримкою для учнів і педагогів, забезпечуючи доступ до якісних інтерактивних матеріалів і завдань, що допомагають ефективно компенсувати прогалини в знаннях.

Освітні втрати з математики становлять серйозну проблему, яку можна подолати завдяки комплексному підходу. Зокрема, важливо впроваджувати індивідуальні консультації, інтерактивні методи навчання та забезпечувати постійний зворотний зв'язок. Не менш важливим є надання підтримки вчителям і підвищення їхньої кваліфікації для адаптації сучасних методик викладання. Це сприятиме формуванню міцнішої математичної основи учнів і відкриватиме їм ширші перспективи успіху в майбутньому. Для подолання цих втрат необхідно орієнтуватися на індивідуалізацію навчання, активне впровадження технологій, розвиток ключових математичних компетенцій та психологічну й педагогічну підтримку учнів. Сфокусувавшись на цих елементах, можна помітно поліпшити ситуацію, допомогти учням отримати необхідні знання та забезпечити їх упевненістю для подальшого навчання і досягнення цілей.

Список літератури

1. «Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання»: аналітичний матеріал від фахівців УЦОЯО». <http://surl.li/gozkn>

2. Як компенсувати «освітні втрати»: рекомендації для органів влади, засновників і директорів закладів освіти. <http://surl.li/hbhpv>

3. Тетяна Вакуленко “Ідеального інструменту подолання освітніх втрат не існує, але можна комплексно використовувати найкращий досвід”, <http://surl.li/hmthu>

4. Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації. <http://surl.li/jkdrf>

РОЗВИТОК АНГЛОМОВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ І СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Халемендик Юлія Євгенівна

К.п.н., доцент

Кафедра іноземних мов професійного спрямування Запорізького національного
університету

Процес модернізації освіти в Україні в умовах інтенсивного розвитку її соціально-економічної співпраці з іншими країнами зумовлює актуалізацію проблем підвищення якості освіти, що передбачає здатність фахівців до виконання професійної діяльності в умовах іншомовного середовища. Оновлення змісту освіти фахівців в нашій країні відповідає вимогам Угоди про асоціацію між Україною та Європейського Союзу (2014 р.), європейським Стратегіям модернізації вищої освіти (2010 р.), висновкам Ради ЄС щодо інтернаціоналізації вищої освіти (2010 р.), документам Ради Європи «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» (2001 р.) і «Європейський мовний портфель» (2002 р.). Педагогічна наука та практика доводять необхідність підсилення викладання англійської мови в закладах вищої освіти майбутнім фахівцям. Активізувались останніми роками наукові пошуки в галузі професійної академічної мобільності студентів.

Українські викладачі вищої школи не можуть нехтувати політичним і культурним значенням цих документів та стояти осторонь від загальних інтеграційних тенденцій у європейській системі освіти і науки. Вища освіта нашої країни зазнає змін відповідно до процесів європейської інтеграції, що підтримуються урядом України та Міністерством освіти і науки. Навчання іноземній мові було й залишається невід'ємною складовою процесу формування сучасного фахівця. Щодо значущості виконання соціального замовлення свідчить той факт, що показник рівня володіння іноземною мовою включений у кваліфікаційну характеристику випускника закладу вищої освіти. Отже, оновлення змісту освіти населення на тлі процесів глобалізації та інтеграції України у світовий освітній простір підвищує вимоги до формування професійно компетентнісних і професійно мобільних викладачів і студентів.

Аналіз зарубіжних джерел доводить, що англійська мова в Європі набуває все більшого поширення, зростає її вплив на інші мови. Учені відзначають домінування англійської мови в сфері торгівлі, міжнародних зв'язків, освіти, науки, медицини, тощо. У таких країнах як Австрія, Іспанія, Нідерланди, Фінляндія, Швеція все більше дисертацій захищається англійською мовою, тому англійська компетентність європейських викладачів і науковців є складовою професійної компетентності і забезпечує їхню конкурентоспроможність в умовах ринку праці.

Проблемі підготовки майбутніх фахівців до професійного іншомовного спілкування присвячено праці дослідників О. Тарнопольського, Ю. Ніколаєнко, О. Нітенко, О. Хоменка та ін. Міжкультурна компетентність в контексті професійної компетентності фахівців у сучасній вітчизняній педагогічній науці досліджується з позицій світових освітніх тенденцій (Н. Авшенюк, О. Аніщенко, Л. Лук'янова, Н. Ничкало), міжнаціональних та міжкультурних відносин (О. Огієнко, Ж. Таланова), окремих складових професійної підготовки (О. Баніт, О. Волярська).

Мета статті – проаналізувати діяльність викладачів закладів вищої освіти з розвитку англomовної професійної компетентності майбутніх фахівців на прикладі студентів спеціальності «Психологія».

Методи дослідження. Для досягнення мети статті, використовувались теоретичні методи: аналіз наукової, філософської, психолого-педагогічної літератури з метою систематизації та узагальнення різних підходів досліджуваної проблеми; вивчення законодавчої та навчально-методичної документації щодо організації навчального процесу у закладах вищої освіти; систематизація теоретичних здобутків з проблеми розвитку англomовної компетентності викладачів і студентів; емпіричні: тестування студентів; методи обробки даних: кількісний та якісний аналіз результатів експерименту методами математичної статистики.

Результати дослідження. У дослідженнях зарубіжних вчених нами на основі компаративного аналізу встановлено, що володіння академічною англійською мовою фахівцями, для яких вона не є рідною, включає не лише розуміння змістової лексики, а й певні розумові операції (класифікація, порівняння, синтез, узагальнення). Науковці стверджують, що знання та поняття, які люди набувають у межах рідної мови, автоматично переносяться при навчанні в іноземну. Наприклад, більшість висококваліфікованих та освічених іммігрантів, які вивчають англійську мову, мають тенденцію до швидкого й досконалого оволодіння. Наголосимо, що базових навичок міжособистісної професійної комунікації, які формуються паралельно з соціолінгвістичною, стратегічною та дискурсивною компетенціями, не вистачає дорослим для успішного оволодіння англійською мовою. Такі компетенції мають формуватися безпосередньо в процесі викладання в умовах професійної підготовки.

Англomовна підготовка студентів-психологів передбачає володіння випускниками університету сформованою мовною, мовленнєвою, соціокультурною та дискурсивною компетенціями на рівні B2–C1. Визначені компетенції передбачені Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти, в яких визначено, що «лише шляхом кращого оволодіння сучасними європейськими мовами можна полегшити спілкування та взаємодію між європейцями з різними рідними мовами заради підтримки європейської мобільності, взаєморозуміння і співпраці, та подолати упередження й дискримінацію» [4, с. 17].

Відповідно до цих Рекомендацій з мовної освіти щодо рівня володіння англійською мовою студенти, спеціальності «Психологія» повинні «володіти вміннями вільно висловлюватися без суттєвої витрати часу на пошук адекватних мовних засобів у процесі досягнення ними соціальних, академічних і професійних цілей» [4, с. 24].

Теоретичний аналіз наукових джерел дозволяє сформулювати визначення англомовної професійної компетентності викладачів і студентів закладів вищої освіти як інтегративної професійної якості науково-педагогічних працівників і студентів, яка має складну структуру й виступає як взаємодія лінгвістичної, соціокультурної й комунікативної компетентностей, рівень сформованості яких дозволяє ефективно здійснювати англомовну, міжкультурну та міжособистісну професійну комунікацію. Водночас, розвиток англомовної професійної компетентності студентів, на нашу думку, залежить від соціолінгвістичних, соціокультурних і комунікативних умінь і навичок, які забезпечують входження майбутніх фахівців у міжнародне освітнє середовище і сприяють їхньої професійної мобільності.

У ході експериментального дослідження (2018–2019 рр.) з визначення рівнів розвитку англомовної професійної компетентності майбутніх психологів нами було розроблено й проведено комплекс занять з англійської мови зі студентами-психологами 2 курсу факультету соціальної педагогіки та психології Запорізького національного університету. Пропоновані нами заняття мали на меті формування в студентів англомовної професійної компетентності.

Педагогічний досвід довів, що найбільш ефективними методами навчання англійської мови є інтерактивні методи навчання (робота в парах, тріадах, невеликих групах), проектні технології (створення колажів, PowerPoint-презентацій, інтерв'ю, створення мініфільмів, розігрування різноманітних професійно спрямованих ситуацій), комунікативно-ігрові методики (фонетичні, лексичні, граматичні, стилістичні, рольові та ділові ігри). Визначені інтерактивні методи й технології навчання сприяють розвитку таких якостей майбутніх психологів, як самостійність, ініціативність, вихованню почуття колективізму, а саме ці якості є ключовими у формуванні особистості. Отже, застосування розробленого комплексу занять з вивчення англійської мови для майбутніх психологів дає змогу розвивати в них здібності самостійно знаходити нестандартні рішення навчальних та позанавчальних завдань, навчають їх створювати нове, орієнтують на самовизначення та самоактуалізацію, іншими словами, формують їх особистість і розвивають професійну компетентність.

Після проведення комплексу занять за результатами констатації рівня англомовної професійної компетентності в групах студентів-психологів денної форми навчання в кількості 75 осіб були отримані результати тестування, що зведено в таблиці 1. Найбільший результат – 20 балів (відповідно до модульного оцінювання навчальних досягнень студентів). Загальне значення середнього показника англомовної компетентності респондентів становить – 9,13 балів.

Таблиця 1. Результати рівня англомовної професійної компетентності студентів-психологів

Рівень	Кількість студентів	Відносна частота (у%)	Середній показник англомовної професійної компетентності (бали)
Високий	27	36,00	15,38
Середній	16	21,33	8,87
Низький	32	42,67	3,14
Разом	75	100	9,13

За результатами дослідної роботи нами складено науково-практичні рекомендації з розвитку англомовної професійної компетентності майбутніх фахівців в умовах закладів вищої освіти: 1) розроблення програм з підвищення складових англомовної професійної компетентності (англомовної, соціокультурної, комунікативної), які мають містити інваріантну та варіативну складові для якомога більшого урахування індивідуальних особливостей студентів. Відзначимо, що така побудова навчальної програми дасть змогу спланувати індивідуальні траєкторії розвитку кожного майбутнього фахівця згідно з його професійними і особистісними інтересами і потребами; 2) вивчення навчальних курсів з удосконалення англомовної професійної компетентності через: читання інноваційних типів лекцій (наприклад, лекція-візуалізація; лекція-практикум; лекція-консультація; лекція-дискусія; лекція-прес-конференція; лекція-діалог; проблемна лекція; лекція з розглядом професійних ситуацій; кіно лекція тощо) для демонстрації кращих зразків використання інноваційних технологій навчання студентів; проведення практичних занять згідно з програмою курсу; участь майбутніх фахівців у різних формах іншомовного професійного спілкування (психолого-педагогічні інтернет-конференції з зарубіжними партнерами; науково-методичні практикуми з обміну досвідом із зарубіжними викладачами вишів; майстер-класи досвідчених вітчизняних і зарубіжних фахівців; вивчення міжнародного досвіду науково-педагогічної діяльності тощо); 3) рекомендуємо застосовувати такі форми роботи зі студентами, як тренінги, практикуми, ситуативні вправи, а також застосування вправ з формування мотивації у професійному саморозвитку.

Основна роль викладача англійської мови у формуванні особистості студентів як майбутніх фахівців полягає в тому, щоб перенести акцент з усякого роду вправ на творчу пізнавальну діяльність студентів, що вимагає для свого оформлення володіння певними мовними засобами. Вважаємо за доцільне у процесі розвитку англомовної професійної компетентності майбутніх фахівців в умовах закладів вищої освіти використати досвід організації навчальної взаємодії, який описано в працях українських науковців О. Аніщенко [1], О. Баніт [2] і О. Волярської [3]. Оскільки важливим у професійній діяльності викладача англійської мови є стимулювання студентів до творчої, пізнавальної активності й підтримка викладачем ініціативи студентів, то наявна рефлексивно-комунікативна складова професійної компетентності викладача англійської мови також сприяє формуванню особистості майбутніх фахівців.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, у відповідь на підвищення вимог суспільства до рівня володіння англійською мовою випускниками закладів вищої освіти, зростання конкуренції на європейському ринку праці, глобальні кризові явища в педагогічній науці, відбуваються процеси інтенсивного пошуку таких підходів і методик навчання англійської мови студентів, які б забезпечили процес формування особистості майбутніх фахівців в умовах конкуренції на європейському ринку праці.

Список літератури

1. Аніщенко О. В. Методика організації і проведення тренінгів з розвитку особистісних і професійних якостей дорослих (2015). *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. Вип. 2. С. 1–20.
2. Баніт О. І. Професійний розвиток персоналу в системі неперервної освіти дорослих (2015). *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. Сер : Педагогіка. № 2. С. 169–176.
3. Волярська О. С. Напрями вдосконалення професійного розвитку педагогів у системі післядипломної педагогічної освіти (2016). *Естетика і етика педагогічної дії*. Вип. 14. С. 143–152.
4. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. вид. С. Ю. Ніколаєва (2003). Київ : Ленвіт. 273 с.
5. Le processus de Copenhague: coopération européenne renforcée en matière d'enseignement et de formation professionnels (EFP). – URL:http://europa.eu/legislation_summaries/education_training_youth/vocational_training/ef0018_fr.htm.
6. Orton L. Statistics Canada's Definition and Classification of Postsecondary and Adult Education Providers in Canada / L. Orton. – Ottawa : Statistics Canada, Human Resources and Skills Development Canada: Culture, Tourism and the Centre for Education Statistics Division, 2009. 50 p.

FAUX AMIS ALS INTERFERENZQUELLE IM DAF- UNTERRICHT

Kiyko Svitlana

Professorin, Dr. habil.,
Institut für Sprache und Kommunikation,
Technische Universität Berlin

Im Laufe der letzten Jahrzehnte kann man ein fast explosiv anwachsendes Interesse am Phänomen *faux amis* beobachten (vgl. Ionescu 2014: 85ff; Kiyko 2013: 199 f). *Faux amis* definiert man als formal ähnliche Wörter mit verschiedenem semantischem Inhalt und mit Unterschieden in den lexikalischen und grammatischen Kontexten, in denen sie vorkommen. Sie verursachen oft Interferenzfehler, weil man bei der ähnlichen Lautung der Wörter ihre semantischen Strukturen gleichzusetzen pflegt, die meistens wenig oder gar keine Entsprechungen aufweisen.

Faux amis werden üblicherweise zur Erstellung spezieller Wörterbücher der „typischen Fehler“ für verschiedene Sprachenpaare erforscht (vgl. Kiyko 2013). Dabei handelt es sich um potentielle *faux amis*, deren reale Fehlerrelevanz in Frage kommt (vgl. Mertens 2001: 14f). Daher erscheint die gängige Praxis, *faux amis* als potentielle Fehlerherde deskriptiv darzustellen, als nicht ausreichend, da sie adressatenspezifische Anforderungen außer Acht lässt. So plädieren Gorbahn-Orme & Hausmann im Hinblick auf die Aufnahme der *faux amis* in die Lernerwörterbücher für “careful selection of headwords: the selection should be based on frequency of error, supported by experience, not on fanciful conjecture” (Corbahn-Orme/Hausmann 1991: 2883). Diese Aussage ist auch für die Optimierung des Fremdsprachenunterrichts von großer Bedeutung: die Behandlung von *faux amis* auf der Basis von Fehlerkorpusanalysen würde ermöglichen, neue Ansätze zur Beseitigung des durch formal ähnliche Wörter verschiedener Sprachen verursachten negativen Transfers auszuarbeiten.

Ausgangspunkt für meine Forschung war die Beobachtung, dass *faux amis* den ukrainischen Lernern des Deutschen nicht nur in den Anfangsstadien, sondern auch auf dem fortgeschrittenen Niveau erhebliche Schwierigkeiten bereiten. Fortgeschrittene Studenten besitzen eine hohe fremdsprachliche Kompetenz, kennen gut grammatische Regeln, machen aber oft *faux amis*-Fehler. Die Lerner sind nicht immer in der Lage, semantische, grammatische oder stilistische Einschränkungen für den Gebrauch formal ähnlicher Wörter im Deutschen zu erkennen.

Das Ziel des Beitrags ist deswegen, das Korpus der aktuellen deutsch-ukrainischen *faux amis* zu analysieren und Faktoren für Entstehung der *faux amis* in der Interimsprache der Lerner aufzudecken. Im Rahmen der Zielsetzung ergeben sich folgende Fragestellungen:

- (1) Auf welcher Stufe des L2-Erwerbs kommt der negative Transfer auf Grund der *faux amis* vor?
- (2) Auf welchen Sprachebenen treten *faux-amis*-Interferenzen auf?
- (3) Welche Kompensationsstrategien führen zur Entstehung von *faux amis*?

(4) Handelt es sich bei *faux amis* um eine bewusst eingesetzte Strategie der Lerner, ein konkretes Ausdrucksproblem zu bewältigen oder sind *faux amis* eher ein Ausdruck von Lücken oder fehlender Systemhaftigkeit in L2-bezogenem mentalem Lexikon?

(5) Welche psychologischen Ansätze erklären das Zustandekommen der *faux amis*?

Das Material der empirischen Untersuchung besteht aus 825 Übersetzungen aus dem Ukrainischen ins Deutsche, die von Studenten im Kurs DaF angefertigt wurden und als Abschlusskontrollarbeiten am Ende eines durchgenommenen Themas dienten plus eine zusätzliche Übersetzung in der Semesterklausur.

Die Durchführung der Datenerhebung vollzog sich im Laufe von fünf Jahren. Die untersuchten Personen waren 166 Studenten der ersten (insgesamt 56 Personen), fünften (58 Personen) und neunten Semester (52 Personen) der Fachrichtung "Germanistik / DaF" von der Fakultät für Fremdsprachen an der Universität Czernowitz (Ukraine). Die Studenten des ersten Semesters hatten zum Zeitpunkt der Untersuchung meistens ein sechsjähriges Schulprogramm hinter sich, jedoch wird Deutsch in der Mittelschule in der Regel nur ein- bis zweimal pro Woche unterrichtet. Die meisten Studienbewerber hatten somit das Niveau A.2 erreicht.

Im 1. Semester werden Studenten intensiv mit Input konfrontiert, dafür findet der gesamte Unterricht – Vorlesungen und Seminare – auf Ukrainisch statt, was mit geringen Deutschkenntnissen zu tun hat. Die Zahl der Deutschstunden beläuft sich im 1. Semester auf 180 Stunden insgesamt, d.h. 12 Semesterwochenstunden (SWS).

Beide anderen Probandengruppen bestehen aus mehr oder weniger fortgeschrittenen Deutschlernern. Ab dem 5. Semester werden alle Vorlesungen zur Lexikologie, Textlinguistik, deutschen Landeskunde, Germanistik und Übersetzungswissenschaft auf Deutsch dargeboten. Die Zahl der Deutschstunden im 5. Semester verkürzt sich aber auf 90 Stunden (6 SWS). Im 9. Semester nimmt die Zahl der Deutschstunden weiterhin ab bis 75 Stunden (5 SWS) bei Magisterstudenten, dafür steigt aber wesentlich der Input des Englischen als zweiter Fremdsprache.

Die Lerner befinden sich fast ausschließlich in der Altersgruppe zwischen 18 und 24 Jahren. Sie haben Deutsch im Rahmen eines institutionalisierten Unterrichts gelernt, so dass sich kein Vergleich zwischen den gesteuerten und nicht gesteuerten Fremdspracherwerb anstellen lässt. Eine Differenzierung nach Geschlecht halte ich in Bezug auf mein Untersuchungsinteresse ebenfalls für wenig sinnvoll, da sich die akademischen Gruppen zu 90 % aus Frauen zusammensetzen.

Zur Analyse wurden ausschließlich Übersetzungen herangezogen. Im Unterschied zu frei geschriebenen Texten, z. B. Aufsätzen, eignen sie sich viel besser als Untersuchungsmaterial für die Entdeckung von Normabweichungen, die mehrmals vorkommen und eine gruppenspezifische Dynamik haben. Außerdem können Studenten auf die ihnen schon vertraute Lexik nicht ausweichen und im Zweifelsfall potentielle *faux amis* vermeiden.

Die im 1. Semester behandelten Themen waren „An der Schwelle des Studiums“ (Schule und Schultypen), „Guten Rutsch ins Studium“ (Hochschulwesen), „Ein Dach über dem Kopf“ (Wohnen und Haushalt), „Morgenstunde hat Gold im Munde“

(Tagesablauf). Der Unterricht erfolgte nach dem Lehrbuch „Login 1: Deutsch für Germanistikstudenten“ (2009) von einem deutsch-ukrainischen Autorenkollektiv. Im 5. Semester arbeitete man mit dem Lehrbuch „DU 3“ (2013) und nahm die Themen „Menschen von heute“, „Bildende Kunst“, „Wir leben in einer Welt“ und „Umwelt und Umweltschutz“ durch. Im 9. Semester standen Themen „Politik“, „Die Vereinten Nationen“, „Wirtschaft“ und „Medien“ nach dem Lehrbuch „Deutsch für Oberstufe“ (Istschenko & all 2001) auf dem Plan.

Die Methodik der empirischen Untersuchung schloss folgende Punkte ein:

- (1) Sammlung der Belege für die Interferenzfehler des Typs *faux amis*;
- (2) Dokumentation der *faux amis* in Kollokationen;
- (3) Unterteilung der *faux amis* nach Sprachebenen;
- (4) Unterteilung der Fehler nach Kompetenzstufen (Anfänger / Fortgeschrittene).

Auf Grund der empirischen Analyse von *faux-amis*-Fehlern habe ich die herkömmliche Definition der *faux amis*, die man bei Parianou (2000), Ionescu (2014) u.a. findet, erweitert, weil formal ähnliche Wörter, die sich nicht nur in der Bedeutung, sondern auch durch unterschiedliche Suffixe oder Endungen, grammatisches Geschlecht bei Substantiven oder Valenz bei Verben, stilistische Markierungen in beiden Sprachen unterscheiden, eine häufige Interferenzquelle sind. Es handelt sich also um interferenzbezogene Definition der *faux amis*, die vor allem für Fremdsprachenmethodik vom Nutzen sein sollte.

Die ermittelte Zahl der aktuellen *faux amis* in den Übersetzungen beläuft sich auf 4550 Fehler (es handelt sich jeweils um *tokens*), davon 1690 Fehler im 1. Semester, 1608 Fehler im 5. Semester und 1252 Fehler im 9. Semester (siehe Tab. 1).

Tabelle 1. Anzahl der *faux-amis*-Fehler im 1., 5. und 9. Semester (alle Jahrgänge)

Übersetzungen zum Thema (1. Semester)	Zahl der <i>faux amis</i>	Übersetzungen zum Thema (5. Semester)	Zahl der <i>faux amis</i>	Übersetzungen zum Thema (9. Semester)	Zahl der <i>faux amis</i>
An der Schwelle des Studiums	298	Menschen von heute	198	Politik	284
Guten Rutsch ins Studium	672	Bildende Kunst	507	Die Vereinten Nationen	455
Ein Dach über dem Kopf	207	Wir leben in einer Welt	394	Wirtschaft	233
Morgenstunde hat Gold im Munde	266	Umwelt und Umweltschutz	295	Medien	207
Semesterklausur	247	Semesterklausur	214	Semesterklausur	193
Gesamt	1690		1608		1252

Der *Tabelle 3* lässt sich entnehmen, dass *faux amis* in einigen Themenbereichen überdurchschnittlich auftreten, etwa bei der Behandlung der Themen "Guten Rutsch

ins Studium" und "Feste" im 1. Semester, „Bildende Kunst“ und „Wir leben in einer Welt“ im 5. Semester sowie „Die Vereinten Nationen“ im 9. Semester. Andere Themenbereiche weisen dagegen eine geringere Anzahl an *faux amis* auf.

Die ermittelten Daten zeugen davon, dass der negative Transfer auf Grund der *faux amis* auf allen Stufen des L2-Erwerbs vorkommt. Diese Ergebnisse widerlegen die Befunde von Krashen (1981: 64), der Interferenz nur als Krücke für die ersten Gehversuche in der L2 betrachtete. Somit erweist sich der L1-Transfer als Übergangsphänomen, das mit dem Umfang an Erfahrung in L2 abnimmt.

Das Problem bei den ermittelten Daten ist aber, dass sie sich auf unterschiedliche Länge der Übersetzungen beziehen, die als Summe aller Wortformen gemessen werden. Darum wurde die Zahl der Fehler pro 100 Wörter je Semester berechnet, damit man entsprechende Datensätze vergleichen könnte. Dabei wurde von jeder Versuchsperson die Zahl geschriebener Wörter und die Gesamtzahl der Fehler gezählt. Das Verhältnis zwischen der Zahl der *Fehler* und der Zahl der *geschriebenen Wörter* stellt dann die *Fehlerdichte* dar, die in absoluten Zahlen ausgedrückt wird. Anschließend wurden aus der Gesamtzahl der Fehler die *faux amis* herausgefiltert. Das Verhältnis von der Zahl der *faux amis* zu der Gesamtzahl der Fehler wird in einem Prozentsatz ausgedrückt (siehe Tab. 2).

Tabelle 2. Fehlerdichte pro 100 Wörter

Semester	Durchschnittszahl der Wörter pro Arbeit	Fehlerdichte pro 100 Wörter	davon <i>faux amis</i> pro 100 Wörter	Anteil der <i>faux amis</i> an allen Fehlern
1. Semester	217	12,7	2,8	22,1 %
5. Semester	287	7,8	1,9	24,4 %
9. Semester	328	4,6	1,4	30 %

Der Tabelle kann entnommen werden, dass der Anteil der *faux amis* an allen Fehlern von Anfang an ca. ein Fünftel ausmacht (22,1 %). Während aber die Fehlerdichte durch den Lernprozess hindurch ständig zurückgeht, bis sie ihren niedrigsten Wert von 4,6 Fehler pro 100 Wörter erreicht, steigt der Anteil der *faux amis* in Bezug auf Fehlerdichte fast auf ein Drittel (30 %). Die Erklärung dafür liegt m.E. darin, dass die Lerner lautähnliche Wörter in der Anfangsphase als Internationalismen wahrnehmen: folglich wird aus dem Ukrainischen transferiert, was in vielen Fällen zu einem (fast) richtigen oder auf jeden Fall verständlichen Ergebnis führt. Nach und nach stellt der Lerner aber fest, dass dieser Transfer nicht immer befriedigend ist, und es wird weniger transferiert. In einer weiteren Phase steigt der Anteil der *faux amis* aber wieder an: bei fortgeschrittenen Lernern treten sie verhältnismäßig zahlreicher auf. Eine mögliche Erklärung dafür wäre die steigende Sprachkompetenz: Studierende fühlen sich nach zwei bzw. vier Jahren intensiven Deutschunterrichts sicherer und demnach auch mutiger als bisher zu diversen lexikalischen Wendungen. Außerdem bestehen die Texte zur Übersetzung im 9. Semester aus viel mehr Internationalismen

und *faux amis*, was durch behandelte Themen zu erklären sei. Anscheinend sind *faux amis* hartnäckiger als andere Fehlertypen und lassen sich nur schwerer ausmerzen.

Alle *faux amis* wurden ausgehend von der Art der formalen, semantischen und morphologischen Unterschiede in sieben Untergruppen mit Abweichungen in der Orthografie, Wortbildung, Genus, Valenz von Substantiven / Verben, Semantik sowie Pseudowörter eingeteilt und in die Tabelle eingetragen (siehe Tab. 3):

Tabelle 3. Unterteilung der *faux-amis*-Fehler nach Bereichen (alle Jahrgänge)

Abweichungen	1. Semester	5. Semester	9. Semester	Gesamt
Orthografie	844	715	535	2094
Wortbildung	176	126	134	436
Genus	345	286	226	857
Valenz	78	86	65	229
Semantik	103	288	187	578
Pseudowörter	144	107	105	356
Gesamt	1690	1608	1252	4550

Die am häufigsten vertretene Fehlergruppe betrifft falsche Schreibweise der *faux amis* (46 %), etwa **Kolektiv*, **Chanse*, **Chamälion*, **religios*, **Baroko* / *Baroco*, **Proekt*, **Imigration*, **Ressurcen*, **Komandant*, **apellieren* u.Ä. Sie sind dadurch zu erklären, dass sich sowohl das Deutsche als auch das Ukrainische der Alphabetschrift bedienen, der das phonografische Prinzip zugrunde liegt. Im Idealfall müsste jedem Laut ein Buchstabe entsprechen, jedoch sind von dieser Eins-zu-eins-Relation beide Sprachen weit entfernt. So werden Verdoppelungen im Deutschen regulär durch einen Buchstaben im Ukrainischen wiedergegeben, z. B. dt. *Masse* – ukr. *маца* /*masa*/, dt. *Kabriolett* – ukr. *кабриолет* /*kabriolet*/ usw.

Hinter kommen mit Abstand *faux amis* mit abweichendem Genus (19 %). Die Schwierigkeiten bei der Genuszuweisung zeigen meistens Substantive mit unterschiedlichem Genus im Deutschen und Ukrainischen, aber ohne eindeutige morphologische Indikatoren, z. B.: In der Sitzung hat man **einen genauen Protokoll* geführt. **Diese Problem* beschäftigt mich schon seit langem. Jeder muss **einen Dach* über dem Kopf haben.

Semantisch falsch gebrauchte Wörter (13 %), bei denen dem deutschen Wort eine falsche semantische Struktur in Anlehnung an das ukrainische lautliche Äquivalent zugeschrieben wird, sind mittelmäßig vertreten. Hierher gehören z. B. alle Fälle des Bedeutungstransfers, in denen einem existierenden deutschen Wort eine neue Bedeutung zugeteilt wird, deren Ursprung in der Bedeutungsstruktur des lautähnlichen ukrainischen Wortes zu finden ist. Es handelt sich meistens um eine falsche semantische Erweiterung des Bedeutungsumfangs des deutschen Wortes in Anlehnung an das ukrainische, z. B.: Die Uni bildet Fachleute in 25 **Spezialisierungen* aus (=Fachrichtungen). Die Aufnahmeprüfung werden 26 **Abiturienten* ablegen (=Studienbewerber). Die Autos dieser Marke werden oft im Fernsehen **reklamiert* (=werben für). Zwischen den involvierten Einheiten der beiden Sprachen liegt eine

semantische Teilidentität vor, die als Grundlage für den Transfer dient. Es handelt sich hier um partielle *faux amis*, bei denen sich nur einige Bedeutungskomponente (Sememe oder Seme) auf der interlingualen Ebene entsprechen. Die formale Ähnlichkeit der Lexeme führte hier zu der falschen Annahme, dass das deutsche Äquivalent genauso viele und gleiche Bedeutungen habe, wie das ukrainische Wort, was Interferenzfehler verursacht.

In den Übersetzungen finden sich auch mehrere Pseudowörter (8 % aller Fehler). Sie stellen eine Abfolge von Buchstaben oder Lauten dar, die den grapho- bzw. phonotaktischen Regeln des Deutschen folgen, ohne jedoch eine Bedeutung in dieser Sprache zu besitzen, etwa: *Die Aussprache fällt ihr schwer, darum muss sie im *Lingafonkabinett (=Sprachlabor) arbeiten. Man hat die Rebellen den *Torturen unterworfen (= hat gefoltert / der Folter unterworfen). In der Ukraine werden verschiedene *Agrokulturen (=landwirtschaftliche Kulturen) angebaut.* Fehler dieser Art lassen sich dadurch erklären, dass fachspezifische Texte viele Internationalismen enthalten. Wörter ohne formal ähnliche deutsche Entsprechung, besonders, wenn sie inmitten von übertragbaren Internationalismen stehen, werden automatisch übernommen.

Das Schlusslicht bilden *faux amis*, die auf falsche Valenz (5 %) zurückzuführen sind. Hier lassen sich sechs Fälle unterscheiden: Kontrast der Präpositionen, der Subkategorisierungsregeln, der Kasus, der Selektionsregeln, der Reflexivität sowie der gesättigten / ungesättigten Valenz. Am häufigsten kommen Verletzungen beim Gebrauch der Präpositionen vor, z. B.: *Sie duldet *keine Kritik wegen ihres Benehmens (= Kritik an ihrem Benehmen). Die Kritik in der Zeitung *auf sein letztes Konzert (= Kritik über sein letztes Konzert) war vernichtend.*

Subkategorisierungsregeln beschreiben Zahl der obligatorischen und fakultativen Ergänzungen sowie deren Art. Selektionsregeln legen die Umgebung eines Substantivs oder eines Verbs in nichtkategorialen Begriffen fest (etwa *Anim, Hum, Abstr, Act, Loc* usw.). Abweichungen in den Subkategorisierungs- und Selektionsregeln kommen vor allem bei den abstrakten Handlungsverben vor, etwa bei *spekulieren, fabrizieren, adaptieren, komponieren, konsultieren* etc.: *Ich hatte hohes Fieber, Gelenkschmerzen und *habe mich beim Arzt konsultiert (=habe den Arzt konsultiert).*

Auf Grund der beschriebenen Schwierigkeiten von DaF-Lernern im Umgang mit *faux amis* könnte man davon ausgehen, dass dieses Thema im Unterricht besondere Aufmerksamkeit erfährt. Ein Blick sowohl in die gängigen DaF-Lehrbücher als auch in die Praxis des Deutschunterrichts zeigt jedoch, dass dies in der Regel nicht der Fall ist. Eine explizite Vermittlung von Strategien im Umgang mit *faux amis* und ausreichende Übungen zur Festigung ihrer grammatischen, strukturellen, semantischen und stilistischen Unterschiede werden – von einigen wenigen Ausnahmen abgesehen – nicht angeboten (vgl. Kroschewski 2000: 433; Ionescu 2014: 84f). Die Voraussetzung für die Bewältigung sprachlicher Probleme ist aber vor allem ihr Bewusstmachen. Darum sollten *faux amis* im Fremdsprachenunterricht mit entsprechender Aufmerksamkeit kontinuierlich, systematisch und abwechslungsreich trainiert werden.

Literaturverzeichnis

1. *DU 3. Deutsch für Germanistikstudenten*: Навчально-методичний комплекс. За ред. Васильченко Е., Каспер-Хене Х., Бориско Н.Ф. та ін. Вінниця: Нова книга, 2013. 200 с.
2. Gorbahn-Orme A., Hausmann F. J. (1991). The dictionary of false friends. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Hrsg. von F.J. Hausmann, O. Reichmann, H.E. Wiegand, L. Zgusta. Bd. 3. Berlin: de Gruyter, S. 2882-2888.
3. Ionescu A. (2014). „Falsche Freunde“: deutsch-rumänische lexikalische Interferenzen. Berlin: wvb. 367 S.
4. Istschenko N., Karpus A., Perkowska I. (2001). *Deutsch für Oberstufe*. Winnyzja: Nowa Knyha. 264 S.
5. Kiyko S. (2013). Metalexikographische Überlegungen zum Wörterbuch der deutsch-ukrainischen Falschen Freunde des Übersetzers. *Lexicographica. International Annual for Lexicography*, Nr. 29. S. 199–221.
6. Kroschewski A. (2000). „False friends“ and „true friends“: Ein Beitrag zur Klas-sifizierung des Phänomens der intersprachlich-heterogenen Referenz und zu den fremdsprachendidaktischen Implikationen. Frankfurt a. M.: Lang. 598 S.
7. Mertens J.-W. (2001). *Die sogenannten "faux amis" in schriftlichen Textproduktionen von Lernern des Französischen der Sekundarstufe: sprachwissenschaftliche und didaktisch-methodische Überlegungen*. Frankfurt a.M.: Lang. 484 S.
8. Parianou M. (2000). *Falsche Freunde“ im Sprachenpaar (Neu-)Griechisch / Deutsch*. Frankfurt a.M. [u.a.]: Lang. 240 S.
9. Sidorow O. (2009). *Login 1: Deutsch für Germanistikstudenten*. Winnyzja: Nowa Knyha. 344 S.

НЕОЛОГІЯ ЯК ІНТЕГРУВАЛЬНИЙ ЧИННИК У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФІЛОЛОГІВ

Голікова Наталія Сергіївна

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови
Дніпровського національного університету
імені Олеся Гончара

Якісна підготовка майбутніх фахівців різних галузей – це одне з найважливіших завдань сучасних освітніх закладів України. Неабиякі перспективи для розвитку вищої освіти в галузі філології, зокрема лінгвоукраїністики, вбачаємо в планомірних структурно-змістових змінах освітньої програми, у пошукові нових шляхів її реалізації, у формулюванні особливих настанов щодо практичного застосування знань української мови, набутих й усвідомлених студентами під час навчання в університеті, у майбутній професії. У зв'язку з цим у системі мовознавчих дисциплін, пропонуваніх здобувачам вищої освіти в галузі української філології, актуальними постають науково-практичні курси лінгвонеологічного спрямування, що можуть слугувати одним з інтегровальних чинників у процесі професійної підготовки філологів-україністів.

Останнім часом спостережено, що в лінгводидактиці закладів вищої освіти (ЗВО) загалом розвиваються нові тенденції щодо навчання української мови студентів як філологічних, так і нефілологічних спеціальностей. Антропоцентричний, функціонально-комунікативний, особистісно зорієнтований та ін. науково-освітні підходи до аналізу сучасної української літературної мови, реалізовані на лекційних і практичних заняттях, забезпечують належну підготовку майбутніх фахівців, розвивають їхні мовно-професійні компетентності з проєкцією на їх успішну реалізацію в тих чи тих професійних сферах. Наразі для філологів-україністів одним із пріоритетних є *неологічний* напрям фахової підготовки, реалізований у межах низки базових і вибіркового мовознавчих дисциплін.

Відомо, що українська неологія як окрема наука про нові мовні одиниці зародилася ще в 20-х роках ХХ ст., а остаточно оформилася в кінці 60-х років ХХ ст. Утім, лише з 90-х років ХХ ст. «розпочалося скрупульозне і великомасштабне вивчення неологізмів на матеріалі мови масмедіа та художнього стилю» [8, с. 29–30], виразально-зображальні засоби яких і раніше слугували найважливішим об'єктом для дослідження у таких галузях лінгвоукраїністики, як: лексикологія, дериватологія, стилістика тощо, науково-теоретичні основи яких неодмінно викладають на відповідних заняттях у закладах вищої освіти.

Проблема комплексного студіювання різноструктурних неологізмів, що функціонують у текстах сучасних масмедіа, є однією з найактуальніших у

лінгвоукраїністиці початку XXI ст. – у час війни з імперською росією, коли дуже відчутними постають не лише зміни в різних суспільних сферах України, а й у житті української мови – чи не найважливішого складника української ідентичності [7, с. 116]. У надто складних умовах воєнного сьогодення українська мова швидко поповнюється різнотипними потенційними й оказіональними лінгвоодинаціями. Вертикальний контекст сучасного медіапростору пронизують лексико-семантичні, семантико-дериваційні, граматичні, графічні, фразеологічні новотвори, а також інтертекстеми – лінгвокультурні та етномовні знаки, внутрішня форма яких по-новому трансформується через розширення або, навпаки, звуження їхньої узвичаєної змістової сутності та функціонально-стилістичного діапазону [1, с. 8]. Наприклад, у сучасних стислих текстах, розміщених на тих чи тих медіаплатформах інтернету, фігурують численні семантико-дериваційні неолексеми, змодельовані поєднанням відомих в українській мові морфем або основ слів. Найчастіше вони слугують репрезентантами логіко-семантичного протиставлення «свій» – «чужий (ворог)». Зокрема, неоконізанти *інтервійсько*, *кібервійсько*, *кіберкозаки*, *кіберкозацтво* тощо номінують українських бійців «невидимого фронту». Потенційні слова *русня*, *рашисти*, *дітовбивці*, *мобіки*, *чмобіки*, як і узвичаєні лексеми *орда*, *орки*, *москалі*, *зомбі*, *раби* тощо, внутрішня форма яких зазнає переосмислення, постають важливим засобом ідентифікації ворожого війська [там само, с. 9].

Наведені й багато інших неолексем наразі активно вивчають українські мовознавці, які, викладаючи різні лінгвістичні курси для студентів ЗВО, за потреби коментують нові мовні одиниці під час аналізу низки лінгвістичних понять. Науковці переконливо доводять, що українська неологія багато в чому формує підґрунтя для подальшого розвою лінгвоукраїністики як комплексної – *інтегративної* – галузі, яка спирається на інші гуманітарні науки.

Сучасна лінгвоукраїністика розвивається в тісному зв'язку всіх її підрозділів, демонструючи активну інтеграцію багатьох із них на основі спільного об'єкта дослідження – української мови як основного засобу спілкування та консолідації різних верств суспільства, як унікальної, історично сформованої системи лінгвальних знаків, що генерує етнокультурні цінності й національну пам'ять [7, с. 116].

На нашу думку, вплив неології на формування інтегративної лінгвістики найвідчутніший, коли її об'єктом постають художні тексти. З огляду на власний досвід студіювання мови художньої прози Павла Загребельного [2–6] щодо індивідуально-авторський новотворів, які неодмінно аналізують і студенти-україністи Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара на практичних заняттях з лексикології, стилістики і культури української мови, соціолінгвістики, основ неології, теорії інтертекстуальності й інтегративної лінгвістики, висновковуємо, що майбутнім фахівцям-філологам потрібно вчитися пізнавати глибини будь-якого тексту, спираючись на науково-теоретичні основи цих дисциплін, невіддільним змістовим компонентом яких є неологічний напрям дослідження нових лінгвоодинацій.

Отже, науково-професійна підготовка фахівців-україністів в умовах сьогодення потребує істотних змін в освітній системі вищої школи, що насамперед полягають в оновленні змісту базових навчальних курсів та в розробленні нових вибіркових дисциплін, проєктованих на комплексну професійну підготовку майбутніх філологів. Це зумовлено тим, що застосування, зокрема, неологічних методів і технологій в освітньому процесі дає змогу поєднати їх з низкою інших аспектів аналізу мовних фактів і підсилити методологічні основи сучасної лінгводидактики.

Список літератури

1. Голікова Н. С. Мова сучасних засобів масової комунікації: прагматика, стилістика, неологія. *Ukrainian sense / Український смисл: науковий збірник / ред. І. С. Попова, проф.* Дніпро: Ліра, 2022. С. 5–14.
2. Голікова Н. С. Мова художньої прози Павла Загребельного: від слова до концепту. Дніпро: Акцент ПП, 2018. 432 с.
3. Голікова Н. Мовні експерименти Павла Загребельного. *Культура слова*. Випуск 90. Київ: ВД Дмитра Бураго, 2019. С. 18–29.
4. Голікова Н. С. Оказіональні антропоніми в художньо-літературному дискурсі (на матеріалі романістики П. Загребельного). *Наукові записки. Серія: Філологія (мовознавство)*. Вінниця, 2015. Вип. 21. С. 234–238.
5. Голікова Н. С. Парні сполучення слів у романі «Брухт» П. Загребельного. *Питання з лексикології і граматики української мови*. Дніпропетровськ: «Пороги», 2005. Вип. 4. С. 11–22.
6. Голікова Н. С. Семантико-дериваційні інновації в романі П. Загребельного «Брухт». *Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках. Материалы II Международной научной конференции*. Дніпропетровськ: «Пороги», 2005. С. 82–85.
7. Голікова Н. С. Соціомовні чинники формування сучасної інтегративної лінгвістики. *The XXIX International Scientific and Practical Conference «The role of society in the development of scientific ideas», July 24–26, 2023*. Prague, Czech Republic, 2023. P. 116–119.
8. Стишов О. А. Динаміка лексичного складу сучасної української мови. *Лексикологія. Лексикографія: навч. посіб.* Біла Церква: «Авторитет», 2019. 198 с.

ДІАЛОГ ПЕРЕКЛАДЕНИХ СВІТІВ: ІСПАНІЯ ТА ТУРЕЧЧИНА У СПІЛЬНОМУ КУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ

Морєва М.І.,
асис.

Прушковська І.В.
д. філол. н., проф.
викладачі кафедри іноземних мов
НН інституту міжнародних відносин

Переклад – це процес, який об'єднує різні культури, збагачує літературу та науку, відкриває нові горизонти для взаєморозуміння. Він дає змогу насолоджуватися літературними шедеврами інших народів, переймати їхні знання та традиції. Особливо цікавим є приклад іспансько-турецьких літературних зв'язків, які протягом останніх десятиліть активно розвиваються завдяки спільним проєктам, літературним заходам і зусиллям окремих перекладачів.

Серед літературних постатей, які посилюють цей діалог, центральне місце займає Мігель де Сервантес. Історія полону Мігеля де Сервантеса, автора «Дон Кіхота», турецькими корсарями є не лише особистою трагедією, а й свідченням складної культурної та історичної взаємодії між Іспанією та Османською імперією.

У XVI столітті Середземне море було ареною зіткнення інтересів Іспанії та Османської імперії. Іспанія, як християнська держава, прагнула стримати розширення мусульманської Османської імперії, яка посилювала свою морську присутність через підтримку алжирських корсарів.

Османські флотилії контролювали торгівельні маршрути, атакували європейські кораблі та міста, створюючи постійну загрозу для іспанських територій у Середземномор'ї. Водночас саме через ці конфлікти відбувався і культурний обмін: полонені європейці додавали свої знання в мусульманські міста, а повернені з полону іспанці розповідали про побут та звичаї мусульманських народів. Коли Мігель де Сервантес у 1575 році потрапив у полон до турецьких корсарів, він став частиною цієї історичної взаємодії. Упродовж п'яти років полону в Алжирі він мав можливість спостерігати побут, традиції та релігію мусульман.

Попри жорстокі умови, які часто супроводжували неволю, Сервантес зберігав повагу до своїх господарів. У його творах простежується спроба зрозуміти мусульманську культуру, що було рідкісним явищем для європейської літератури того часу. Наприклад, у романі «Дон Кіхот» теми свободи, гідності та

співчуття перегукуються з ідеями, які могли сформуватися під час його спілкування з турками [2].

Полон дав Сервантесу не лише матеріал для творчості, а й змусив його замислитися над спільними рисами між людьми різних культур. У новелі «Англійська іспанка» (*La española inglesa*) та інших творах він описує взаємодію християн і мусульман, акцентуючи на їхній спільній людяності, а не лише на конфлікті.

Крім того, тема боротьби за свободу, яка так глибоко хвилювала Сервантеса, стала універсальним символом у його творчості, що перетинала межі культур. Згідно з дослідженнями Сервантес критично ставився до турків. У своїх творах, особливо у менш відомих, Сервантес різко критикував турків, називаючи їх варварами. Він звинувачував їх у руйнуванні церков та перетворенні їх на мечеті. Вважається, що завдяки популярності творів Сервантеса, зокрема «Дон Кіхота», його погляди вплинули на сприйняття турків у Європі. Вони закріпили уявлення про турків як жорстоких і диких завойовників [7].

Дивовижно, що «Дон Кіхота» вперше переклали турецькою з оригінала та у повній версії лише у 1996 році (перекладачка Роза Хакмен). До цього переклади «Дон Кіхота» здійснювалися з французької мови. На сьогодні в Туреччині перекладено більшість відомих імен класичної та сучасної іспанської літератури. Разом із тим в Іспанії кількість художніх перекладів турецької літератури врази менше.

Безперечно саме перекладачі є ключовими посередниками в процесі міжкультурного діалогу. Такі фігури, як Іпек Джем Таха, Карлос Касарес, Пабло Морено, Рафаель Карпінтеро Ортега, Роза Хакмен сприяли популяризації іспанської літератури в Туреччині та турецької в Іспанії [3; 4]. Вони не лише адаптували тексти, але й створювали контекстуальні коментарі, що допомагало читачам глибше зрозуміти іншу культуру.

Згадані перекладачі не раз завважували, що переклад з іспанської на турецьку мову та навпаки є викликом через суттєві розбіжності у граматичних структурах, стилістиці та культурних реаліях. Розгляньмо основні труднощі, з якими стикалися перекладачі турецької та іспанської художньої літератури, та можливі шляхи їх подолання:

Граматичні виклики. Іспанська та турецька мови належать до різних мовних сімей: романської та тюркської відповідно. Це спричиняє суттєві розбіжності у граматичних конструкціях.

Порядок слів. Іспанська мова використовує порядок слів SVO (суб'єкт – дієслово – об'єкт), тоді як турецька дотримується структури SOV (суб'єкт – об'єкт – дієслово). Наприклад:

- Іспанське: *Yo escribo un libro.* (Я пишу книгу.)
- Турецьке: *Ben bir kitap yazıyorum.* (Я книгу пишу.)

Перекладачеві доводиться змінювати порядок слів, зберігаючи логіку та стиль оригіналу.

Часи дієслів. Система часів в іспанській мові є значно складнішою, ніж у турецькій. Наприклад, форма *Pluscuamperfecto* (*había escrito* — "я вже написав")

не має прямого еквівалента в турецькій. У таких випадках доводиться адаптувати текст, використовуючи інші граматичні конструкції або додаючи пояснення. Турецька часто покладається на контекст для уточнення часових рамок подій.

Складність передачі метафор і символів. Іспанська література багата на метафори, які відображають соціокультурний контекст. Їх переклад на турецьку вимагає не лише лінгвістичної, але й культурної компетенції.

Метафори. Метафори, які мають схожий культурний підтекст, можуть бути передані без змін. Наприклад:

- Іспанське: *La casa se llenó de un silencio como el de un cementerio.* (Дім наповнився тишею, як на цвинтарі.)
- Турецьке: *Ev mezarlık gibi sessizliğe büründü.* (Дім огорнула тиша, як на кладовищі.)

Проте метафори, пов'язані з іспанською історією чи релігією та відповідно турецькою, можуть потребувати адаптації або пояснень.

Реалії без еквівалентів. Окремі поняття як в іспанській, так і турецькій культурах не мають точних відповідників у мові перекладу. Наприклад, *fiesta* в іспанському контексті може означати не просто "вечірку", а важливу соціальну подію. У турецькому перекладі цей термін може бути адаптований як *şenlik* (свято) або залишений без змін із поясненням.

3. Вибір стилю. Передача стилю автора — одне з найбільших випробувань для перекладача. Іспанська література часто характеризується довгими, описовими реченнями, які можуть бути складними для сприйняття турецькою аудиторією.

Скорочення та розбиття речень. Для збереження зрозумілості перекладачі можуть розбивати довгі речення на кілька коротших. Наприклад:

- Іспанське: *Era una tarde de verano, llena de colores y sonidos, y mientras el sol caía sobre el horizonte, los niños corrían por el campo.* (Це був літній вечір, наповнений кольорами й звуками, і поки сонце сідало за обрій, діти бігали полем.)
- Турецьке: *Yaz akşamıydı. Her yer renklerle ve seslerle doluydu. Güneş ufka batarken, çocuklar tarlada koşuyordu.* (Це був літній вечір. Все було наповнене кольорами й звуками. Коли сонце сідало, діти бігали полем.)

Передача культурних реалій. Культурні особливості іспанської мови часто створюють додаткові виклики.

Релігійні та історичні реалії. Наприклад, *Semana Santa* (Страсний тиждень) — важливе релігійне свято в іспанському світі, але для турецьких читачів це може бути незрозумілим. У таких випадках додаються примітки, які пояснюють значення цього явища.

Соціальні реалії. Деякі поняття, як-от *tapas* (традиційна закуска), можуть бути адаптовані як *meze* (турецькі закуски) або пояснені у тексті [8; 9; 10; 11; 12].

Отже, перекладачі виступають мостом між двома світами, зберігаючи дух і суть оригіналу, але роблячи текст зрозумілим для нової аудиторії. Граматичні, стилістичні та культурні виклики вимагають не лише лінгвістичної точності, а й творчого підходу, що робить кожен переклад унікальним і цінним.

Як ми вже згадували, кількість перекладів художніх творів з турецької мови на іспанську вразі менше у порівнянні з перекладами з іспанської. Це неабияк залежить від популяризації згаданих мов у культурному просторі Іспанії та Туреччини. Приміром, викладання турецької мови наразі в Іспанії має обмежений характер. Інтерес до турецької культури та мови зазвичай залежить від індивідуальних ініціатив викладачів та студентів, а не від системної підтримки.

Сьогодні турецька мова викладається в Іспанії переважно у рамках програм, пов'язаних з арабськими та ісламськими дослідженнями. Вона рідко представлена як окремий предмет сучасної філології. Основними осередками є великі університети в Мадриді, Барселоні та Севільї, де курси організовуються завдяки зусиллям викладачів, які прагнуть популяризувати турецьку культуру. Курси турецької мови часто проводяться в мовних школах або культурних центрах, де акцент робиться на практичному вивченні мови для подорожей чи бізнесу [1]. Сьогодні існує обмежена кількість навчальних посібників, розроблених спеціально для іспанських студентів. Більшість програм тривають лише рік, що не дозволяє досягти високого рівня володіння мовою. Однак попит на вивчення турецької поступово зростає завдяки глобалізації, зростанню ділових зв'язків із Туреччиною та міжкультурним взаємодіям. Інвестування в освітні програми, створення адаптованих навчальних матеріалів і посилення міжкультурної співпраці також сприяють розширенню інтересу до турецької мови.

На відміну від Іспанії, в Туреччині іспанська мова має чималий попит. Вивчення іспанської мови та літератури в Туреччині здійснюється в декількох провідних університетах. Згідно з даними Вищої Ради з освіти Туреччини (YÖK), програми з іспанської мови та літератури пропонуються в таких державних університетах:

- **Університет Бурдур Мехмет Акіф Ерсой**, факультет природничих і гуманітарних наук.
- **Анкарський університет**, факультет мов, історії та географії.
- **Стамбульський університет Меденієт**, факультет літератури.
- **Стамбульський університет**, факультет літератури.

Ці програми зазвичай тривають чотири роки та спрямовані на глибоке вивчення іспанської мови, літератури та культури. Наприклад, Анкарський університет приймає 30 студентів на рік за результатами іспиту з іноземної мови. Випускники цих програм можуть працювати в галузі перекладу, викладання, міжнародних відносин та інших сферах, де потрібне знання іспанської мови та культури. Важливо також зазначити, що іспанська мова за популярністю в Туреччині на третьому місці після англійської та німецької мов.

На сьогодні існують сучасні турецько-іспанські літературні ініціативи, які демонструють, як художнє слово стає містком між різними народами, створюючи простір для діалогу та розуміння [6]. 13 червня 2024 року відбулося підписання договору між Інститутом Юнуса Емре та Інститутом Сервантеса стосовно зміцнення культурних зв'язків між Туреччиною та Іспанією [5].

Література, культура та переклад допомагає осмислювати загальнолюдські цінності, підкреслюючи спільне у різноманітті культур, і надихає на нові відкриття у глобальному культурному просторі. Одним із яскравих прикладів літературного діалогу є захід, організований Інститутом імені Юнуса Емре у березні 2023 року в Мадриді у співпраці з Національною бібліотекою Іспанії та посольством Туреччини. Метою цього заходу було створення платформи для обміну культурними ідеями між Туреччиною та Іспанією.

23 березня 2023 року в Національній бібліотеці Іспанії відбулася зустріч між турецьким письменником Ахметом Умітом та іспанським автором Хав'єром Сьєррою [15]. Центральною темою стало Гьобеклітепе — стародавній археологічний комплекс, якому понад 12 тисяч років. Уміт поділився ідеєю створення роману про це унікальне місце, підкресливши, що література може відтворити емоційну глибину історії. Хав'єр Сьєрра, своєю чергою, наголосив, що подібні місця дозволяють осмислювати наше минуле й майбутнє, а література стає інструментом розуміння.

Кроком до популяризації турецької літератури в Іспанії стало створення літературного клубу під егідою Інституту імені Юнуса Емре. Перший захід відбувся 27 січня 2022 року, і кожного місяця учасники обговорювали перекладені іспанською мовою твори турецьких авторів. Цей формат сприяє не лише знайомству з літературою, а й побудові культурного діалогу [14].

У квітні 2023 року в Барселоні відбулася презентація проєкту «Картини, що говорять» художниці Ебру Джейлан. Ця виставка, що поєднує мистецтво, літературу та звук, стала новим словом у культурному обміні. Картини, натхнені життям літературних діячів, супроводжувалися аудіоісторіями, що дозволило глядачам відчувати глибший зв'язок із літературними персонажами [13].

Особливим аспектом культурного діалогу між Туреччиною та Іспанією стало створення документального фільму про зв'язок Мігеля де Сервантеса з Османською імперією. Режисер Мехмет Гюн висвітлює історичні події, що надихнули автора «Дон Кіхота», підкреслюючи роль літератури у зміцненні міжкультурних зв'язків.

На основі проведеного дослідження, можна зробити кілька важливих висновків щодо ролі перекладу у розвитку культурного діалогу між Іспанією та Туреччиною. Переклад виступає не лише інструментом для передачі текстів, але й потужним засобом для збагачення літератури, науки та взаєморозуміння між народами. Зокрема, іспансько-турецькі літературні зв'язки демонструють складність і водночас продуктивність таких міжкультурних контактів.

Досвід Мігеля де Сервантеса, полоненого турецькими корсарями, свідчить про глибокий вплив історичних подій на творчість письменника, де відображено його прагнення до порозуміння між християнським та мусульманським світом. Попри культурні та релігійні розбіжності, Сервантес продемонстрував повагу до іншої культури, що є прикладом гуманістичного підходу у літературі.

Сучасна перекладацька діяльність, попри численні лінгвістичні й культурні виклики, слугує мостом між іспанською та турецькою літературою. Однак

асиметрія в обсягах перекладів і недостатнє поширення турецької мови в Іспанії свідчать про потребу в подальшій популяризації та підтримці таких ініціатив.

Перекладачі, як ключові посередники між культурами, відіграють центральну роль у збереженні духу оригіналу й адаптації тексту для нової аудиторії. Їхня праця сприяє не лише передачі текстів, а й глибшому розумінню культурних особливостей, що підкреслює універсальність літератури як способу взаємодії між народами.

Список літератури

1. Alkaç G. İspanya’da Türkçe Öğretimi Güncel Durum ve Yöntemsel Uygulamalar // [Електронний ресурс] <https://www.turkceogretimi.com/yabancilar-tuerkce-ogretimi/ispanyada-turkce-ogretimi-guncel-durum-ve-yontemsel-uygulamalar-prof-dr-gulisik-alkac>

2. Çelik M. *Don Kişot'un yazarı Cervantes Türklere nasıl esir düştü?* // *İndemendent Türkçe* [Електронний ресурс] Don Kişot'un yazarı Cervantes Türklere nasıl esir düştü? | Independent Türkçe

3. Entrevista a Rafael Carpintero, traductor al español de Orhan Pamuk // [Електронний ресурс] <https://hispanatolia.com/entrevista-a-rafael-carpintero-traductor-al-espanol-de-orhan-pamuk/> 27.01.2015

4. España y Turquía firman cuatro acuerdos para reforzar las relaciones comerciales y de inversión // [Електронний ресурс] <https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/economia-comercio-empresa/Paginas/2024/130624-espana-turquia-acuerdos-comercio-inversion.aspx> 13.06.2024

5. España y Turquía refuerzan sus lazos culturales a través de los Institutos Cervantes y Yunus Emre // [Електронний ресурс] <https://www.lamoncloa.gob.es/serviciosdeprensa/notasprensa/exteriores/Paginas/2024/130624-espana-turquia-refuerzan-lazos-culturales.aspx> 13.06.2024

6. İspanya’da El Clasico’nun reytingini geçen Türk dizisi // [Електронний ресурс] İspanya’da El Clasico’nun reytingini geçen Türk dizisi 14.01.2025

7. Karaçay İ. Avrupa’da Türk imajını İspanyol yazar Cervantes karaladı // [Електронний ресурс] İLHAN KARAÇAY’IN ANALİZİ: AVRUPA’DA TÜRK İMAJINI İSPANYOL YAZAR CERVANTES KARALADI | İlhan Karaçay 21.11.2021

8. Literatura TURCA (2/2) 15 autores y autoras // [Електронний ресурс] <https://www.youtube.com/watch?v=9ougAHMsV-g>

9. Özcan Dost B. İspanyolca çevirmen Olcay Öztunali ile bir söyleşi // *Black Sea Journal of Public and Social Science* 1(2): 107-113 (2018).

10. Özlem Kumrular, escritora turca: “Me apasiona destacar los detalles invisibles de las sociedades» // [Електронний ресурс] <https://casa-mediterraneo.es/ozlem-kumrular-escritora-turca-me-apasiona-destacar-los-detalles-invisibles-de-las-sociedades/> 5.07.2021

11. Pedro Sánchez: "Turquía y España tienen un pasado común, un presente dinámico y ambicioso y un futuro prometedor" // [Електронний ресурс] <https://www.lamoncloa.gob.es/presidente/actividades/paginas/2024/130624-sanchez-reunion-espana-turquia.aspx> 13.06.2024
12. Türk Edebiyatı Okumaları Etkinliği Dizisi Madrid'de Başlıyor // [Електронний ресурс] Türk Edebiyatı Okumaları Etkinliği Dizisi Madrid'de Başlıyor | Türkiye - Merkez, 24.01.2022
13. Türk ve İspanyol Edebiyatlarının Ünlü İsimleri Madrid'de Bir Araya Geldi // [Електронний ресурс] Türk ve İspanyol Edebiyatlarının Ünlü İsimleri Madrid'de Bir Araya Geldi | Türkiye - Merkez 29.03.2023
14. Türkiye presenta su oferta cultural y turística para 2024 en Madrid // [Електронний ресурс] <https://gacetadelturismo.com/destinos/turkiye-presenta-su-oferta-cultural-y-turistica-para-2024-en-madrid/> 24.02.2024
15. Turquicisms: 7 palabras en español que no sabías que son de origen turco // [Електронний ресурс] <https://es.babel.com/es/magazine/turquicisms-en-espanol> 1.09.2023

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА РАЦІОНАЛЬНО-ПРАКТИЧНОГО СВІТОРОЗУМІННЯ ДІЄВОЇ ЛЮДИНИ У ПОСТСУЧАСНОМУ СВІТІ

Вихованець Зоріна Сергіївна,
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов з курсом
латинської мови та медичної термінології,
Вінницький національний медичний
Університет ім. М. П. Пирогова

Збройне протистояння незалежної Української держави за свій суверенітет і територіальну цілісність проти агресивних дій з боку російської федерації посилює актуальність дослідження проблеми збереження та подальшого розвитку науково-практичного потенціалу нашої країни як умови формування активного соціального дієвця у постсучасному світі. Принцип дієвості людини обумовлюється потребами її життєзабезпечення, основу яких складають різноманітні форми матеріального виробництва та духовних благ у певних умовах соціальної взаємодії, що опосередковано посилює необхідність критичного осмислення їх доробку в конкретній галузі постіндустріального виробництва. Власне, проблема полягає у тому, чи зможе українська спільнота на паритетних началах увійти до структур високотехнологічного планетарного світу постіндустріальної епохи, чи будуть сформовані такі ключові компетенції, які забезпечуть конкурентні позиції нашої держави у світовому господарстві, попри збройну агресію з боку російської федерації та низки промислово-екологічних катастроф в результаті воєнних подій останніх років.

По-суті, практично-цільовий характер діяльності - це такий спосіб буття людини, який визначає зміст і особливості всіх сторін його життя, смисл існування його самого як суб'єкту соціальних взаємовідносин. Людина постійно знаходиться у діалектичному русі потреб і діяльності, а конкретні потреби виступають як внутрішній вихідний мотиваційний імпульс її активного відношення до дійсності з метою забезпечення якісного рівня свого існування. У свою чергу, діяльність - це невинний процес взаємодії людини з навколишнім середовищем, спосіб задоволення її постійно зростаючих потреб, тобто особистісна дієвість стає головним фактором безперервного відтворення і народження нових потреб. Отож основою творчого перетворення суспільного буття була й залишається цілеспрямована праця людини, бо саме вона визначає спосіб і характер відношення індивіда до світу, саме у праці формується його «родова сутність». Однак, історія суспільного розвитку завжди була насичена ілюзіями, мріями, утопіями про справедливі або ідеальні умови життя «простої» людини, заради цього відбувалися руйнівні війни та нещадні соціальні конфлікти. Шлях до особистої самореалізації на думку А. Маслоу, залежить саме

від задоволення ієрархічно сформованих потреб, частина з яких є обов'язковою для всіх людей, а наступні рівні мають поступово зростаючий характер [4, р. 35-58]. Як бачимо, проблема полягає саме у тому який новий соціальний характер потреб буде визначати людину майбутнього. Так Homo intelligens - це новий вид людини у суспільній концепції Й. Масуди, він з'являється внаслідок розвитку інформаційно-комп'ютерних технологій та демонструє аналогічне логічному мисленню вже комп'ютерне «мислення», вправності рук буде відповідати вправність роботів-автоматів, а функції мовного спілкування будуть заміщені глобальним електронним зв'язком. Кардинальна різниця між homo sapiens'a, який завдяки «хитрощам розуму» підкорював природу, та homo intelligens, який стане «кооператором природи» або Бога, буде створювати нову мотивацію для людини, а саме розвиватися згідно з законами Всесвіту [1]. Сучасний творчий характер праці позбавляє пріоритету показники її загального обсягу, натомість, головним фактором стає якісна комунікація у межах виробничої системи, яка залежить виключно від мотиваційної практики та інтелектуальних здібностей працівника, його вміння мобільно діяти у непрогнозованих ситуаціях. Здатність до творчої нематеріальної праці залежить від загальної культури людини, яку не можна отримати в результаті ретельного навчання або елітної освіти. У свою чергу, професійна діяльність людини є меншим за обсягом поняттям, але більшим за змістом, ніж категорія людської діяльності, яка має безмежний евристичний потенціал і включає сучасні технології оволодіння критичним мисленням. Термін «критичне мислення» у західному освітньому просторі стає умовною назвою такого виду наукового типу мислення, який допомагає вирішувати цілий комплекс практичних проблем як побутового, так і професійного рівня діяльності людини. Створюючи свою загальновизнану концепцію освіти, М. Ліпман стверджував, що необхідною умовою якісного рівня освіти є гармонійне поєднання та реалізація двох її цілей: 1) трансляція та передача сукупності необхідних фахових знань; 2) здійснення дослідницької роботи з метою досягнення наукової істини. Він вказує, що критичне мислення: «це міркування, яке забезпечує рішення, тому що використовує логічні умови, коригує себе й є чутливим до контексту» [3, р. 212], - як бачимо, практика критичного мислення означає формування методів міркування та практичних навичок. Найбільш відомим розробником теоретико-методологічних підходів дослідження феномену критичного мислення визнано Е. Глейзера, який створює покрокову програму інтелектуального вміння критичного мислення. Він вважає, що «критичне мислення - це обґрунтованість суджень, тверджень, дій та здатність оцінити ступень їх обґрунтованості (раціональності, розумності), знайти певну межу застосуванню» [2, р. 6], - тобто феномен мислення людини спирається на знання та соціально визнані шаблони, у той час як критичний аналіз допомагає інтерпретувати наявний фактичний матеріал, аналізувати події та визначатися зі стратегією діяльності тощо.

Сучасна система досліджень визначає феномен критичного мислення як стратегію пізнання та, водночас, уособленням комунікаційних якостей дієвої людини, яка постійно взаємодіє з інформаційною реальністю. Критичне

мислення може бути сформоване виключно в умовах соціального простору конкурентної ринкової боротьби та колективної дії, постійних політико-ідеологічних дискусій, відстоювання власної позиції доведеними аргументами тощо. Дослідницькі спроби проаналізувати феномен критичного мислення наповнені широким спектром структурно-аналітичних викладок і схем, наприклад, у концепції тільки Р. Пола перелік кількості основних умінь критичного мислення сягає 3541. До того ж, людина постійно знаходиться під впливом величезної кількості інформації, вона просто фізично не може контролювати та осмислювати за правилами критичного мислення потік змін як у сфері особистого життя, так й у виробничих процесах, комплексно оцінювати ризики у соціальних подіях і т. п. Власне, тому виникає необхідність розробки ефективних програм, доступних методів, практикумів, тестового забезпечення в дослідницько-освітньому процесі підготовки висококваліфікованого фахівця з навичками критичного аналізу поточних виробничих проблем. До того ж, стратегічним ресурсом професійної діяльності людини визнається не тільки величезний обсяг знань й інформації про способи і навички критичного мислення, а головним стає актуальний час оцінки виробничих проблем, швидкість прийняття дієвих рішень та мобільність у виконанні поставлених завдань в умовах жорсткої конкурентної боротьби у глобалізованому суспільстві. Отож діяльність людини завжди має практично-цільовий характер, а мотивацію її активного відношення до нових форм діяльності формує суспільний інтерес певного соціокультурного рівня. Модуси суспільних інтересів у вигляді сучасних форм соціальної комунікації, будучи детермінованими характером потреб та залежністю їх задоволення від соціально-економічних умов буття, протягом історичного плину часу набувають значення провідного об'єктивного фактору цивілізаційного поступу та обумовлюють зміст і структуру духовного життя суспільства.

Соціокультурний вимір постсучасного суспільства включає до свого арсеналу як випадкові безконтрольні конфігурації, так і процес визрівання фундаментальних складових інноваційного діяльнісного простору людини, де пріоритет надається сучасним формам інтелектуального капіталу та моделям соціальної комунікації. Тимчасом концептуалізація феноменальних можливостей критичного мислення людини як способи системного отримання достовірних знань та набуття фахових ключових компетенцій, сприяє формуванню як нової соціально-економічної парадигми розвитку, так і появи практично-дійових методів її реалізації. Натомість, програмна реалізація доктрини соціально-економічного розвитку країни потребує ідеологічно-змістовної мотивації населення, яку може забезпечити тільки оригінальна конфігурація відповідних соціокультурних принципів, історичного контексту та інтелектуальний потенціал соціального капіталу, що вимагає від кожного громадянина критичного осмислення складних конструкцій полікультурного соціуму. Можемо стверджувати, що процес пізнавального привласнення знань й навичок критичного мислення сучасним фахівцем, по-перше, стимулює процес самоактуалізації природніх якостей особистості, по-друге, визначає основою

інтелектуальної діяльності ідею відкритості соціального простору для новітніх інноваційних підходів з акцентом на дієвий результат; по-третє, сприяє розумінню соціокультурних надбань як прояву активності її суб'єктів, можливості існування різноманітних світоглядних настанов і ліберальних правил суспільної поведінки. Отож професійні компетенції кожної окремої людини створюють діяльнісний соціальний потенціал держави завдяки інтенсивному розвитку дослідницьких інституцій та навчально-освітнього процесу, що опосередковано посилює необхідність критичного осмислення їх доробку в конкретній галузі сучасного виробництва. Варто відзначити, у межах полікультурного соціуму обсяг професійних знань набуває свою унікальну системність і когерентність, що обумовлює відносну самостійність закономірностей існування соціального розуму та колективної дієвості. Особливо зараз, на фоні протиріч переходу до принципово нових засад соціально-економічної парадигми глобалізованого світу відбувається структурне ускладнення самого пізнавального процесу, коли сучасний фахівець засвоює не тільки методи компетентної оцінки економіко-господарських знань, їх гуманітарного характеру та смислового поля культури, а й починає враховувати потужний інформаційний фактор впливу на систему формування сучасних символів і знаків у політико-ідеологічному механізмі суспільних відносин. Водночас, зростаючи можливості робототехніки вимагають нової методологічної структури та принципів побудови навчальних освітніх програм для спеціалістів, які мають володіти основами критичного мислення, тому ключовою освітньою компетенцією фахівця майбутнього стає раціональне дослідно-практичне світорозуміння й навички управління новітніми технологічними механізмами предметно-матеріального перетворення дійсності.

Отже, критичне мислення сучасного дієвця в умовах цифрового суспільства має забезпечити, у першу чергу, аналіз послідовності інтелектуальної діяльності для досягнення ефективних результатів у конкурентній боротьбі. Без опанування технологічних нововведень сучасного кіберпростору не тільки окрема людина чи певна спільнота не зможе забезпечити свій добробут, а й держава без функціонування технологічних засобів буде позбавлена самостійності та незалежності, оскільки не буде здатна відтворити умови для власного існування. Ба більше, критичне мислення на засадах раціонального дослідно-практичного світорозуміння забезпечує пізнавальне привласнення у процесі набуття професійних компетенцій працівником, тобто виникає ефект унікального поєднання логіко-раціональних пізнавальних здібностей людини та його творчовольових зусиль на основі суб'єктно-емоційного настрою, який створюється в умовах певного соціокультурного простору з урахуванням мовно-символічного сприйняття дійсності. Зазначимо, що такий інтегральний підхід забезпечує теоретико-методологічну спрямованість дослідження стратегій та ресурсних складових професійної підготовки фахівця, який спрямовується на пошук глибинних джерел соціально-економічної динаміки та вимагає від людини критичного осмислення складних конструкцій полікультурного соціуму. Зазначимо, що процеси суспільного поступу та перетворень мають нелінійний

непрогнозований характер, а тому проблематика сучасної пізнавальної діяльності людини залишається гостро актуальною та вимагає подальших дослідницьких зусиль.

Список літератури

1. Масуда Й. Гіпотеза про генезис Homo intelligens. *Генеза*. 1995. № 1(3). С. 77-87.
2. Glaser E. M. An Experiment in the Development of Critical Thinking. Teacher's College. Columbia University, 1941. 212 p.
3. Lipman M. Thinking in Education. 2-nd ed. New York : Cambridge University Press, 2003. P. 212.
4. Maslow A. Motivation and Personality. New York : Harper & Row, 1970. 395 p.

ДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ ЯК ОСНОВА СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИКІВ: ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Бужина Ірина Вячеславівна

доктор педагогічних наук, професор,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
(м. Одеса, Україна)

Корак Юлія Ігорівна

студентка 2 курсу другого (магістерського) рівня
Одеський державний університет внутрішніх справ,
м. Одеса, Україна

Феномен дисциплінованості як особистісної якості є предметом наукового дослідження в багатьох галузях гуманітарних наук, зокрема у психології, педагогіці, соціології та філософії. Дисциплінованість формується в ранньому дитинстві й розглядається як інтегральна риса особистості, що визначає її здатність до самоконтролю, дотримання соціальних норм і правил, відповідальне ставлення до власної поведінки. Особливого значення ця якість набуває в дошкільному віці, оскільки саме в цей період закладаються основи соціально прийнятної поведінки та вміння орієнтуватися у вимогах дорослих.

Актуальність дослідження дисциплінованості дошкільників зумовлена необхідністю пошуку ефективних педагогічних технологій та методів виховання, що сприяють її розвитку. Водночас проблема недисциплінованості залишається важливим аспектом дитячої психології, оскільки пов'язана з питаннями девіантної поведінки, труднощами соціалізації та формуванням емоційно-вольової сфери дитини.

Проблема дисциплінованості розглядалася як у класичній, так і в сучасній науковій літературі. Її вивчали І. Булах, І. Бех, а також сучасні дослідники, такі як О. Байєр, О. Кононко, В. Котирло, І. Булах. Вони аналізували дисциплінованість з точки зору її психологічних і педагогічних аспектів, визначали її складові та механізми формування.

І. Булах розглядав дисциплінованість у контексті розвитку вольової активності дитини. На його думку, формування дисциплінованої поведінки розпочинається з моменту появи самосвідомості та розвиненої довільної регуляції дій. Він підкреслював, що дисциплінованість є результатом розвитку вольових якостей, які забезпечують контроль за власною поведінкою. Науковець вважав, що одним із головних методів виховання дисциплінованості є розвиток самостійності та свідомого контролю над власними діями [3, с. 78].

І. Бех визначає дисциплінованість як компонент морально-вольової сфери особистості, що формується під впливом соціальних умов і виховання.

Науковець підкреслює, що дисциплінованість є невід'ємною складовою процесу становлення особистості й повинна формуватися через усвідомлення дитиною суспільних норм, а також розвиток самоконтролю й відповідальності за власні вчинки [2, с. 36].

Л. Соловійова досліджувала проблему дисциплінованості в контексті розвитку довільної поведінки дітей. Вона вважала, що дошкільний вік є критичним періодом для становлення дисциплінованості, оскільки в цей час діти вчаться свідомо контролювати власну поведінку, дотримуватися правил і норм, що визначають їхню соціальну взаємодію [7].

О. Байер аналізує дисциплінованість як прояв довільної поведінки, що базується на вольовому зусиллі. Вона наголошує, що вища форма дисциплінованості полягає у здатності індивіда не лише підкорятися зовнішнім вимогам, а й усвідомлено регулювати власні дії відповідно до внутрішніх переконань та моральних норм [1, с. 59].

Н. Пихтіна розглядає дисциплінованість у контексті розвитку емоційно-вольової сфери дошкільника. Вона наголошує, що дисциплінованість формується через виховання самоконтролю, відповідальності, навичок організованої діяльності. На думку дослідниці, важливо створювати умови, що стимулюють дітей до самостійного прийняття рішень та усвідомленого регулювання своєї поведінки [6, с. 208].

О. Кононко аналізує дисциплінованість у контексті розвитку соціальної компетентності дошкільників. Вона вважає, що цей феномен є складовою соціально-морального розвитку дитини та визначає рівень її готовності до взаємодії з соціальним середовищем. Дослідниця підкреслює, що дисциплінованість включає в себе такі важливі аспекти, як дотримання норм поведінки, відповідальність, здатність діяти відповідно до прийнятих у суспільстві стандартів [4].

В. Котирло зазначає, що дисциплінованість має тісний зв'язок із розвитком вольових якостей особистості. Вона наголошує, що вже в дошкільному віці діти повинні опанувати навички організованої діяльності, навчатися дотримання правил і розпорядку дня. Формування дисциплінованості, на її думку, є основою подальшого соціального розвитку дитини [5, с. 23].

Проблема дисциплінованості дошкільників є комплексною та вимагає інтеграції психологічного та педагогічного підходів до її вивчення. Дослідження показують, що дисциплінованість є не лише вродженою якістю, а й результатом цілеспрямованого виховання, соціального впливу та розвитку саморегуляції.

Аналіз наукових праць сучасних українських дослідників засвідчив, що формування дисциплінованості у дітей залежить від низки факторів, зокрема від педагогічного середовища, стилю виховання, наявності чітко встановлених норм і правил поведінки. Дисциплінованість формується як через свідоме навчання, так і через спонтанну взаємодію з оточенням.

Перспективними напрямками подальших досліджень є пошук ефективних педагогічних методів формування дисциплінованості у дошкільників, аналіз впливу соціального середовища на розвиток цієї якості, а також вивчення

індивідуальних особливостей дітей, що впливають на їхню здатність до самоконтролю та відповідальної поведінки.

Список літератури

1. Байер О. М. Розвиток саморегуляції старших дошкільників у взаємодії з однолітками і дорослими : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2008. 180 с.
2. Бех І. Д. Від волі до особистості. Київ : Україна - Віта, 1995. 202 с.
3. Булах І. Вольова активність особистості. Загальна психологія : підруч. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ : Либідь, 2005. 420 с.
4. Кононко О. Л. Розвинена воля – важлива складова особистісної компетентності дошкільника. *Вихователь-методист*. 2016. № 2. С. 42–46.
5. Котирло В. К. Воля гартується змалку. Київ : Радянська школа, 1975. 64 с.
6. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.
7. Соловйова Л. І. Дослідження індивідуальних характеристик проявів вольової поведінки старших дошкільників. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Київ : Срібна хвиля, 2012. С. 254–268.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СІМЕЙНОГО КОНФЛІКТУ МІЖ ПОКОЛІННЯМИ

Житник Ніна Василівна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарної підготовки та психології
Західнодонбаський інститут Міжрегіональної
Академії управління персоналом, Україна

Кальмус Тетяна Андріївна

студентка магістр
Міжрегіональної Академії управління персоналом, Україна

Сучасний розвиток українського суспільства, який супроводжується глибокими соціальними, економічними та культурними змінами, зумовлює виникнення значної кількості сімейних конфліктів. Трансформації цінностей, швидкий розвиток технологій, соціальні нерівності та міграційні процеси впливають на динаміку відносин у сім'ях, посилюючи непорозуміння між поколіннями. Зокрема, зіткнення традиційних та сучасних світоглядів, відмінності у способах мислення, сприйняття авторитету та особистих свобод часто стають джерелом напруги в сімейних взаєминах. Високий рівень тривожності, що впливає на емоційний стан членів сім'ї, спричиняє життя в умовах війни. Дестабілізація морального стану людей особливо негативно впливає на функціонування сім'ї, спричиняючи втрату взаєморозуміння, емоційну ізоляцію, підвищення рівня стресу, зниження психологічного комфорту й навіть розпад сімей.

Актуальність проблеми сімейних конфліктів між поколіннями полягає в необхідності їх попередження та ефективного розв'язання. З огляду на складність окресленої проблеми, важливо дослідити дієві механізми психопрофілактики таких конфліктів, розробити програми розвитку взаєморозуміння, емпатії та толерантності між представниками різних поколінь тощо [3].

Теоретичний аналіз наукових джерел, результати емпіричного дослідження свідчать, що особливої уваги науковців і практиків потребує психоемоційна складова сімейних конфліктів. Визначено, що сімейні конфлікти мають глибоку психоемоційну основу, оскільки вони дотичні до базових потреб людини в повазі, підтримці, визнанні та безпеці. Сучасні дослідження в сфері сімейної психології та конфліктології доводять, що підтримання емоційної гармонії в сім'ї можливе за умов усвідомлення сторонами конфлікту своїх особистісних особливостей, навичок регуляції власного емоційного стану та розвитку комунікативних здібностей [3; 4].

З'ясовано, що важливими аспектами психоемоційної складової сімейних конфліктів виступають:

- сильне емоційне напруження, яке супроводжується такими емоціями як гнів, розчарування, образа;
- прагнення бути почутим, зрозумілим й прийнятим;
- формування емоційного баласту через накопичення негативних емоцій;
- поява страхів та невпевненості у відносинах між батьками і дітьми через різницю в сучасних поглядах на проблему та невіра в можливість врегулювати відносини;
- різниця в реакції на конфліктну ситуацію та в управлінні емоціями між представниками різних поколінь та інші [3; 4].

Отже, розуміння психоемоційних особливостей сімейних конфліктів між поколіннями дає можливість ефективніше їх вирішувати та підтримувати гармонійні стосунки. На теперішній час цій проблемі присвячена певна просвітницька психологічна діяльність, яку здійснюють засоби масової інформації (телепередачі, матеріали в соцмережах), допомога психологічних служб, практика сімейного консультування.

Дослідження доводять, що зниженню психоемоційного напруження у сімейних конфліктах сприяє формування емоційної грамотності особистості: вміння розпізнавати та висловлювати свої почуття, намагатися розуміти емоції іншого члена родини, вміння обговорювати проблеми без звинувачень і маніпуляцій, підтримувати і поважати право кожної людини на власні емоції і переживання.

Сімейне консультування відіграє важливу роль у сучасному суспільстві, адже соціально-економічні та культурні зміни, які відбуваються в світі, значно впливають на функціонування сім'ї як основного соціального інституту. Проблеми, що виникають у сім'ях, стають дедалі складнішими, охоплюючи як внутрішньоособистісні, так і міжособистісні аспекти. Сімейне консультування є ефективним інструментом для попередження та вирішення конфліктів, зокрема тих, що виникають через різні ціннісні орієнтації, різницю в поглядах на виховання дітей, розподіл обов'язків у сім'ї або труднощі у спілкуванні [2]. Актуальність сімейного консультування зумовлена ще й тим, що конфлікти в сім'ї нерідко впливають на психоемоційний стан дітей. Відомо, що діти, які зростають у дисфункціональних сім'ях, мають підвищений ризик розвитку тривожності, депресії та проблем з поведінкою. За словами А. Гірник, однією з головних задач сімейного консультування є створення безпечного середовища для вираження почуттів і встановлення довірливих стосунків, що сприяє гармонізації сімейної динаміки [1].

Сімейні конфлікти є природною частиною міжособистісних відносин і залежать від психологічних особливостей членів сім'ї. Основними факторами, що впливають на розвиток конфліктів, є емоційна чутливість, рівень комунікативної культури, особистісні риси та минулий досвід.

Важливим аспектом конструктивного вирішення конфліктів є здатність до емпатії, вміння контролювати емоції та шукати компроміси. Використання

ефективних стратегій спілкування, таких як активне слухання та відкритий діалог, допомагає уникати загострень і сприяє зміцненню сімейних стосунків.

Таким чином, розуміння психологічних особливостей конфліктів та вміння їх конструктивно вирішувати сприяє гармонізації сімейного життя, покращенню взаєморозуміння та емоційного комфорту всіх членів родини.

Список літератури

1. Гірник А.М. Основи конфліктології. Київ: ВП НАОУ, 2007. 222 с.
2. Меленчук Н. І. Сімейне консультування як вид психологічної допомоги // Актуальні проблеми психології особистості : теорія, досвіт, практика : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (28-29 квітня 2022 р.) Одеса : ФОП Белий А.Є., 2022. С. 159-166.
3. Партико Н.В. Психологія конфліктів. Львів: Львівська політехніка, 2019. 132 с.
4. Психологія сім'ї: підручник/ за ред. В.М. Поліщука. Суми: Університетська книга, 2021. 248 с.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ ВАЖКИХ ЖИТТЄВИХ СИТУАЦІЙ

Кучинова Наталя Миколаївна,

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарної підготовки та психології
Західнодонбаський інститут Міжрегіональної
Академії управління персоналом, Україна

Чайкіна Вікторі Ангеліна Андріївна

студентка магістр
Міжрегіональної Академії управління персоналом, Україна

Актуальність теми обумовлена тим, що тема подолання важких життєвих ситуацій, особливо зараз, в теперішніх умовах війни, набуває великого значення. Війна є джерелом більшості важких життєвих ситуацій. З метою підтримки психологічного та психічного здоров'я нашого суспільства у ці складні часи, потрібно доносити до суспільства суть феномену важких життєвих ситуацій, процесу протікання, особливостей переживання та, найголовніше, ефективного подолання важких життєвих ситуацій.

Поняття «важка життєва ситуація» охоплює широкий спектр обставин у сучасному суспільстві. З огляду на події в Україні, багато людей вимушені пристосовуватися до наслідків постійних воєнних дій, що охопили всю країну. Це поняття описує ситуації, що значно відрізняються від звичайних, щоденних умов життя. У наукових працях для характеристики таких обставин використовують різні терміни: «важкі», «екстремальні», «кризові», «психотравмуючі», «стресові» ситуації тощо. Хоча ці поняття мають свої відмінності, їх поєднує спільна риса – необхідність адаптації до змінених обставин, що можуть впливати на звичну поведінку та здатність задовольняти основні побутові потреби через порушення раніше встановлених моделей поведінки.

Не зважаючи на те, що вираз «складна життєва ситуація» досить часто зустрічається у психологічній літературі, чіткого визначення цього феномену немає.

Сучасний дослідник Е.О. Грішин зазначає, що: «важкі життєві обставини – це особливі умови життєдіяльності людини, які є невідконтрольними й і блокують можливості задоволення базових потреб та самореалізації» [1, с.27]. На додачу можна стверджувати, що воєнний стан у країні є одним із ключових факторів, який зумовлює визначення складної життєвої ситуації для особистості.

Дослідниця К.Р. Маннапова [3] розглядає термін «важка життєва ситуація» як такий, що включає в себе широкий спектр явищ – від стресів через фрустрацію до конфліктів. На думку дослідниці, такі ситуації вимагають від людини вибору

відповідної копінг-стратегії та демонструють необхідність високого рівня життєстійкості.

Важка життєва ситуація натомість є частиною життєвого шляху, важливою складовою оточення людини, що відображає внутрішні мотиви її існування. У житті кожна людина стикається з викликами, які можуть стати кризовими або важкими. Такі обставини включають втрату близьких, серйозні захворювання, фінансові проблеми, втрату житла та інші непередбачені події.

Дослідження психологів показують, що ці виклики відіграють важливу роль у формуванні особистості та відкривають можливості для її подальшого зростання.

Дослідниця Предко В.В. зазначає: «Життєвий шлях особистості пов'язаний із подоланням різноманітних складних ситуацій, які можуть як частково, так і докорінно змінювати життя, надаючи йому новий сенс чи позбавляючи його [4, с.78]».

Аналізуючи наукову літературу з проблеми подолання важких життєвих ситуацій, можна дійти висновку про те, що існує безліч як психологічних так і соціальних чинників які допомагають справитися особистості з негараздами, що виникли в її житті. Психологічні чинники підвищують стійкість людини до психотравмуючих факторів. І перше, що потрібно відзначити це психологічний захист. Кількість захисних механізмів велика, і дослідники не прийшли згоди, щодо їх кількості. Різні вчені мають свої погляди на концепцію захисних механізмів, але як відмічає Злишков В.Л. відомо, що: «всі захисні механізми володіють двома загальними характеристиками: 1) вони діють на несвідомому рівні і тому є засобами самообману; 2) вони спотворюють, заперечують чи фальсифікують сприйняття реальності, щоб зробити тривогу менш загрозливою для індивіда» [2, с. 49].

Не менш важливим чинником є копінг-стратегії («стрес-долаюча поведінка»), хоча дієвість використання певної копінг-стратегії залежить як від складності життєвої ситуації, так і від особистісних характеристик людини. Вибір життєстійких стратегій, мотивує особистість, сприяє постійному її розвитку.

Дуже важливим компонентом в подоланні важких життєвих ситуацій є вміння знаходити нові цілі і сенс життя. Віктор Еміль Франкл відзначав, що пошук сенсу у кризових умовах слугує потужним джерелом психічної стійкості.

Ще одним важливим чинником подолання важких життєвих ситуацій являється оптимізм. Оптимізм розуміється як віра в краще майбутнє. Він допомагає особистості вистояти в важкі для неї часи та зберегти своє психологічне здоров'я.

Важливим особистісним ресурсом є стресостійкість. Під стресостійкістю розуміють такий набір особистісних рис, який дає можливість протистояти людині різним видам стресів, або адаптуватися до стресових ситуацій без шкоди для здоров'я.

Невід'ємною частиною в протистоянні важким життєвим ситуаціям та стресу є соціальна підтримка. В першу чергу це підтримка близьких людей, члени родини, друзі, колеги по роботі.

Спираючись на теоретичне вивчення означеної проблеми, було проведено емпіричне дослідження соціально-психологічних чинників подолання важких життєвих ситуацій. Вибірку становили 50 осіб віком від 20 до 55 років різної статі, різних за професією та освітою.

В дослідженні були використані методика стресостійкості Коннора-Девідсона (CD-RISC-10), модифікована Л. Кемпбел-Сілсом та М. Штайном, адаптована Н.В. Школіною; методика дослідження соціально-психологічної адаптації К. Роджерса та Р. Даймонда; тест «Копінг-стратегії» Р. Лазаруса; тест-опитувальник смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва; україномовна методика диспозиційного оптимізму (LOT-R) – адаптація Лукова С.В.

Кореляційний аналіз отриманих результатів проведеного дослідження показав, що виявлено сильний позитивний зв'язок між стресостійкістю та смисложиттєвими орієнтаціями, $r = 0.917$, $p < 0.001$. Це свідчить про те, що люди з високим рівнем усвідомлення життєвих цілей демонструють вищу здатність до подолання важких життєвих ситуацій.

Також встановлено значущий зв'язок між стресостійкістю та копінг-стратегіями, $r = 0.743$, $p < 0.001$. Це свідчить, що використання адаптивних механізмів є важливим фактором у стійкості до стресу. Люди з високою стресостійкістю частіше застосовують конструктивні стратегії подолання труднощів, такі як самоконтроль, прийняття відповідальності та раціональне планування.

Високий значущий зв'язок установлено між стресостійкістю та оптимізмом, $r = 0,703$, $p < 0,001$, а також між стресостійкістю та пошуком соціальної підтримки, $r = 0,612$, $p < 0,001$. Це вказує на те, що оптимістично налаштовані люди краще справляються зі стресовими ситуаціями, а люди, які потребують соціальної допомоги, і отримують її, також значно легше долають кризову ситуацію.

Відповідно до отриманих результатів було розроблено тренінгову програму по підвищенню рівня стресостійкості. Її завданням було поглиблення знань учасників тренінгу про важкі життєві ситуації, стрес, стресостійкість, поведінку в стресових ситуаціях, разом з учасниками тренінгу визначити для них життєві цілі та шляхи втілення їх в життя; підвищення стресостійкості.

Програма передбачала 7 тренінгових занять по 1,5 - 2 години два рази на тиждень, а також проведення повторної діагностики в учасників загального рівня стресостійкості для перевірки її ефективності. Із числа тих респондентів, які мали найнижчі показники стресостійкості та дали згоду на проходження тренінгу з метою перевірки його на ефективність, було відібрано 10 учасників.

Для встановлення відмінностей між показниками стресостійкості до програми та після її завершення був застосований критерій Т-Вілкоксона.

В результаті установлено, що середній рівень стресостійкості в учасників експериментальної групи був 18,2 бала, що був нижче за середній, а після

тренінгу зріс до середнього рівня – 22,1 бала, що вказує на дієвість розробленого тренінгу для осіб з низьким рівнем стресостійкості.

Таким чином, можна зробити висновок, що тренінгова програма була ефективною, оскільки сприяла зниженню рівня стресу, покращенню адаптивних здібностей учасників та розвитку їхньої психологічної стійкості до складних життєвих ситуацій. Отже може бути рекомендована для впровадження у роботі подальшого вдосконалення навичок управління стресом.

Список літератури

1. Грішин Е.О. Складна життєва ситуація як передумова формування резильєнтності особистості. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*, Харків, 2021. Вип. 65, С. 25–41. <https://doi.org/10.34142/23129387.2021.65.02>

2. Зливков В.Л., Лукомська С.О., Федан О.В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/77241343.pdf>

3. Маннапова К.Р. Роль життєстійкості в подоланні складних життєвих ситуацій. *Збірник наукових праць. «Теорія і практика сучасної психології»*. Класичний приватний університет, Запоріжжя. 2019. Вип. 1, Т.2, С. 75–78 . Режим доступу: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2019/part_2/16.pdf

4. Предко В.В. Складна життєва ситуація як провідна умова формування життєстійкості особистості. *Збірник наукових праць «Теоретичні і прикладні проблеми психології» Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля МОН України*. Сєвєродонецьк, 2021. С. – 74-89. Режим доступу: <https://doi.org/10.33216/2219-2654-2021-54-1-74-99>

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ СТРАХІВ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Лисенко Людмила Миколаївна

к. психол. н. доцент, доцент кафедри психології
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

Тлуста Олена Сергіївна

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

На сьогоднішній день страхи дітей молодшого шкільного віку є проблемою, так як в цей віковий період дитина активно розвивається, формується особистість. Страхи можуть в майбутньому перерости в фобії, впливають на психічний на іноді на фізичний стан дитини.

Зі страхами своїх дітей стикаються всі батьки. І так як в нашій країні війна та молодші школярі все більше проводять час в інтернеті, страхи можуть бути специфічні для батьків та педагогів. Перебуваючи у постійному стресі та тривозі у дітей з'являються нові страхи, які не притаманні їх віку. Такі страхи можуть перерости більш важкі проблеми з психічним здоров'ям.

Емоційні переживання страху у дітей є предметом численних психологічних досліджень, проведених зарубіжними та українськими вченими. Ці дослідження допомогли висвітлити різноманітні фактори, які сприяють розвитку та вираженню страху у дітей, а також впливати на потенційні віддалені наслідки переживання страху в дитинстві.

Психологічні дослідження вчених показують, що страх у дітей є нормальною і важливою частиною їх емоційного розвитку. Науковці виявили, що деякі діти мають більшу схильність до розвитку страху і це може бути пов'язано з генетикою, середовище в якому вони виростають, або певними життєвими подіями.

Психічне здоров'я потребує сприятливого перебігу різних видів діяльності та врівноваженість емоцій. Якщо переважають негативні емоції це призводить до тривоги, емоційних розладів відхилень у розвитку особистості, порушень соціальних контактів.

Звісно дитині властиві переживання тривоги, страху, сумніву, побоювання, але іноді це закріплюється та перетворюється на рису характеру – тривожність, невпевненість у собі. Все це може відобразитися на формуванні життєвої позиції, а іноді спричиняє затримку психічного розвитку.

Страх є у всіх, цю ж емоцію відчують зокрема і діти, що може мати потенційні довгострокові наслідки для їхнього емоційного благополуччя. Діти можуть відчувати широкий спектр страхів, включаючи страх перед темрявою, надприродними істотами і навіть перед розлукою або розлученням батьків.

Відкидання або висміювання страху дитини може завдати шкоди її емоційному благополуччю та призвести до негативних наслідків. Важливо визнати, що деякі страхи реальні, а інші – уявні. Однак, незалежно від джерела страху, він може вплинути на емоційне благополуччя дитини. Важливо також зазначити, що примушування дитини протистояти своєму страху може погіршити ситуацію та негативно вплинути на її емоційне благополуччя.

Вчена М. Кляйн надала опис ще одному прояву страху, коли людина дуже часто на когось проектує свою агресію, вона починає боятися, що та особа на яку була направлена агресія стане небезпечною. Це можна віднести до параноїдальних страхів [2].

І. Бабарикіна визначила сутність страхів в особливості вікової динаміки, вважаючи його негативним емоційним станом, який відображає конкретну загрозу психічному здоров'ю людини і проявляється в передбаченнях і передчуттях невдачі при виконанні певних дій. Дослідниця зв'язувала появу страхів з емоційним досвідом дитини. У дітей зі шаблонним емоційним досвідом переважає боязнь, коли вчитель перевіряє знання, а учнів з не шаблонним досвідом більше бояться соціальних не стандартних ситуацій та покарання [1].

Генез негативних психічних станів, приділяючи особливу увагу появі в дітей страхів також досліджував С. Томчук. Він вважав індикатором появу та розвиток негативних психічних станів у дітей молодшого шкільного віку, особистісні особливості нервової системи та властивості темпераменту [5].

Одну із соціальних причин прояву страхів відокремлював саме умови виховання в родині та у навчальному закладі. Найбільшим впливом на прояв страхів та тривожності у дітей з такими стилями виховання, як гіперопіка, відштовхування, симбіоз. Також негативні психологічні стани переживають діти з неблагополучних сім'ях. На генезу негативних станів у навчальному закладі впливає особистість викладача, а саме педагогічний стиль викладання, особливо коли зосереджений на результатах, а не на особливостях дитини.

Один із найпоширеніших дитячих страхів – страх темряви. Цей страх часто пов'язаний із відсутністю контролю над навколишнім середовищем, і це може призвести до порушень сну та тривоги. Вітчизняні психологи припускають, що батьки можуть допомогти своїм дітям подолати цей страх, створивши спокійний і заспокійливий режим перед сном і поступово виставляючи їх на темряву в безпечне та контрольоване середовище [4].

Ще одним поширеним страхом у дітей є страх розлуки з батьками. Цей страх може призвести до прихильності та труднощів у спілкуванні з однолітками. Вітчизняні психологи припускають, що батьки можуть допомогти своїм дітям подолати цей страх, поступово виставляючи їх у ситуації, коли вони розлучаються з батьками на короткий проміжок часу, і створюючи їм відчуття безпеки шляхом послідовного та чуйного виховання [2].

Крім цих поширених страхів, вітчизняні психологи також вивчали вплив більш специфічних страхів, таких як страх тварин, страх стоматолога, страх невдачі. Ці страхи можуть мати значний вплив на повсякденне життя дитини та призводити до поведінки уникнення та тривоги.

Н. І. Пов'якель зазначає у своїй роботі, що здебільшого дослідники розглядають тривогу як реакцію на невизначений, часто невідомий сигнал, а страх – як відповідь на конкретний сигнал небезпеки [4].

М. Мовчан створює у своїй роботі схему прояву страху згідно з силою психологічної напруги, яка пов'язаної з реакцією на несприятливі та небезпечні обставини: тривога – переляк – боязнь – страх – жах – паніка [3].

Що стосується досвіду страху, діти молодшого шкільного віку можуть відчувати страх, пов'язаний з різними ситуаціями, такими як успішність у школі, соціальні взаємодії та фізичні пошкодження. Вони також можуть відчувати страх, пов'язаний з уявними ситуаціями, наприклад страх перед монстрами або темрявою. У цьому віці діти можуть легше розрізняти реальні та уявні страхи, ніж діти молодшого віку, але їм все ще важко впоратися зі своїми страхами.

Не варто забувати, що страх та тривогу можуть викликати не тільки потенційний чинник, а і тригери. Це може бути запахи, кольори, текст, картинка або звук. Найбільше, на даний час, в Україні розповсюджений звуковий тригер, якщо дорослий, частіше, ще може впоратися зі своїми емоціями, то дітям дошкільного та шкільного віку це зробити важче.

Один із підходів полягає в тому, щоб допомогти дітям розвинути навички подолання, такі як методи релаксації або позитивні саморозмови, щоб керувати своєю тривоگوю. Батьки та опікуни також можуть допомогти дітям, надавши їм відповідну для віку інформацію та ресурси для вирішення їхніх конкретних страхів.

Емоційна сфера і переживання страху є важливими аспектами психологічного розвитку дитини в молодшому шкільному віці. Розуміючи вікові особливості емоційного розвитку та природу дитячих страхів у цьому віці, батьки та вихователі можуть допомогти дітям розвинути навички справлятися з проблемами та ефективно керувати своїми емоціями.

На сучасних українських дітей молодшого шкільного віку, які перебувають на території України, також впливають військові дії, обстріли та постійні повітряні тривоги. Це спричиняє виникнення більш глибоких фобій, страхів, які впливають на життя дитини. Для подолання таких страхів варто звертатися до фахівців.

Працювати зі страхами ставить вимогу «дедукційних вмінь», так як повідомлена причина іноді різниці від того, що з'ясовується в роботі з дитиною. Негативно впливає на емоційний стан дитини, також впливає, якщо в родині діє правило «заборона на негативні емоції», тоді школяру важко в повній мірі описати свої почуття.

Корекція страху є важливою, оскільки страх є негативною емоцією та погано впливає на формування особистості. Складається з двох етапів – визначити причину страху, а потім зменшення його або подолання.

У подоланні страхів найчастіше рекомендують такі напрямки терапії:

1. Когнітивно-поведінкова терапія: допомагає змінити негативні думки і переконання, пов'язані зі страхами, і навчити нових стратегій поведінки.

2. Емоційна регуляція: навчання методів керування емоціями, які виникають при зустрічі з об'єктом страху.

3. Емпатична терапія: розвивання сприйняття та розуміння власних почуттів та емоцій, що допомагає краще управляти страхами.

4. Арт-терапія: використання мистецтва для вираження та розробки внутрішніх конфліктів та страхів.

5. Групова терапія: можливість обговорити свої страхи та досвід з іншими людьми, які також стикаються з подібними проблемами.

Отже, можна зробити висновки з досліджень страхів науковців. Страх є нормальною та важливою частиною емоційного розвитку дітей. Деякі діти мають більшу схильність до розвитку страху, ніж інші, що може бути пов'язано з генетикою, середовищем, в якому вони виростають, або певними життєвими подіями. Страх у дитинстві можуть мати вплив на психологічне благополуччя у подальшому житті. Тривога, пов'язана зі страхом, може призвести до проблем зі сном, концентрацією та самооцінкою. Вона також пов'язана з ризиком розвитку депресії та інших психічних розладів у подальшому житті. Батьки відіграють важливу роль у розвитку та подоланні страхів у дітей. Теплі, підтримуючі та чуйні батьки, ймовірно, мають дітей, які відчують себе в безпеці та впевнені у своїй здатності справлятися зі стресовими ситуаціями.

Список літератури

1. Бабарикіна І. В. Психологічні особливості вікової динаміки страхів у навчальній діяльності школярів: автореф. Дис ... канд. психол. наук : 19.00.07 Харк. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2011. 20 с.

2. Блінов О. А., Блінова О. Б. Уявлення про природу та прояви страху в працях вчених ХХ-ХХІ століття. *Вісник. Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Серія: Психологічні науки. Випуск 8.* Київ : КиМУ, 2006. С. 46 – 54.

3. Мовчан М.М. Феномен страху: його класифікація і рівні. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Сер.: Філософія.* 2012, 10. С. 197 – 204.

4. Пов'якель Н. І. Психологія дитячих страхів. Київ : Шкільний світ, 2011. 128 с.

5. Томчук С.М., Томчук М.І. Психологія тривоги, страху та агресії особистості в освітньому процесі: монографія. Вінниця: КВНС «ВАНУ», 2018. 200 с.

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТИВНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ЮНАКІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Прокопович Євген

Кандидат медичних наук, доцент кафедри психології розвитку
Факультет психології КНУ імені Тараса Шевченка

Піддубна Вікторія

Студентка 2 курсу магістратури
Інститут післядипломної освіти КНУ імені Тараса Шевченка

Щодня війна, як потужний фактор травматизації, впливає на населення України. Кожен звекає до високого рівня неприроднього стресу, що має негативний відбиток як на психічному, так і на фізичному здоров'ї. Таким чином гостро виникає потреба у підтримці суб'єктивного благополуччя населення, яке є джерелом активного життя, розвитку та посттравматичного відновлення особистості. Юнацький вік є критичним періодом формування особистості, соціальної адаптації та становлення майбутньої життєвої траєкторії. Тож юнаки це майбутнє держави і, забезпечуючи позитивний напрямок їх психічного здоров'я, благополуччя, ми можемо дозволити їм повноцінно розкрити свої потенціали самореалізації та рухати нашу країну до подальшого розвитку в майбутньому.

Розглядаючи зазначену проблематику, ми використовували теоретичні методи обробки наукової літератури: аналіз, систематизація та узагальнення. Корінням вивчення суб'єктивного благополуччя сягає ще в часи Античності. Прабатьком цього поняття був феномен «щастя». З часом сформувалось дві основні траєкторії до трактування поняття суб'єктивного благополуччя: гедоністичний та евдемоністичний. Перший полягає в розгляді благополуччя під кутом різноманітного задоволення — фізичного та чуттєвого, яке може відрізнитись тривалістю та інтенсивністю. Другий підхід ґрунтується на розумінні незалежності людини від зовнішніх обставин та чуттєвих насолод, маючи на увазі її здатність бути суб'єктом власного життя [1]. Представником гедоністичного підходу є N. Bradburn, з робіт якого власне з'явилося поняття «психологічне благополуччя», під яким він мав на увазі суб'єктивне відчуття задоволеності життям. Він розробив свою модель цього феномену, де суб'єктивне благополуччя виступає як баланс негативних та позитивних афектів життя, особливість яких полягає в тому, що вони не є полюсами однієї шкали, тому не мають взаємозв'язку [4]. Його наступником був E. Diener. Він створив трикомпонентну модель, в яку входить задоволеність життям, негативні та позитивні емоції. Зниження суб'єктивного благополуччя, як зазначає автор, може вказувати на наявність депресивних станів та підвищення тривожності [6].

Науковим доробком С. Ryff, яка є представницею евдемоністичного підходу, є модель суб'єктивного благополуччя, яка налічує шість компонентів: самоприйняття, автономність, позитивні стосунки з оточуючими, ціль (яка надає сенс життю), управління докільям (здатність забезпечити необхідні умови для досягнення своєї цілі), а також особистісне зростання. На її думку, психологічно благополучна людина не обов'язково відчуває задоволення від цього чи має перевагу позитивних емоцій над негативними; вона має бути психологічно зрілою та здатною повноцінно функціонувати [8]. Також М. Seligman розглядає благополуччя як абстрактне поняття, що має п'ять складових, кожна з яких відіграє роль у його розвитку: позитивні емоції, хороші стосунки з оточуючими, перебування в потоці (залученість), сенс та досягнення. Сукупність цих аспектів та їх своєрідний розвиток індивідуалізують психологічне благополуччя кожного, створюючи ресурси та сприяючи їх збільшенню. Саме в цьому полягає суть динамічності цієї теорії [9].

Український дослідник І. Данилюк критикує гедоністичний підхід, оскільки він має суперечності, які полягають в тому, що людина може одночасно демонструвати як позитивну, так і негативну поведінку. В той же час він акцентує увагу на значущості евдемоністичного підходу та висловлює думку, що благополуччя це постійна активність особистості, її само актуалізація; в пасивній позиції людина руйнує свою сутність та благополуччя [2].

Про негативний вплив війни на суб'єктивне благополуччя та психічне здоров'я населення говорять дослідження українських науковців. Також суттєвими є дані ВООЗ, які вказують, що в конфліктних регіонах близько 22% населення відчуватимуть протягом десятиліття певні наслідки на психічному здоров'ї, до прикладу, такі як тривога та легка депресія [5]. Постійний вплив війни створює фон хронічного стресу, який негативно впливає на здоров'я. Дослідниця Т. Титаренко розглядає війну як джерело постійної травматизації, яке впливає на стосунки, ціннісні орієнтири та життєві перспективи. В посттравматичному зростанні підтримка психологічного благополуччя сприяє зростанню особистості, прийняттю відповідальності за власне життя та переосмисленню цінностей [3]. Вплив середовища, в якому зростає юнак, суттєво впливає на рівень суб'єктивного благополуччя; нестабільність умов та кризи сприяють підвищенню тривожності та зниженню рівня суб'єктивного благополуччя. Стресостійкість та позитивна спрямованість ментального здоров'я особистості можуть виступати як буфер, що пом'якшує вплив негативних станів на особистість [7].

Виходячи з результатів нашого теоретичного огляду та аналізу напрацювань з проблематики суб'єктивного благополуччя, ми вбачаємо необхідним дослідити особистісні чинники суб'єктивного благополуччя юнаків у період воєнного стану. Це дозволить розробити тренінгові програми, яка ефективно сприятиме підтримці та підвищенню суб'єктивного благополуччя, дозволяючи зменшити негативні наслідки війни на психічне здоров'я юнаків. До нашої дослідницької моделі будуть включені такі конструкти, як: суб'єктивне благополуччя,

тривожність, стрес, депресивні стани, стресостійкість та позитивна спрямованість ментального здоров'я.

Список літератури:

1. Абрамюк О. О., Липецька А. С. Концептуальна структура феномену «суб'єктивне благополуччя» та особливості його вимірювання. *Психологія: реальність і перспективи*. 2019. № 11. С. 10–17. URL: https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi11.2.
2. Данилюк, І. (2021). Взаємозв'язок феноменів психологічного благополуччя, щастя та задоволеності життям особистості. *У САМОДЕТЕРМІНАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИСТОСТІ: Монографія* (с. 150–159). Видавець Вікторія Кундельська.
3. Титаренко Т. Психологічне благополуччя особистості у контексті посттравматичного життєтворення. *Особистість та її історія*. 2018. С. 102–112.
4. Bradburn N. M. The structure of psychological well-being. Chicago : Aldine, 1969. 318 p.
5. Collins T. In war-torn Ukraine, a first-of-its-kind mental health center aims to heal as “part of our survival”, 2023. USA TODAY. URL: <https://eu.usatoday.com/story/news/nation/2023/03/05/ukraine-new-mental-healthcenter/11306210002>.
6. Diener, E. (2009). *The science of well-being: The collected works. series: Social indicators research series* (Vol. 37). Springer.
7. Karamushka, L., Tereshchenko, K., & Kredentser, O. (2022). Adaptation of the modified BBC subjective well-being scale (BBC-SWB) and the positive mental health scale (pmh-scale) on the ukrainian sample. *Організаційна психологія Економічна психологія*, 3-4(27), 85–94. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.8>
8. Ryff C. D., Keyes C. L. M. The structure of psychological well-being revisited. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1995. Vol. 69, no. 4. P. 719–727. URL: <https://doi.org/10.1037/0022-3514.69.4.719>.
9. Seligman M. E. P. Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-Being. Random House Australia, 2012. 368 p.

ПСИХОФІЗІОЛОГІЧНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ НЕРВОВО- ПСИХІЧНОЇ СТІЙКОСТІ У ПРОЦЕСІ ВОЄННО- ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Сітченко Людмила Володимирівна

Студент

Одеський державний університет внутрішніх справ

Дубіняк Вікторія Володимирівна

Науковий керівник

викладач кафедри психології та педагогіки

Одеський державний університет внутрішніх справ

Загальноприйнятим є положення, що військова служба, незалежно від умов виконання завдань, висуває високі вимоги до нервово-психічної стійкості (НПС) військовослужбовців. Вона є критично важливою для підтримання їхньої працездатності, боєздатності та ефективної психічної діяльності в умовах бойового стресу.

Термін «нервово-психічна стійкість» широко застосовується у військовій психології, психофізіології та медицині. Він використовується в системах професійного психологічного відбору, психологічної роботи, психопрофілактичних та психогігієнічних заходів. У керівних документах оцінка рівня НПС поділяється на чотири категорії: висока, хороша, задовільна та незадовільна стійкість.

Історично термін «НПС» з'явився пізніше за поняття «нервово-психічна нестійкість» (НПН), яке було введено у 1970-х роках у контексті визначення груп ризику щодо розвитку психічних розладів серед військовослужбовців. Основний акцент у дослідженнях робився на вивченні причин, умов прояву та профілактиці дезадаптації при НПН.

НПС тісно пов'язана з процесом соціальної та професійної адаптації військовослужбовців. Вона визначає їхню здатність ефективно функціонувати в стресових умовах, підтримувати рівновагу в складних ситуаціях та уникати ризику розвитку психічних розладів. У сучасній психології НПС часто розглядається як рівень стресостійкості та психічної адаптивності особистості до змінних умов середовища.

Військова служба пред'являє підвищені вимоги до професійної підготовки, стану здоров'я та особистісних якостей військовослужбовців. Виконання службових обов'язків супроводжується значними психоемоційними навантаженнями, що може призводити до виснаження резервних можливостей організму і виникнення передпатологічних і навіть патологічних станів.

Процес адаптації людини до важких та екстремальних умов діяльності надзвичайно різноманітний і зачіпає багато рівнів ієрархічної структури особистості: соціальний, соціально-психологічний, психологічний, психофізіологічний, фізіологічний і навіть морфологічний рівень.

У сучасній фізіології та психофізіології прийнято вважати, що у формуванні адаптаційних реакцій беруть участь кортико-таламо-гіпоталамічні структури. При цьому складний механізм адаптації, що включає процес взаємодії аферентних систем та інтеграцію різномодальних подразників, формування тимчасових зв'язків у формі умовних рефлексів, обов'язкова наявність складного не тільки біологічно, а й соціально обумовленого поведінкового компонента, змушують вважати основним місцем формування програма адаптації людини кору великих півкуль мозку. ватності первинної реакції та мінімізацію реакції плати.

Процес адаптації людини до важких і екстремальних умов діяльності надзвичайно різноманітний і зачіпає багато рівнів ієрархічної структури особистості: соціальний, соціально-психологічний, психологічний, психофізіологічний, фізіологічний і навіть морфологічний рівень. До керуючих механізмів адаптації слід віднести центральну нервову систему, проте інші системи організму у своїй є керованими.

У сучасній фізіології та психофізіології прийнято вважати, що у формуванні адаптаційних реакцій беруть участь кортико-таламо-гіпоталамічні структури. При цьому складний механізм адаптації, що включає процес взаємодії аферентних систем та інтеграцію різномодальних подразників, формування тимчасових зв'язків у формі умовних рефлексів, обов'язкова наявність складного не тільки біологічно, а й соціально обумовленого поведінкового компонента, змушують вважати основним місцем формування програм адаптації у людини кору великих півкуль головного мозку.

Зокрема, в даний час у збройних силах США проходить випробування «Комплексна програма службової відповідності військовослужбовців» (Comprehensive Soldier Fitness - CSF), розроблена М. Селігманом (M.E.Seligman), «батьком» позитивної психології та керівником Центру позитивної психології. Програма спрямована на зниження кількості дезадаптивних реакцій та навчання навичок стійкості військовослужбовців для допомоги у подоланні станів тривоги та депресії, що виникають внаслідок бойового стресу. Слід зазначити, що ця програма включає: «глобальний» або загальний тест оцінки військовослужбовців (оцінка емоційної, соціальної, сімейної та духовної відповідності), тест на психологічну придатність (обстежено понад 1100000 військовослужбовців); курс самовдосконалення (індивідуальні модулі для покращення відповідності у цих галузях); формальне навчання психологічної стійкості військовослужбовців та «майстер клас» з вироблення навичок стійкості» (MRT) для сержантів, для прищеплення кращих навичок мислення та стійкості у своїх підлеглих. Програма CSF допомагає всім членам армійського співтовариства (військовослужбовців, членів їхніх сімей та цивільних, які

працюють в армії), які перебувають у неблагополучній психологічній обстановці.

Дослідження стійкості (hardiness) у військовослужбовців США після військового розгортання та кандидатів в офіцери Канадських ЗС показало, що специфічна військова стійкість є важливим предиктором військово-професійної адаптації та психічного здоров'я військового персоналу.

Діяльність різних фахівців (лікарів, психофізіологів, клінічних психологів) часто пов'язана з проблемами професійного психологічного відбору кандидатів для навчання різним професіям та спеціальностям, психологічного супроводу професійного навчання та подальшої діяльності та психологічною корекцією функціонального стану людини. У зв'язку з цим дуже важливим напрямом роботи є виявлення осіб із незадовільною пристосованістю до умов професійного навчання та діяльності, схильних до нервово-психічних зривів, правових порушень, створення аварійних ситуацій при виконанні службових обов'язків. Подібні відхилення в поведінці часто опосередковані порушеннями емоційної, вольової та інтелектуальної регуляції, що умовно об'єднуються в поняття «нервово-психічна нестійкість» (НПН).

Список літератури:

1. Strongman, K.T. The psychology of emotion.
2. Sareen, J. Correlates of perceived need for mental health care among active military personnel
3. M.B. Stein, G.J. Asmundson II *Psy-chiatry Serv.* -
4. Schmitz, K.J. Psychiatric diagnoses and treatment of U.S. military personnel while deployed to Iraq / K.J. Schmitz, E.A. Schmied, J. A. Webb-Murphy II *Mil. Med.*
5. Seligman, M.E. Building resilience I M.E. Seligman II *Harv Bus Rev.*

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЖІНОК, ЯКІ ЗАЗНАЛИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА, ВИЯВЛЕНІ В ПРАКТИЦІ ЕКСТРЕННО-КРИЗОВОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ

Цумарєва Наталя Вікторівна

к.психол.н., доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ

Сімейне насильство є гострою соціальною, психологічною, економічною, юридичною, а також медичною проблемою. За статистикою UNFPA (Фонду ООН в галузі народонаселення) у 2024 році в Україні було зареєстровано 8185 кримінальних проваджень за фактом домашнього насильства, що на 80% більше порівняно з попередніми роками. Ці злочини торкнулися понад 5 тисяч громадян, переважно жінок та дітей, що вимагає комплексного підходу до вирішення цієї проблеми. І цей факт свідчить не стільки про зростання рівня насильства в українському суспільстві, стільки про підвищення рівня усвідомленості вчинення насильства самими постраждалими, а також їх близькими та розбудову мережі протидії та подолання насильства на рівні громад.

Психологи, які працюють з постраждалими від домашнього насильства свідчать, що воно вкрай негативно впливає як на психічний, так і на фізичний та репродуктивний стан жінок. Дослідження психологічних характеристик жінок, які зазнали насильства, допомагає виявити основні ризики та розробити ефективні механізми як першої психологічної допомоги, так і довготривалого психотерапевтичного супроводу жінок.

Лукашевич Н. М., Леонтєв П. О., Балановський В. В. [3] що жінки, які зазнали фізичного та психоемоційного насильства, частіше страждають на невротичні розлади, депресію, тривожні стани та соматоформні вегетативні порушення. Дослідження показало, що такі стани є статистично значущими маркерами ризику для жінок, які пережили насильство. Аналіз психологічного профілю показав, що такі жінки схильні до зниженого настрою, підвищеної рефлексії, самозвинувачення та низької самооцінки. Вони демонструють високий рівень стресу та емоційного виснаження.

Щодо копінг-стратегій та стилю подолання стресу, то помічено, що жінки, які зазнали насильства, частіше застосовують неадаптивні копінг-стратегії, такі як уникання проблем та самозвинувачення. Вони рідше використовують конструктивні способи подолання стресу, що підвищує їхню вразливість до повторних випадків насильства [1].

Козирєв М.П. [2] виділяє соціальні фактори ризику щодо жінок, які можуть стати мішенями різних форм насильства. Так, він узагальнює, що жінки, які перебувають у незареєстрованих відносинах або є розлученими, частіше

зазнають насильства. Недостатність соціальної підтримки та економічна залежність також є ключовими факторами, що підвищують ймовірність насильства.

Практика екстреної та кризової психологічної допомоги таким жінкам дала нам вивити такі психологічні особливості жінок, які зазнали домашнього насильства:

1. Емоційні реакції:

- підвищена тривожність і страх – жінки часто відчують сильний страх перед агресором і можливим повторенням насильства;
- депресія та емоційна нестабільність – можуть виникати через безсилля перед ситуацією, постійну напругу та соціальну ізоляцію;
- почуття провини і сорому – постраждалі часто звинувачують себе у ситуації насильства, вважаючи, що могли б уникнути її.

2. Поведінкові зміни:

- схильність до уникнення – жінки можуть уникати соціальних контактів, відмовлятися від допомоги або замикатися в собі;
- підвищена пильність (гіпернастороженість) – через постійну небезпеку вони перебувають у стані бойової готовності, що виснажує нервову систему;
- складність у прийнятті рішень – втрата контролю над власним життям може призвести до нерішучості та залежності від інших.

3. Когнітивні особливості:

- негативне сприйняття майбутнього – вони можуть відчувати безнадію, страх перед майбутнім та відсутність перспектив;
- когнітивні викривлення – наприклад, віра в те, що насильство є «нормою» або що агресор зміниться.

4. Зміни в структурі особистості:

- низька самооцінка – жінки часто вважають себе негідними кращого ставлення або неспроможними змінити ситуацію;
- спрямованість агресії проти власного «Я»;
- намагання виправдати дії кривдника власною віктимною поведінкою.

5. Особливості міжособистісного спілкування:

- соціальна ізоляція – кривдники часто обмежують контакти жінки з друзями та родиною, що призводить до зменшення підтримки;
- недовіра до інших людей – навіть після виходу з насильницьких стосунків жінкам важко знову довіряти людям;
- залежність від кривдника – економічна або емоційна залежність ускладнює спроби вирватися з «кола насильства».

6. Психосоматичні прояви:

- хронічний стрес і втома – часто постраждалі скаржилися на головний біль, безсоння, проблеми з серцем та імунною системою;
- панічні атаки – як реакція на тригерні ситуації, що нагадують про насильство;
- проблеми з харчуванням – деякі жінки схильні до розладів харчової поведінки як способу контролювати своє життя;

- розладу сну – часто жінки скаржилися на поганий сон, часті прокидання, хронічне недосипання.

Отже, домашнє насильство має серйозні наслідки для психологічного та фізичного здоров'я жінок. Виявлені психологічні маркери ризику дозволяють розробити ефективні програми підтримки. Необхідна подальша систематична соціально-психологічна, медична та юридична підтримка жінок, які зазнали насильства, з метою їхньої адаптації та відновлення. Важливим є активне та своєчасне виявлення жінок, які зазнали насильства та їх скерування до спеціалізованих центрів психологічної допомоги.

Список літератури

1. Актуальні проблеми сімейного насильства: монографія / за заг. ред. проф. Т. О. Перцевої та проф. В. В. Огоренко. Дніпро: ДДМУ. 2021. 188 с.
2. Козирев М.П. Насильство у сім'ї як соціально-психологічна проблема. *Соціально-правові студії*. 2020. № 3(9). С. 202-207.
3. Лукашевич Н. М., Леонт'єв П. О., Балановський В. В. Психологічні характеристики жінок, які зазнали сімейного насильства, за даними обласного бюро судово-медичної експертизи. *Вісник проблем біології і медицини*. 2024. Вип. 4 (175). С. 705-711.

MULTILEVEL DECOMPOSITION IN ADAPTIVE NUMERICAL MODELING

Bilak Yurii

PhD, Associated Professor
Department of Systems Software
Uzhgorod National University

Buchuk Roman

PhD in Physical and Mathematical Sciences
Department of Systems Software
Uzhgorod National University

Herashchenkov Emilian

PhD student
Department of Systems Software
Uzhgorod National University

In modern numerical modeling, large and complex systems require efficient solution methods. One such approach is multilevel decomposition, which enables the distribution of computational tasks across multiple levels, enhancing computational efficiency and adaptability.

Numerical modeling plays a crucial role in the study of physical, engineering, and economic systems. However, the complexity of models often makes their solution computationally expensive. Multilevel decomposition enables the distribution of computations, utilizing an adaptive approach to reduce resource consumption.

The multilevel decomposition method (multigrid methods) is one of the most efficient approaches for solving large systems of linear equations that arise in numerical modeling. The use of multiple grid levels significantly reduces computation time and improves solution accuracy [1].

The multilevel decomposition method in adaptive numerical modeling has several unique characteristics that distinguish it from other traditional numerical solution methods, such as the finite element method, finite difference methods, or staged grouping methods (e.g., methods utilizing distributed computing) [2].

The key principles of multilevel decomposition are:

1. Hierarchical Structure – dividing the problem into levels with different degrees of detail. This approach involves breaking down the overall problem into several subproblems, each with its own level of accuracy and complexity. The highest level contains the general solution framework, while lower levels refine specific aspects. This allows for efficient allocation of computational resources, focusing more on critical areas where high precision is required. For example, in the numerical analysis

of physical processes, a primary macroscopic level (global model) can be distinguished from a microscopic level (local refinements in regions with complex process behavior).

2. Adaptive Resource Allocation – utilizing computational power according to the local characteristics of the model. This principle involves dynamically adjusting the distribution of computational resources based on the complexity and significance of different parts of the problem. For instance, in the modeling of physical processes, regions with sharp gradients or complex dynamics require more computational resources, whereas homogeneous regions can be processed with lower precision. This optimization reduces time and memory consumption, improving computational efficiency. Adaptive allocation can be implemented through local mesh refinement, automatic step size adjustment, or hybrid methods that combine different algorithms within a single model.

3. Efficient Algorithmic Control – Application of optimization methods for managing the accuracy and speed of computations. This principle includes the use of adaptive algorithms that automatically adjust the parameters of the numerical method, ensuring a balance between accuracy and performance. Main techniques used:

- error estimation methods – allow for detecting regions with high error and automatically increasing the accuracy in these areas;

- dynamic step adjustment of computations – used in differential equations and finite element methods to ensure stability and fast convergence of results;

- parallel and distributed computing – applied to reduce computation time by efficiently utilizing multi-core and cluster systems;

- memory usage optimization – crucial for large numerical problems, helping to avoid excessive resource consumption and reduce data access time.

The application of the multilevel decomposition method helps reduce computational complexity through efficient structuring of computational processes, which minimizes the number of redundant operations and reduces the overall volume of computations. Moreover, the method enhances the accuracy of calculations by adaptively allocating resources and performing local optimization, which is particularly important for critical areas of modeling.

A significant advantage is its versatility, as the method can be applied to a wide range of numerical problems in various fields of science and engineering, including physics, mechanics, hydrodynamics, and engineering. Adaptive parameter tuning allows for optimizing memory and processor time usage, ensuring efficient utilization of computational resources [3].

Additionally, the method integrates well with high-performance computing technologies, which significantly accelerates the process of modeling complex systems.

Table 1. Comparison of Numerical Modeling Methods

Comparison Criterion	Multilevel Decomposition	Classical Grid Methods (Finite Difference, Finite Element)	Multiscale Methods	Monte Carlo Methods
Computational Efficiency	High, adaptive resource allocation	Medium, depends on grid resolution	High, but requires complex algorithms	Low, especially for high accuracy
Flexibility in Application	High, adaptive level adjustment	Medium, requires careful grid setup	High, works well across scales	High, suitable for stochastic problems
Calculation Accuracy	High, especially in critical regions	High, depends on grid size	High, accounts for multiscale effects	Medium, depends on the number of simulations
Adaptability to Local Features	High, automatic model refinement in critical zones	Limited, requires manual grid adjustments	High, but complex implementation	Limited, requires a large number of samples
Application to Multiphysics Problems	Optimal, maintains inter-level interactions	Challenging due to single-grid requirements	Very effective, naturally separates physical processes	Possible but requires extensive sampling
Parallel Computing Compatibility	High, scales well on HPC systems	Limited, depends on grid structure	High, suitable for distributed computing	High, easily parallelizable
Memory Usage	Optimized, reduces unnecessary resolution	High, especially for fine grids	High, needs multiple levels	Low, but depends on precision requirements

This table highlights the advantages of multi-level decomposition, particularly its high efficiency, flexibility, and the ability to utilize parallel computations, making it an attractive choice for complex numerical problems.

Due to its advantages, the multi-level decomposition method is widely used in many fields of science and engineering. In computational mechanics and hydrodynamics, it enables efficient distribution of computational resources across different process scales, which is critically important for analyzing turbulent flows, multiphase environments, and structural mechanics. In the numerical analysis of multiphysical processes, this approach facilitates effective alignment of different physical models and their adaptation to the local characteristics of the processes. In optimization tasks of complex systems, multi-level decomposition allows the problem to be divided into interrelated subproblems, significantly reducing computational costs and contributing to the rapid finding of optimal solutions.

The prospects for further development of the method include the improvement of adaptive resource management algorithms, the expansion of parallel computing capabilities, and the development of hybrid methods that combine multi-level

decomposition with other approaches to numerical modeling. The use of modern machine learning and artificial intelligence technologies can contribute to the automation of the decomposition process and enhance the efficiency of adaptive tuning of numerical models.

Thus, multi-level decomposition is a promising direction for the development of adaptive numerical modeling, with significant potential for application in a wide range of scientific and technical tasks, ensuring efficient use of computational resources and high calculation accuracy.

References:

1. Ogundairo, O. (2024). Adaptive mesh refinement in numerical methods for fractional differential equations. *Journal of Mathematics and Mathematics Education.*, DOI: https://www.researchgate.net/publication/386089987_ADAPTIVE_MESH_REFINEMENT_IN_NUMERICAL_METHODS_FOR_FRACTIONAL_DIFFERENTIAL_EQUATIONS.
2. Al-Mahdawi, H. K., Sidikova, A. I., Alkattan, H., Abotaleb, M., Kadi, A., El-Kenawy, E.-S. M. (2022). Parallel multigrid method for solving inverse problems. *MethodsX.*, Vol. 9, Article 101887. DOI: [10.1016/j.mex.2022.101887](https://doi.org/10.1016/j.mex.2022.101887).
3. Bramble, J. H., Zhang, X. (2000). The analysis of multigrid methods. *Handbook of Numerical Analysis*, Vol. 7., P. 173–415. DOI: [10.1016/S1570-8659\(00\)07003-4](https://doi.org/10.1016/S1570-8659(00)07003-4).
4. Dubovoy, V. M., Kvetnyi, R. N., Mykhalov, O. I., Usov, A. V., Kvetnyi, R. N., & Mykhalev, A. I. (2017). Modeling and optimization of systems.
5. Kravets, I. O., & Korgut, Y. A. (2013). Research on adaptive methods for forecasting non-stationary time series. *Scientific Papers [Chornomorsk State University named after Petro Mohyla]*, Series: Computer Technologies, (213, Issue 201), 63-72.
6. Brandt, A. (2008). Multi-Level Adaptive Technique (MLAT) for Fast Numerical Solution to Boundary Value Problems., DOI: [10.1007/BFb0118663](https://doi.org/10.1007/BFb0118663).

SUGAR DRYING PROCESS AUTOMATION AND CONTROL

Galina Grygorchuk

Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of
Physical and Mathematical Sciences
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

Lyubomir Grygorchuk

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Associate Professor of
the Department of Software Engineering
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
76019, Ivano-Frankivsk, Karpatska St., 15; e-mail:

Automation of production and technological processes should be considered not only in terms of improving equipment, technological support, and process quality but also in terms of ensuring technical and economic efficiency.

The automation of the sugar industry ensures the efficient operation of all technological sections of a sugar factory only through a comprehensive approach to solving this problem.

The drying of large volumes of masecuite is carried out using a drum drying unit. Its design provides for the heating of raw materials by externally supplied warm air, as well as mixing the raw materials during drying to increase the interaction area of the sugar crystals with the warm, dry air.

Moisture Measurement and Its Challenges

The measurement of sugar moisture at the drum dryer outlet is performed using a microwave sensor. This sensor is installed at the exit of the drying unit. Structurally, it must be immersed in the studied environment to ensure that its readings accurately reflect the moisture of the sugar.

However, due to the uneven flow of sugar, moisture readings may fluctuate not due to actual changes in moisture but due to variations in sensor immersion. The speed of these fluctuations is significantly higher than that of the actual moisture signal[1].

Impact on the Control System

Variations in the input signal to the control system can lead to unstable operation, causing unnecessary adjustments to warm air flow parameters or the drum's inclination angle.

Proposed Solution: Sign-Sensitive Low-Frequency Filtering

To improve the stability of the control system, a sign-sensitive low-frequency filter is proposed. This filter reduces the effect of uneven sugar flow on the moisture sensor. The filter is designed as a discrete autoregressive filter with different effects on the signal depending on its direction of change[1].

Mathematically, the filter is described by the following equation[4]:

$$y_i = \begin{cases} (1 - \alpha_1) \cdot x_i + \alpha_1 \cdot y_{i-1} & \text{для } y_{i-1} > x_i \\ (1 - \alpha_2) \cdot x_i + \alpha_2 \cdot y_{i-1} & \end{cases} \quad (1)$$

Where:

- x_i is the input signal at time
- y_i is the filtered output signal
- y_{i-1} is the previous output signal
- 1. α_1 is the smoothing coefficient for decreasing signals ($y_{i-1} > x_i$)
- α_2 is the smoothing coefficient for increasing signals ($y_{i-1} \leq x_i$)

Application of the Sign-Sensitive Filter in Sugar Drying.

This filter is proposed for moisture measurement stabilization in the sugar drying process. Key Benefits of This Approach:

Noise Filtering in Moisture Sensors

- During drying, moisture sensors may provide noisy measurements due to uneven air flow, dust, and other factors.
- The filter helps smooth the signal, ensuring more accurate data for the automatic control system.

Asymmetric Smoothing for Better Control

- The system must quickly react to increasing moisture (to activate drying elements).
- Decreasing moisture must be smoothed to avoid abrupt control changes.
- Using different values of α_1 and α_2 (e.g., $\alpha_1 = 0.8$, $\alpha_2 = 0.3$) helps optimize the drying process.

✓ Improving Drying Stability

- If the system reacts too quickly, overheating or excessive drying may occur.
- If the system reacts too slowly, residual sugar moisture may fluctuate uncontrollably.
- The filter optimally regulates the hot air flow, preventing these issues.

Conclusion

For effective implementation of this process, the following steps must be taken:

- use a moisture sensor connected to the controller.
- apply the sign-sensitive filter in the controller to smooth sensor data.
- implement asymmetric smoothing:
 - Fast response for increasing moisture ($\alpha_2 = 0.3$).
 - Slower smoothing for decreasing moisture ($\alpha_1 = 0.8$).

Thus, integrating this approach into a PID control algorithm ensures that the sugar drying process is optimally regulated.

Reference

1. Gryhorchuk G.V. Methods and means of increasing the efficiency of automated control of technological processes on elongated quasi-cylindrical rotating objects. dissertation. research. Doctor of Philosophy 151 Ivano-Frankivsk.,2021-162 p.
- 2.Husak V. V., Demchenko O. V. "Study of the Influence of Drying Parameters on Sugar Quality", Scientific Bulletin of NUFT, 2021. Analysis of the relationship between drying temperature, moisture content, and energy consumption.
- 3.Kovalenko P. O. "Optimization of the Control System for the Drying Process in the Food Industry", Dissertation, 2020. Research on control algorithms, including PID regulators.
- 4.Grygorchuk G., STUDY OF THE EFFICIENCY OF AUTOMATIC CONTROL SYSTEMS. Grygorchuk G., Grygorchuk L., Bandura V., Tsareva O. Věda a perspektivy. 6(37) - International Journal Věda a perspektivy, Publishing Group Scientific Perspectives (2024). pp. 258-265. Article DOI: [https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-6\(37\)-ct.258-265](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2024-6(37)-ct.258-265)
<http://perspectives.pp.ua/index.php/vp/issue/view/248>
5. Chirife J., Buera M. P. "Water Activity, Glass Transition and Microstructure in Sugar-Rich Food Systems" – Journal of Food Science, 2017. Study on drying processes of food products with high sugar content.
- 6.Ratti C. "Hot Air and Freeze-Drying of High-Sugar Products: Effects on Product Quality" – Journal of Drying Technology, 2015. Analysis of the impact of different drying methods on the final product quality.
- 7.Mujumdar A. S. "Handbook of Industrial Drying", 4th edition – CRC Press, 2014. The most comprehensive reference on drying technologies in the food industry.

IMPROVEMENT OF DESIGN OF INDIVIDUAL HEAT SUPPLY SYSTEMS FOR RESIDENTIAL HEAT POINTS IN KYIV

Oleksandr Nedbailo

Doctor of Technical Sciences, Professor of the Department of Thermal and
Alternative Energy,
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”,
Kyiv

Olha Vlasenko

Doctor of Philosophy, assistant of the Department of Thermal
and Alternative Energy,
National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”,
Kyiv

Oleksandr Moshkov

student of the Department of Thermal and Alternative Energy, National Technical
University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv

Abstract. Residential heating points in the city of Kyiv play an important role in ensuring comfortable living conditions for residents. However, existing heating systems often need to be improved to achieve optimal efficiency, energy efficiency and environmental friendliness. Let us consider the key aspects of improving the design of individual heating systems for residential heating points in the city of Kyiv and suggest ways to improve them [1]. Due to the constant increase in energy efficiency and increasing environmental standards in residential construction in the city of Kyiv, there is a need to improve the design of individual heating systems for residential heating points. Existing systems have their drawbacks, such as high heat losses, low efficiency, insufficient adaptability to changes in weather conditions and other technical problems [2]. This leads to high heating costs and a negative impact on the environment due to increased CO₂ emissions. The relevance of improving the design of individual heating systems for residential heating points in the city of Kyiv is due to several factors. Firstly, it is the need to reduce energy consumption and increase the energy efficiency of buildings in order to meet energy standards and reduce heating costs. Secondly, it is the need to reduce the negative impact on the environment by reducing emissions of CO₂ and other harmful substances [3]. Thirdly, it is to increase comfort for residents, ensuring stable and efficient heating throughout the heating period. Thus, improving the design of individual heating systems is an urgent task that meets modern requirements for energy efficiency, environmental safety and comfort of life for citizens [4].

Keywords: heat points, design, heat flows, heat losses.

Introduction. Recent research in the field of improving the design of individual heating systems for residential heating points reflects current trends and innovations in this area. Research shows that the use of new technologies, such as smart controllers, automation systems, heat pumps and the use of renewable energy sources, can significantly increase the efficiency and energy efficiency of heating systems. The aim of the work is to improve the design of individual heating systems for residential heating points. One of the key aspects of improving individual heating systems is the effective management of heat flows in the building. Ensuring the optimal level of insulation and minimizing heat losses can significantly improve the energy efficiency and comfort of servicing residential facilities [5]. Heat flow optimization - heat flows in a building are determined by heat transfer through structural elements such as walls, windows, roofs and doors. Investments in new district heating capacity and new district heating distribution infrastructure should amount to €13.2 billion for heat sources and €47.6 billion for heating networks in 2030. Investments in energy-efficient building stock are of great importance and should amount to €427.3 billion in 2030 [6].

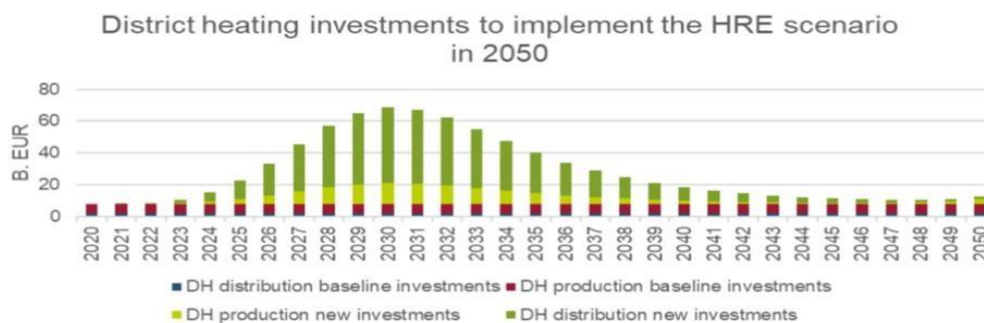

Figure 1. Assessment of the distribution of investments in district heating to achieve the HRE 2050 scenario [6]

Research results. Effective heat flow management allows you to keep the room warm in winter and cool in summer, while reducing heating and air conditioning costs. One of the main aspects of improving heat supply systems is the optimization of heat flows. For this, it is important to take into account heat losses through the structural elements of the house. To achieve this, you can use various mathematical models and formulas. 1. Calculation of thermal resistance of walls. An important aspect of optimizing heat flows is the insulation of the building. The use of materials with high thermal resistance allows you to reduce heat loss through the walls, roof and floor. One of the indicators that helps determine the effectiveness of building insulation is the thermal resistance R_{total} of the wall.

$$R_{total} = \frac{\Delta t}{Q} \quad (1)$$

where Δt – temperature difference between the internal and external environments,
 Q – heat flow through the wall.

2. One of the methods for improving the design of individual systems is heat transfer through the wall. The heat transfer through the wall of a building can be calculated using the Fourier formula

$$Q = \frac{k \cdot A \cdot \Delta T}{d}, \quad (2)$$

where k – thermal conductivity coefficient of the wall material,
 A – wall area,
 ΔT – temperature difference,
 d – wall thickness.

3. Heat transfer through windows

For windows, you can use the formula to calculate heat transfer

$$Q = k \cdot A \cdot \Delta T, \quad (3)$$

where k – heat transfer coefficient,
 A – window area,
 ΔT – temperature difference.

For heat loss through doors, you can use the formula to calculate heat transfer

$$Q = k \cdot A \cdot \Delta T, \quad (4)$$

where k – heat transfer coefficient,
 A – window area,
 ΔT – temperature difference.

4. Use of renewable energy sources. To reduce dependence on traditional energy sources, it is important to consider the possibility of using renewable sources. For example, solar collectors can be used to heat water for heating and hot water supply. Efficiency of solar collectors

$$\eta = \frac{Q_{sun}}{A \cdot I_{sun}}, \quad (5)$$

where η – solar collector efficiency,
 Q_{sun} – thermal energy obtained from sunlight,
 A – collector area,
 I_{sun} – sunlight intensity.

5. Introduction of energy-efficient technologies. Energy-efficient technologies, such as heat pumps, can significantly improve the efficiency of district heating systems. Heat pump coefficient of performance COP

$$COP = \frac{Q_{output}}{W_{input}}, \quad (6)$$

where Q_{output} – heat output,
 W_{input} – electrical power consumed by the heat pump.

Conclusions.

Improving the design of individual heat supply systems for residential heating points in the city of Kyiv requires a thorough analysis of heat flows in the building. The application of the above formulas allows you to effectively determine the optimal parameters of insulation and energy efficiency of the system.

References

1. Kryuchkov E. M. Design of heating systems: a teaching and methodological manual. - Zaporizhzhia: ZDIA, 2010. 250 p.
2. European Environment Agency. (2021). Energy consumption and energy efficiency. [Online]. Available: <https://www.eea.europa.eu/>(<https://www.eea.europa.eu/themes/energy>).
3. International Energy Agency. (2020). Energy Efficiency 2020. [Online]. Available: <https://www.iea.org/reports/energy-efficiency-2020>(<https://www.iea.org/reports/energy-efficiency-2020>).
4. United Nations Environment Programme. (2019). Emissions Gap Report 2019. [Online]. Available: <https://www.unep.org/emissions-gap-report-2019>(<https://www.unep.org/emissions-gap-report-2019>).
5. World Green Building Council. (2021). Advancing Net Zero: Strategies for Cities. [Online]. Available: <https://www.worldgbc.org/>(<https://www.worldgbc.org/resources/advancing-net-zero-strategies-cities>).
6. “Development of heat supply schemes for settlements in Ukraine”. USAID Energy Security Project, Kyiv, 2021.

НЕЙРОНЕЧІТКІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Васильків Надія Михайлівна,

к.т.н., доцент,
Західноукраїнський національний університет

Заблоцький Микола Миколайович

аспірант,
Західноукраїнський національний університет

Хміль Володимир Андрійович

аспірант,
Західноукраїнський національний університет

Сучасний розвиток інформаційних технологій, поява нових апаратних і програмних засобів надає великі можливості для вдосконалення інформаційної та управлінської діяльності у різних сферах. Це стосується й підвищення якості функціонування автоматизованих інформаційних систем, які забезпечують діяльність закладів освіти різних рівнів.

Проте, не дивлячись на інтенсивний розвиток і впровадження сучасних технологій, що застосовуються при створенні інформаційних управляючих систем, зростають вимоги до забезпечення їх надійності та якості функціонування в реальних умовах експлуатації. Іноді недоліки проектування системи можуть проявитись лише при сукупності певних факторів зовнішнього або внутрішнього середовища її функціонування. Тому необхідно здійснювати постійний моніторинг факторів впливу з метою оперативного прийняття рішень щодо втримання системи на заданому рівні якості функціонування [1, 2].

Погіршення функціонування системи може бути спричинене її забезпечуючою частиною, зокрема відмовами чи збоями технічної та програмної складових чи спотворенням інформації, момент настання яких є невизначеним, а отже оцінювати рівень якості системи можна з використанням апарату нечіткої логіки [3, 4].

Іншим підходом може бути використання нейронечітких моделей для аналізу процесів, де є невизначеність чи нечіткість даних, особливо в ситуаціях, коли традиційні алгоритми не можуть ефективно працювати.

Нейронечіткі моделі для обробки та аналізу нечіткої або неповної інформації поєднують методи нечіткої логіки та нейронних мереж. Такий підхід надає можливість створювати гнучкі моделі для прогнозування стану інформаційної системи та прийняття рішень щодо забезпечення якості її функціонування.

У випадку інформаційних систем, що функціонують в закладах освіти, із врахуванням комп'ютерних мереж, баз даних, технічного, програмного

забезпечення та людського фактора, нейронечіткі моделі можуть допомогти в оцінці різних аспектів, пов'язаних з їх працездатністю та безпекою.

Кожна складова інформаційної системи закладу освіти має свої характеристики, і їх надійність може змінюватися в залежності від, наприклад, тривалості використання, умов експлуатації, інформаційного навантаження або одночасної кількості користувачів. Інформаційні системи зазвичай складаються з великої кількості компонентів, що взаємодіють між собою, і тому важко передбачити, як зміни в одній частині системи вплинуть на іншу. Нейронечіткі системи допомагають врахувати ці фактори та можуть бути використані для моделювання таких складних взаємодій. Застосування таких моделей до аналізу надійності інформаційних систем дозволяє виявити потенційні проблеми ще до їх появи.

Крім того, важливими для інформаційних систем є налаштування системи безпеки, поведінка користувачів, зовнішні загрози (наприклад, хакерські атаки). Тому для прогнозування ризиків безпеки функціонування систем ці параметри також можуть бути враховані в нейронечітких моделях [5].

Нейронечітка модель для дослідження надійності та якості функціонування інформаційної системи враховує вхідні параметри, правила нечіткої логіки, вихідні параметри та процес обробки даних.

Нейронечіткі системи дозволяють створити гнучкі, адаптивні моделі, які працюють в реальних умовах з нечіткими, неповними даними, і можуть бути застосовані для більшості сучасних інформаційних систем. Така модель може надати рекомендації для адміністраторів інформаційної системи, наприклад, як оптимізувати конфігурацію системи, знизити ймовірність відмови, надати або обмежити доступ користувачам до окремих підсистем чи ресурсів.

Таким чином, нейронечіткий підхід до аналізу функціонування інформаційної системи та ефективного прийняття рішень дасть змогу правильно визначати стан системи та проактивно здійснювати регулювання її роботи.

Список літератури

1. Шаров С.В., Трачов В.В. Причинно-тригерний підхід до визначення причин збоїв інформаційних систем та напрямків їх вирішення. *Українські студії в європейському контексті*: зб. наук. праць. 2024. № 9. С. 301-307.
2. Бойченко О.В. Оцінка якості та оптимізація функціонування інформаційних систем. *Захист інформації*. 2011. № 2. С. 5-7.
3. Vasylykiv N., Dubchak L., Turchenko I., Ivashchuk I., Savchyshyn R. Fuzzy Estimation Method of Information System Providing Part Influence on the Functioning Quality. *Intelligent Data Acquisition and Advanced Computing Systems: Technology and Applications (IDAACS'2019)*: Proceedings of the 10th IEEE International Conference, 18-21 September, 2019, Metz, France. Vol.1. P. 980-984.
4. Васильків Н.М., Дубчак Л.О., Турченко І.В. Нечітка система оцінювання якості функціонування інформаційної управляючої системи. *Вісник Хмельницького національного університету. Технічні науки*. 2019. № 4. С. 121-125.

5. Косо́гов О. М. Нечітка когнітивна модель оцінювання рівня безпеки інформаційних систем. *Science and innovation of modern world: Proceedings of the 11th International scientific and practical conference*. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2023. P. 99-107.

Scientific publications

MATERIALS

The XI International Scientific and Practical Conference
«Prospects for the development of high-quality training of future specialists»

Antwerp, Brussels. 202 p.
(March 17-19, 2025)